

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИК ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Н. Г. КАНЬОСА

Т. Й. БАБЮК

І. Л. ПУКАС

**Методика виховання та розвитку дітей
раннього віку**

Навчально-методичний посібник

2021

УДК 373.2.016(075.8)

ББК 74.100.24

М-54

Рецензенти:

Бахмат Н. В., доктор педагогічних наук, професор, заступник декана педагогічного факультету з наукової роботи та інформатизації навчального процесу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Косенчук О. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, начальник відділу дошкільної та початкової освіти ДУ «Український інститут розвитку освіти».

Калинюк Є. М., начальник відділу дошкільної та інклюзивної освіти управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради.

Рекомендовано до друку вченою радою

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
Протокол №13 від 28 жовтня 2021 року*

Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й., Пукас І.Л.

М-54 Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, І. Л. Пукас, Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с.

ISBN 978-617-95084-9-3

У посібнику розглядаються сучасні методики виховання та розвитку дітей раннього віку, запропоновано особливості гармонізації розвитку дитини, представлено науково-теоретичну інформацію та практичні напрацювання щодо організації роботи з дітьми раннього віку в закладах дошкільної освіти, вміщено теоретичний матеріал, практичні заняття, загальні методичні рекомендації до них, тестові завдання та інформацію для самопідготовки студентів.

Посібник спрямовано на формування компетентності здобувачів вищої освіти та педагогів щодо взаємодії з дитиною раннього віку, що насамперед складається зі знань про психолого-педагогічні характеристики та особливості вікового розвитку, методику виховання та розвитку дітей раннього віку та умови, які забезпечують становлення маленької особистості.

Навчально-методичний посібник адресовано здобувачам вищої освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, педагогам закладів дошкільної освіти, викладачам закладів вищої освіти педагогічних спеціальностей.

ISBN 978-617-95084-9-3

УДК 373.2.016(075.8)

ББК 74.100.24

© Каньоса Н. Г., 2021

© Бабюк Т.Й., 2021

© Пукас І. Л., 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Теоретичний матеріал.....	6
Місце, статус дітей, проблема дітності в українській народній педагогіці.....	6
Розвиток до народження (пре-перинатальний етап).....	17
Особливості розвитку і виховання дітей раннього віку.....	27
Криза першого року.....	29
Адаптація дитини раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.....	31
Криза трьох років.....	36
Організація розвивального середовища та ігор-занять.....	38
Мовленнєвий розвиток дитини раннього віку.....	45
Методика роботи з мовленнєвого розвитку дитини раннього віку... ..	47
Сенсорний розвиток як основа формування елементарних математичних уявлень дітей раннього віку.....	57
Зміст та методика роботи з формування елементарних математичних уявлень дитини раннього віку.....	59
Художньо-естетичне виховання дітей раннього віку.....	73
Методика роботи з художньо-естетичного розвитку особистості дитини раннього віку.....	75
Фізичне виховання та фізичний розвиток дітей раннього віку....	89
Забезпечення фізичного здоров'я дітей раннього віку.....	93
Організація та методика проведення занять з фізичної культури у групі раннього віку.....	95
Особливості розвивального середовища для оптимальної рухової активності дітей раннього віку.....	100
Післямова.....	105
Програма курсу.....	107
Загальні методичні рекомендації до практичних занять.....	118
Теми та плани практичних занять.....	120
Питання до модульної контрольної роботи з навчальної дисципліни.....	170
Питання до семестрового екзамену з навчальної дисципліни..	174
Тестові завдання з навчальної дисципліни.....	178
Список використаних джерел.....	195
Додатки.....	203
Термінологічний словник.....	243

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку наукових знань про раннє дитинство отримала підтвердження ідея самоцінності перших років життя дитини як фундаменту формування її особистості. Проте для того, щоб ця ідея реалізувалась у житті кожної дитини, поруч з нею мають бути відповідальні та компетентні дорослі, які дарують дитині безумовну любов, стимулюють її активність та ініціативність, знають і розуміють закономірності й особливості психічного розвитку дитини в період раннього віку та послуговуються ними для створення такого освітнього простору, який забезпечував би її активність і розкриття потенційних можливостей.

Ключові засади посібника – системний погляд на проблематику становлення індивідуальності дитини раннього віку в сім'ї та закладах дошкільної освіти, висвітлення традиційних та інноваційних надбань дошкільної педагогіки, дитячої психології та методик розвитку і виховання дітей раннього віку.

Мета посібника – привернути увагу педагогів, психологів системи дошкільної освіти до процесу розвитку та виховання дітей раннього віку, до специфіки взаємодії з найменшими дітьми в закладі дошкільної освіти і певним чином поповнити інформаційно-практичний блок знань професійної підготовки фахівців дошкільної освіти.

У Стандарті вищої освіти України за спеціальністю 012 Дошкільна освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зазначено пріоритетність раннього дитинства, гармонізацію розвитку дитини, організацію та забезпечення життєдіяльності дітей в дошкільних навчальних закладах різного типу і сім'ї з дітьми від першого до семи років життя. З огляду на Державні освітні орієнтири особливу увагу слід звернути на підготовку фахівців дошкільної освіти з проблем організації роботи з дітьми раннього віку. Сучасні підходи до формування професійної компетентності майбутніх фахівців в галузі дошкільної освіти з вирішення проблем виховання та розвитку дітей раннього віку у закладі дошкільної освіти ґрунтуються на вивченні теоретико-методичних основ психології та педагогіки раннього дитинства, формування професійних навичок щодо розвитку, навчання й виховання дітей раннього віку, розвиток здатності творчого застосування знань і вмінь у практичній педагогічній діяльності.

Дитячий садок був, є і залишається осередком психолого-педагогічної грамотності і культури спілкування з дітьми, а поширювати

знання щодо виховання і розвитку малюків серед аудиторії студентів – одне з найважливіших завдань педагогів. Зазвичай, найменші діти, що відвідують дитячий садок, це малюки третього року життя. Тому діагностичний і розвивальний компонент психолого-педагогічного супроводу розвитку малюка, змістовна та організаційна сторони подано з огляду на ранній вік дітей. Психолого-педагогічний супровід розглядається як цілісне явище, діагностична і розвивальна робота подана з урахуванням специфіки вивчення психічного розвитку, сензитивних періодів і провідних ліній розвитку дитини раннього віку.

Переконані, що освітня робота з дітьми раннього віку має бути інтегрованою, що передбачає поєднання і взаємопроникнення різних видів дитячої діяльності – предметно-практичної, ігрової, музичної, театралізованої, конструкційної тощо. Лише так можна забезпечити повноту реалізації різнобічних можливостей дитини, зокрема раннього віку, сприяти формуванню цілісного сприймання нею навколишнього світу та її всебічному розвитку. Саме тому, метою навчання у закладі вищої освіти є підготовка фахівців до організації освітньої роботи, розвитку і виховання дітей раннього і дошкільного віку в ЗДО та сім'ї.

Посібник спрямований на забезпечення компетентності педагогів щодо взаємодії з дитиною раннього віку, що насамперед складається зі знань про характеристики вікового розвитку та його особливості, а також про психічні можливості малюка й умови, які забезпечують становлення маленької людини.

Варто відзначити відповідність структури посібника «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку» вимогам до організації навчального процесу у вищій школі, конкретність та адресність формулювання мети і завдань навчального курсу. Додатки з практики роботи у дошкільному закладі: взірці конспектів занять з дітьми раннього віку, взірці документації, яку веде вихователь групи раннього віку, добірка інноваційних технологій розвитку дитини раннього віку стануть у нагоді студентам у процесі вивчення дисципліни та підготовки до проходження практики в групах раннього віку. Подані матеріали сприятимуть компетентності студентів у галузі дошкільної освіти та практичної зорієнтованості у сучасному освітньому просторі.

Навчально-методичний посібник «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку» сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, відповідає належному науково-методичному рівню, змісту фахової підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта.

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

МІСЦЕ, СТАТУС ДІТЕЙ, ПРОБЛЕМА ДІТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Народна педагогіка відводить важливу роль місцю і статусу дитини в соціальному житті. Добре виховані діти – щастя та доблесть батьків. У дітях – успадкування справ батьків, продовження родини, народу, нації. У дітях – увіковічнення зв'язків між поколіннями; збереження історичної пам'яті, духовної та матеріальної культури, примноження здобутків попередніх поколінь. У дітях – безсмертя людства. Без дітей немає справжньої сім'ї, немає батьківства, материнства, немає виховання, не може бути і самої родинної педагогіки.

Діти – майбутнє народу, нації, утвердження її вічності. «Якщо твої наміри розраховані на рік – сій жито; якщо твої наміри розраховані на десятиріччя – саджай дерева; якщо твої наміри розраховані на віки – виховуй дітей» – вчить народна мудрість.

У процесі багатовікової виховної практики наш народ накопичив величезну кількість знань про дітей. Узагалі ідея дитності – одна з центральних проблем у народній педагогіці. Народ завжди прихильно ставився до дитини. У народі кажуть, що ранок є найкращою порою доби, весна – року, а дитинство – життя. А ще кажуть, що людина двічі живе на світі: перший раз – у дитинстві, другий раз – у спогадах про нього.

Народні українські обереги зобов'язують мати, любити, берегти та правильно виховувати дітей. Народ порівнює дітей з ясними зірочками («Малі діти, що ясні зірочки: і світять, і радують у темну ніченьку»), квітами («Діти – як рожеві квіти»). Бажаючи комусь добра, українці завжди згадували дітей: «Година вам щаслива. Щоб ви бачили сонце, світ і дітей перед собою». Ідея дитності втілена в різних жанрах усної народної творчості. Це народні прислів'я, приказки, побажання, весільні пісні, новорічні щедрівки, вислови, колядки, казки, народні повір'я: «Май у кошарі барана й ягницю, а в запічку дітей копицю», «Бодай на вас добра година та грошей торбина, а до того дитвори сотні півтори», «Як жнива, так і дитина нова», «Ой, є вдова близько двора,

дев'ять синів породила, а десяту дочку Настусеньку», «Скажи, удово, скажи небого, скільки собі діток маєш? Ой, де куточок – то там синочок, а на печі – то дев'ять дочок, а ще ж бо не всі – половина в овсі, чотирнадцять ячмінь в'яжуть».

Народні казки є теж свідченням багатодітності сім'ї. Наприклад: «Був один бідний чоловік. Той чоловік мав багато дітей» (Казка про бідного чоловіка й лисицю), «Був один бідний чоловік. А той чоловік мав 12 дітей» (казка про Мар'ю-царівну та Івана-царя), «Жила одна жона і мала стільки діточок, як на решеті дірочок. Не знала їм числа» (казка «Стільки діточок, як на решеті дірочок»). Наш народ схвально ставився до багатодітності: «Сім синів годую, всім щастя готую», «У кого дочок сім, то й щастя всім». Кількість майбутніх дітей народ намагався вгадати по кільцях на пучках пальців правої і лівої руки. Кущ калини на новому обійсті був символом краси, достатку, радості, багатодітності. Гніздо ластівки під дахом оселі і ластів'ята – на добробут, на багатодітність. Поширеним у житті нашого народу є повір'я про добрих лелек, які приносять дітей, символізують родинне щастя й подружню злагоду.

Ставлення до дітей є мірилом гідності людини, її морального обличчя. Бездітна сім'я вважалася нещасливою, але батьки мріяли про дітей до глибокої старості. Не випадково у бездітного подружжя з'являється дитина, яка стає його єдиною втіхою і розрадою (казки «Солом'яний бичок», «Кривенька качечка», «Івасик-Телесик»).

Народ робив логічний висновок: якщо немає власних дітей, треба брати на виховання чужих, які втратили батьків. Народ засуджував дітовбивство, тих, хто цурається своїх дітей. Народ оцінює дітей як опору, міць, радість сім'ї, майбутніх трудівників, захисників рідної землі, велику надію батьків на спокійну старість.

Народна педагогіка обстоює думку, що дітей у сім'ї повинно бути принаймні троє, одну дитину важко виховувати і перевиховувати: «Одинак, як не злодій, то пияк», «Де одинець, хазяйству кінець».

Народна педагогіка ратує за багатодітність, вбачаючи в ній соціальний і педагогічний сенс; за щирість, співдружність, взаєморозуміння, дружбу і повагу між членами сім'ї. Крилатим є вислів «Любіться, як браття і сестри». Народна педагогіка засуджує розбрат між братами і сестрами, відстоює непорушні узи побратимства:

Тим на світі хліб не родить,
Що брат з братом не говорить.
Тим на світі втрачається,

Що брат сестри цурається.

Народна педагогіка підтримує любов, гуманне ставлення до дітей, її завжди хвилювала доля позашлюбних дітей, які не знали ласки батьків («Не байстрюкові гріх, а батькові»). Народна педагогіка з глибоким співчуттям ставиться до позашлюбної дитини, категорично виступає проти її засудження, приниження, кепкування з неї. Поза увагою не залишалася і доля дітей-сиріт. Зазначаючи, що дуже важко жити «дітям без роду, без плем'я, без совіту, без привіту», народ ніколи не втрачав надії на поліпшення їхнього становища. Мудра народна заповідь: кожна дитина повинна зростати й виховуватися в сім'ї. Не випадково сьогодні виникла ідея «сімейного дитячого будинку».

Ця ідея свято виконувалась народом сотні років тому.

У народі велику увагу приділяли вибору опікунів. Це авторитетні, доброзичливі люди, які можуть виховувати чужу дитину як свою. Про доброго вітчима і добру мачуху народ говорить з глибокою пошаною: «Не ті батьки, які породили, а ті, що виховали».

Суть народного дитинознавства, його основні компоненти

У народній етнопедагогіці виділено такий важливий її компонент, як дитинознавство. Воно концентрує в собі усталені погляди народу на дітей, емпіричні знання про умови й рушійні сили онтогенезу людських якостей на стадії дитинства, про закономірності перебігу фізіологічних, сенсорних, емоційних, вольових та пізнавальних процесів у дитячому віці від народження й до фізіологічного дозрівання та включення в доросле життя.

Коротко можна сказати, що *народне дитинознавство* – це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики народу.

Дитинознавство зосереджує в собі і погляди народу на формування та розвиток особистості дитини. Воно виступає як органічний компонент духовної культури нашого народу, української родинної етнопедагогіки. Наш народ мав глибокі знання внутрішньої природи дитини й виняткове вміння здійснювати підхід до неї на основі врахування вікових особливостей, статі, індивідуальних рис характеру.

У процесі багатовікової практики, контактів з дитиною і спостережень за нею наш народ нагромадив величезну кількість

цінних знань про дітей. Однак науковці звернули на них увагу порівняно недавно. Наприкінці XIX – на початку XX століття на сторінках періодичної преси почали з'являтися повідомлення про родильну обрядовість і догляд немовлят (О. Малинко, О. Онищук, І. Барвінський, Д. Лепкий).

Цікаві відомості містить праця М. Костомарова «Сімейний побут у творах південноруської народної пісенної творчості», праця «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу» М. Грушевського, праці І. Франка «Жіноча неволя в руських піснях народних», «Дітські слова в українській мові». У 1921 р. у с. Старосілля Остерського району Чернігівської області була заснована перша в Україні етнографічна дослідна станція. Працівник станції Н. Заглада видала монографію «Побут селянської дитини» (1926). У роки сталінського свавілля були піддані анафемі дослідження в галузі етнографії дитинства. Інтерес до етнопедагогіки відновився на початку 1970-х років і пов'язаний з іменем В. Сухомлинського, який бачив у народі «живе вічне джерело педагогічної мудрості». Згодом українського дитинознавства певною мірою торкалися у своїх творах С. Бабишін, Н. Гаврилук, Г. Довженок, В. Скуратівський, М. Стельмахович, Є. Сявакко.

Відродження національної духовності ставить за мету вчитися в народі, запозичувати в нього багатющі знання та досвід, і в цьому річизні народне дитинознавство відіграє першорядну роль.

Народна педагогіка відводить важливу роль місцю і статусу дитини в соціальному житті. Добре виховані діти – щастя та доблесть батьків. У дітях – успадкування справ батьків, продовження родини, народу, нації. У дітях – увіковічення зв'язків між поколіннями; збереження історичної пам'яті, духовної та матеріальної культури, примноження здобутків попередніх поколінь. У дітях – безсмертя людства. Без дітей немає справжньої сім'ї, немає батьківства, материнства, немає виховання, не може бути і самої родинної педагогіки.

У процесі багатовікової виховної практики наш народ накопичив величезну кількість знань про дітей. Узагалі ідея дитності – одна з центральних проблем у народній педагогіці. Народ завжди прихильно ставився до дитини.

Народні українські обереги зобов'язують мати, любити, берегти та правильно виховувати дітей. Ідея дитності втілена в різних жанрах усної народної творчості. Це народні прислів'я, приказки, побажання, весільні пісні, новорічні щедрівки, вислови, колядки, казки, народні повір'я.

Дитинознавство концентрує в собі усталені погляди народу на дітей, емпіричні знання про умови й рушійні сили онтогенезу людських якостей на стадії дитинства, про закономірності перебігу фізіологічних, сенсорних, емоційних, вольових та пізнавальних процесів у дитячому віці від народження й до фізіологічного дозрівання та включення в доросле життя. Отже, *народне дитинознавство* – це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики народу. Дитинознавство зосереджує в собі і погляди народу на формування та розвиток особистості дитини. Воно виступає як органічний компонент духовної культури нашого народу, української родинної етнопедагогіки. Наш народ мав глибокі знання внутрішньої природи дитини й виняткове вміння здійснювати підхід до неї на основі врахування вікових особливостей, статі, індивідуальних рис характеру.

Основні мотиви всього комплексу народних звичаїв і обрядів – це успішне народження, здоров'я матері і дитини, благополуччя і щастя новонародженого. Українська народна педагогіка задовго до наукової довела, що у формуванні людини вирішальну роль відіграють перші роки її життя. Вона вважає, що першоумовою гармонійного розвитку дитини є добре здоров'я і весела вдача.

У народному дитинознавстві враховуються таємниці душі дитини, духовний світ, особливості і динаміка вікових змін і життєвих функцій дитини. Існує близько 200 різних пестливих звертань до дітей: зозулька, кровинка, крихітка, голубчик, янголятко, сонечко, зайчик, щебетунчик, рибка і т. ін. Українське дитинознавство дає вичерпну психолого-педагогічну характеристику дітям кожного віку.

Отже, поєднання здобутків народного дитинознавства з досягненнями сучасної науки в галузі вікової та педагогічної психології становить той ідеальний варіант сплаву відомостей і засобів, який у разі його належного осмислення та широкого застосування на практиці батьками, вихователями, вчителями забезпечить реальні можливості для докорінної перебудови родинно-громадського виховання, допоможе націлити його в народне національне русло, на етнізацію дитини, формування громадянина з власним національним обличчям, характером і психологією, історичною пам'яттю, патріотичними почуттями, людською гідністю, національною свідомістю та самосвідомістю.

Сімейні звичаї й обряди, пов'язані з дитиною

А тепер про народні обереги дітей, дитинства й материнства. У народі так заведено, що кожна заміжня жінка повинна мати й виховувати дітей. Це природне прагнення підтримується сім'єю, рідними та близькими як морально, так і практично (піклування про вагітну). Майбутній матері не дозволяли виконувати важку роботу, дбали про поліпшення її харчування, намагалися створити в родині спокійну атмосферу. Народна педагогіка дає ряд настанов, про те, що дозволено, а що заборонено вагітній: не можна вживати спиртного, треба задовольняти всі її бажання. У народі намагалися вгадати, хто народиться. Коли в правому боці рухається дитина, то буде хлопчик, а в лівому – дівчинка. Народ високо цінує як синів, так і дочок: «Сини й дочки – одного дерева листочки», «Син – утіха батька, а дочка – матері», «Годуй сина для себе, а дочку для людей».

Досить своєрідним є погляд на дітей – «сьомчат». За повір'ям, «сьомчата» краще виховуються і володіють пророчою силою – «у семирічному віці побачать домовика». Це пов'язано з тим, що число 7 наділено магічним смислом. Серед народу жила віра в силу семирічних богатирів. Такий підхід до «сьомчат» у народному дитинознавстві позначений глибоким гуманізмом і вірою в те, що слабенька, немічна істота («сьомча») обов'язково виживе, виросте, стане гарною, розумною й сильною людиною.

В етнопедагогіці є цілий ряд звичаєвих настанов і обрядів як необхідної передумови успішного народження, здоров'я і благополуччя матері, дитини та їх щасливої долі. Комплекс обрядовості поділяється в народі на чотири групи: дородові звичаї і обряди, власне родильні, післяродові обрядові дії, що знаменують приєднання дитини до сім'ї, роду, громади.

Магічні дії, ритуали, звичаї під час весілля були спрямовані на забезпечення плодovitості подружжя, народження синів (розплітання коси молодим хлопчиком, влаштування першої постелі молодих на необмолочених снопах). Період вагітності був обставлений низкою оберегів: приховування вагітності від сторонніх, уникнення зустрічі з каліками, хворими, негарними на вигляд людьми, поганих вражень. Вагітна не повинна була дивитися на вогонь і померлого, бити тварин, брати щось чуже, сердитися, сваритися, гніватися. Вважалося, що поведінка матері, її психологічний стан безпосередньо впливають на здоров'я, розвиток, формування дитини ще до її народження. Звичай велів не відмовляти вагітній, задовольняти всі її бажання. Поява на

світ нової людини вважалася великим таїнством. Пологи відбувались у домашніх умовах, але без сторонніх. Постіль породіллі відгороджували завісою, щоб уберегти її і немовля від поганих очей. Пологи приймала бабка-повитуха. Від її знань, умінь залежали значною мірою успішні роди, життя, здоров'я матері і дитини. Вона приймала дитину, відсікала пуповину хлопчикам на сокирі, поліні, а дівчинці – на веретені, гребені, щоб прищепити їм навички до основних видів сільськогосподарської праці; купала дитину, охрещувала хвору, вмираючу дитину; зав'язувала пуповину, промовляючи: «Зав'язую щастя, здоров'я і многії літа», «Зав'язую тобі щастя, і здоров'я, і вік довгий, і розум добрий».

Перша купіль розглядалася як очищення дитини і охорона її від злих духів. Тут була виражена народна віра в силу води, слова і першого контакту дитини з різними життєво необхідними предметами. До першої купелі додавали свяченої води, вкладали лікарські трави, шматок хліба або трохи зерна, кидали срібні або золоті монети. Подекуди до першої купелі дівчаток доливали меду, молока, клали голку (гуцули), а хлопчикам клали свердло (бойки). У наш час до цих предметів додані ручка і олівець, аби дитина була розумною, добре вчилася. Коли хтось заходив до хати, він повинен був укинути в купіль якусь монету. Воду з першої купелі виливали в якийсь куток, куди ніхто не заходив. Бабка-повитуха проводила обряд «очищення» породіллі та себе. Цей обряд проводився зі свяченою або вперше зачерпнутою вранці з криниці водою. Бабка скроплювала породіллю, тричі давала їй надпити води. Породілля зливала на руки повитухи, обдаровуючи її (хліб, сіль, кусок полотна, хустка). Процедура очищення доповнювалась церковним ритуалом виводу через 35 днів від пологів, після чого породілля вважалася повністю очищеною.

Подекуди зберігся обряд обсушування дитини біля палаючої печі (Закарпаття), запалювання свічки, світло якої оберігає від злих сил.

Після кількох днів після народження дитини породіллю відвідували заміжні жінки з поздоровленнями, обов'язковим принесенням традиційних продуктів (сиру, масла, калача, каші, сирих яєць). Це звичай прилучення дитини до родинного і позародинного колективу. Ця тенденція відвідування виражена і в інших післяродових актах: виборі імені (за церковним календарем або надання імені дідуся, бабусі, когось іншого з предків), хрещенні (хрещені батьки могли бути родичами або друзями. У куми запрошували кілька пар). Церковне хрещення супроводжувалося певними звичаями, магічними діями і

замовляннями. Перед хрещенням дитину клали на кожух, на стіл, на піч, поміж буханцями хліба – це, за повір'ям, могло забезпечити дитині достаток, тісний зв'язок з домом, вберегти від зла. І тут головну роль відіграла баба-повитуха: готувала пелюшки, сповивала дитину, передавала її кумам, примовляючи: «Нате вам новонароджене, а нам принесіть молитвенне і хрещене». Дитину до хреста треба нести на правій руці, при ній мають бути традиційні обереги (часник, сіль, шматок хліба, а інколи і буханець).

Загальноприйнятим звичаєм в Україні є святкування народження дитини. Цей звичай у християнський час переважно приурочували до дня хрещення. На хрестини приносили подарунки: полотно, хліб, яйця, а в наш час ще й цукор та інші продукти. Частування гостей супроводжувалось примовляннями й побажаннями, а в деяких регіонах складовою хрестин були також спеціальні обрядові пісні. На Гуцульщині зберігся давній звичай обтинання дитині волосся на хрестинах, що символізує прилучення її до роду. Подекуди після хрестин проводили ще й калачини – в одне зі свят батьки дитини відвідували кумів з калачами, обдаровували їх.

Після хрестин практикувалися різні охоронні дії для захисту дитини й матері від шкідливого впливу злих сил, «поганих очей». У колиску клали металеві гострі предмети (ніж, ножиці, голку). На руку дитині пов'язували червону стрічку – від «зурочин». Сповиту дитину перев'язували червоною крайкою. Через рік після народження дитини відбувався обряд першого постригу дитини. Ритуальні елементи: кум чи кума вистригали волосся над чолом, потилицею, вухом, потім достригали, ховали волосся або зберігали, пускали за водою або спалювали.

Основні мотиви всього комплексу народних звичаїв і обрядів – це успішне народження, здоров'я матері і дитини, благополуччя і щастя новонародженого.

Піклування про дитину розпочиналося відразу ж після народження. Своєрідного значення народна педагогіка надає сміху і плачу дитини: «Дитина, що не плаче, не буде довго жити», «Дитина, що багато кричить, буде довго жити», «Дитина не плаче, то мати не знає»; плачем немовля виявляє свою потребу. Батьків має непокоїти тихий, хворобливий плач (дитина довго не буде жити).

Народна педагогіка пропонує мудрі і прості засоби заспокоєння дитини від плачу: «Дитина плаче, мама мусить співати», дати забавку: «Голодна дитина забавку ламає». Організм дитини вимагає частого годування: «Дитина їла б щогодини». Українська народна педагогіка

задовго до наукової довела, що у формуванні людини вирішальну роль відіграють перші роки її життя. Вона вважає, що першоумовою гармонійного розвитку дитини є добре здоров'я і весела вдача; своєрідне значення має також і сміх дитини. Якщо дитина уві сні сміється, «їй добре, вона здорова». Щирий сміх народ розглядає як показник не тільки доброго здоров'я, а й доброї душі, гармонійні натури: «Недобрі не вміють сміятись». Батьки раділи, коли бачили дитину веселою, жвавою, усміхненою: «Дітки хоч голенькі, аби живенькі», «Веселий, як горобець», «Жвавий, як рибка в річці», «Весела, як весняний жайворонок».

Ідеалом дитини в народному розумінні є: «Верткий, мов в'юн», «Живий, аж шкіра на ньому горить», «Маленьке, але важкеньке», «Хоч мале, та вузлувате», «Хоч мале, та натоптувате».

У народному дитинознавстві враховуються таємниці душі дитини, духовний світ, особливості і динаміка вікових змін і життєвих функцій дитини. Існує близько 200 різних пестливих звертань до дітей: зозулька, кровинка, крихітка, голубчик, ангелятко, сонечко, зайчик, щебетунчик, рибка і т.ін.

Народна педагогіка категорично забороняє ранили вразливу душу дитини.

Стосовно дитини вживання лайливих слів виключається, не допускається також лихослів'я дорослих у присутності дитини.

Народна характеристика дітей та вікова періодизація

Українське дитинознавство дає вичерпну психолого-педагогічну характеристику дітям кожного віку.

Новонароджена дитина – пискля, муляточко, пискляточко.

Дитині шість тижнів – характеризуються дії дитини: «їсть першу кашу», «плакса», «гуляка», «сміюн», «плазунчик», «дибунець», «сокотун», «белькотун», «мовчун» та ін.

Дворічна дитина – «стригунець», «друга каша», «друге літо». Дитина повинна як слід ходити і говорити. Розпочинається справжній розумовий розвиток засобами казок, загадок, дражнілок. Дволітки швидко схоплюють усе почуте і побачене.

Трирічна дитина – повністю віддається іграм, розвагам, «пічкур», «третяк», «гулячок», «третє літо», «третя каша». Дуже любить гостинці, охоче купається. Діти схильні до пустотливих насмішок і жартів, ретельно копіюють старших.

Дівчатка у своєму розвитку випереджають хлопчиків.

Чотирирічна дитина – «четвертак», «четвертачок», «четверта каша», «гульвіса», «метунець», «жевжик», «жирун» (пустун). Діти цього віку дуже рухливі, сміливі, прудкі. Вони розумніші й самостійніші. Не беруть якого-небудь гостинця, а замовляють наперед те, що вони хочуть. З інтересом чотирирічні сприймають фольклор, захоплюються дражнилками, дуже довірливі, водночас категоричні, знають домашні звичаї, активно підключаються до сімейних турбот, але ненадовго.

Потяг до вуличних ігор та розваг дуже великий. Вміють проявляти свій характер. Спостерігається прояв критичності.

П'ятирічна дитина – «п'ятиліток», «п'ятак», «підпасочок», «беззубко».

Коли дитині виповнювалося шість років, у день її народження здійснювали обряд «постригу»: хлопчиків під чоловічу стать, а дівчаток – під жіночу.

Перехід у підлітки супроводжується проявом інтересу до протилежної статі. Підліток – не дитина, але ще й не дорослий.

Широковідомим є вислів про те, що «в підлітка розум і серце часто не в ладу». Він свідчить, що народ, батьки тонко розуміли складнощі й суперечливості підліткового віку. Народ поступово виробляв у підлітків готовність виконувати вимоги, які висуваються до дорослих. Це відбувалося шляхом участі підлітка в різних видах трудової діяльності членів сім'ї, коли він орієнтується на дорослих – батьків, старших братів і сестер – як на взірці для наслідування. На плечі підлітка покладалась значна частина домашніх справ. Він починав замислюватись над питаннями, пов'язаними з вибором свого місця в житті, майбутньої професії. На процес формування особистості підлітка значною мірою впливає його контакт з ровесниками, а також самовиховання, яке стає в цьому віці досить активним.

В українському народному дитинознавстві найбільше уваги приділено психолого-педагогічній характеристиці дітей від народження до п'яти років. Такий підхід має свою об'єктивну основу. Народ емпіричним шляхом, завдяки багатовіковій виховній практиці дійшов висновку, що дитина найінтенсивніше росте і розвивається від народження до п'яти років. Цей віковий етап зумовлює хід подальшого виховання й поведінки дитини. Недаремно кажуть: «Від п'ятирічної дитини до дорослої людини тільки один крок. А від новонародженого до п'ятирічного – величезна відстань!». Батьки, матері, дідусі і бабусі шляхом щоденних спостережень інтуїтивно звертали увагу на виховання своїх дітей і онуків у ранньому віці, на

виявлення їхніх нахилів і задатків. За народним переконанням, малу дитину карати не можна. Серед народу (гуцули) живе звичай визначати момент появи свідомості в дитини, кладучи перед нею одночасно монетку і ставлячи вогонь. Що візьме в першу чергу дитина?

Цей своєрідний спосіб випробовування на зрілість дає змогу визначити той момент у житті дитини, який можна й треба використати для виховання усвідомленого ставлення до етичних норм, формування вміння зіставляти предмети і явища, відрізнити добре від поганого.

В українців прийнято з ранніх років привчати дітей вітатися з людьми. Це розпочиналось і закріплювалось казками. Спільною характерною рисою всіх дітей є їхній природжений потяг до гри. Українська етнопедагогіка розглядає дитячу гру і народну іграшку як універсальні засоби формування особистості дитини в ранньому віці.

У наш час окреслилась тенденція до зниження дитності. Українська родина сьогодні має найнижчу народжуваність за всі часи її існування. Сьогодні на порядку денному – повернення дитності сім'ї, відтворення українського народу, нації, повернення батьківської педагогіки, повернення українського дитинознавства.

Народне дитинознавство не релікт і не якийсь екзотичний музейний експонат для замилювання, а могутній виховний засіб, який треба активно і постійно використовувати, бо в ньому сфокусований згусток колективного розуму народу.

Добра обізнаність з дитинознавством свого народу ставить нас на рівень цивілізованих народів світу.

Народ каже: «Три нещастя є в людини: старість, смерть і погані діти. Старість неминуча, смерть неблаганна, а від поганих дітей, як і від пожежі в будинку, можна вберегтися, не допустивши помилок у їхньому вихованні». У цьому велика роль дитинознавства – скарбниці психолого-педагогічних знань народу про дітей. Поєднання здобутків народного дитинознавства з досягненнями сучасної науки в галузі вікової та педагогічної психології становить той ідеальний варіант сплаву відомостей і засобів, який у разі його належного осмислення та широкого застосування на практиці батьками, вихователями, вчителями забезпечить реальні можливості для докорінної перебудови родинно-громадського виховання, допоможе націлити його в народне національне русло, на етнізацію дитини, формування громадянина з власним національним обличчям, характером і психологією, історичною пам'яттю, патріотичними почуттями, людською гідністю, національною свідомістю та самосвідомістю.

РОЗВИТОК ДО НАРОДЖЕННЯ (ПРЕ-ПЕРИНАТАЛЬНИЙ ЕТАП)

Загальні питання пренатальної педагогіки.

У Франції в 1982 р. з ініціативи М. Бертін була створена Національна асоціація пренатального виховання (АНЕ). Пізніше подібні асоціації стали з'являтися в інших країнах. У 1991 р. вони об'єдналися в Міжнародну організацію асоціацій перинатального утворення (ОМАЕР). Ініціатором створення перинатальної психології є доктор Густав Ханс Грабер (Dr. phil. Gustav Hans Graber), який у 1971 р. сформував у Відні Міжнародну дослідницьку групу з перинатальної психології.

Ідея про те, що довготривала пам'ять плоду поширюється на події, що відбуваються під час вагітності, пологів, післяпологового періоду – одна із основних у перинатальній психології. Вважається, що ці події впливають на формування підсвідомості, психічних та поведінкових реакцій дорослої людини. Ці ідеї були закладені в працях С. Гроффа – засновника теоретичної бази перинатальної психології.

Ідею про виховання дитини ще в утробі матері можна простежити в традиціях дуже багатьох народів. Більше того, у деяких із них початком життя прийнято вважати не момент народження дитини, а момент її зачаття. Результати ретроспективного аналізу досліджень об'єкта пренатальної педагогіки – внутрішньоутробного розвитку дитини – показали, що життя починається не з моменту появи дитини на світ, а з моменту зачаття – найголовнішого моменту у житті майбутньої дитини.

Сучасна пренатальна педагогіка бере знання із психології, акушерства, гінекології, педіатрії, неонатології. «Пренатальна» – дефініція, що складається із двох слів: грец. пре (рге) – до, лат. натал (natalis) – народження. Педагогіка – це наука про виховання та навчання підростаючого покоління. Слово «пренатальний» запозичено з французької мови і перекладається як «пре» – до, «наталь» – народження.

Таким чином, пренатальна педагогіка – це наука про виховання ще ненародженої дитини або внутрішньоутробне виховання.

Вважається що пренатальний (допологовий) період – це час до народження дитини.

Гаптономія – (мед. греч. hapsis – дотик; hapto – торкаююсь + nomos – закон; тобто «закон дотику», вперше вжив Франц Вельдман у 1978 р., Франція) – методика, яка розроблена в Нідерландах й заснована та

доведена на практиці, полягає у тому, що малюк у череві матері являє собою маленьку розумну істоту, здатну спілкуватися з іншими людьми. Метою гаптономії є перше близьке знайомство й контакт батьків з їх дитиною за допомогою дотику. Головне, щоб у батьків була зацікавленість у спілкуванні з їх ще ненародженою дитиною, і це було для них цінністю.

В українській етнопедагогіці є цілий ряд звичаєвих настанов і обрядів як необхідної передумови успішного народження, здоров'я і благополуччя матері, дитини та їх щасливої долі. Комплекс обрядовості поділяється в народі на чотири групи: дородові звичаї і обряди; власне родильні; післяродові обрядові дії; обряди, що знаменують приєднання дитини до сім'ї, роду, громади. Закономірності формування здоров'я і розвитку дітей раннього віку слід розглядати, починаючи задовго до їх народження. Важливу роль тут також відіграє стан здоров'я майбутньої матері. Упродовж усього життя жінки немає складнішого та найвідповідальнішого етапу, ніж вагітність. Це зобов'язує майбутню матір дотримуватися гігієнічних правил під наглядом лікаря, для того, щоб сприяти нормальному розвитку плоду та зберегти здоров'я матері і майбутній дитини.

Особливі вимоги, що пред'являються до життя матері у важливий для неї і майбутньої дитини період, пов'язані з забезпеченням достатньої і повноцінної їжі. Згідно досліджень, ті або інші порушення в харчуванні під час вагітності позначаються на структурно-функціональному розвитку мозку майбутньої дитини.

Важливу роль відіграє і емоційний стан матері і дитини, звук впливає на ендокринну і судинну системи дитини, що ще не народилася. Звукові вібрації оздоровлюють організм, діють на зразок масажу, впливають на інтелектуальні здібності малюка.

Звук материнської мови – головний і, мабуть, єдиний емоційний стимулятор життя майбутньої дитини: він утішає, збуджує, заспокоює.

У пренатальний період розвитку формуються багато життєвих систем – дихальна, серцево-судинна, травна, нервова та ін. Утроба матері є навколишнім середовищем для майбутньої дитини, тому сприятливі умови організму матері є природними можливостями для зростання та нормального розвитку плоду.

Одним із факторів, що позитивно впливають на фізичний розвиток дитини, яка щойно народилася, є нормальне протікання пологів. *Пологи* – один із найважливіших і найвідповідальніших моментів як у житті жінки, так і дитини, тому що для дитини це перш за все величезний стрес.

Психологи довели, що, з'явившись на світ, немовля перебуває у стані, який було названо кризою немовляти.

Для визначення фізичного здоров'я новонародженого використовують певні показники: вага, зріст, об'єм голови, обхват грудей, а також пропорційність будови, розміру голови і кінцівок.

У новонародженої дитини є чимало рухів, що мають захисне значення: *активно захисні рухи* (розширення і звуження зіниць, кліпання, зажмурювання, чхання, кашель, випльовування тощо), *пасивно захисні реакції* (насторожування, завмирання тощо), *рефлекси чіпляння*.

Ранній дитячий вік (від одного до трьох років) – період істотних змін в анатомо-фізіологічному, психічному розвитку, спілкуванні з дорослими. Основою розвитку психічних процесів у дитини є її власна активність, що виявляється в спілкуванні з дорослими, маніпулюванні предметами, самотійному пересуванні та ін. Рухаючись самотійно, дитина знайомиться з новими предметами, виявляє їх якості, створює їх цілісні образи: тобто, дії зумовлюють розвиток відчуття й сприймання. Особливо інтенсивно розвивається в дитини зорова чутливість, а також дотикова і кінестетична чутливість рук.

Від одного до трьох років настає стадія *сензитивності* (особливої чутливості) дитини до мовних впливів.

Наприкінці другого року життя виникає так звана «криза трьох років». Її сутність полягає в психологічному відокремленні дитячого «Я» від оточуючих дорослих, що супроводжується певними специфічними проявами – впертістю, негативізмом, норовливістю. Їх причини – невдоволеність взаєминами з дорослими, прагнення знайти власну позицію. У період «кризи трьох років» у дітей виробляється певний комплекс поведінки. Вони прагнуть самоствердитися, самотійно досягти позитивного результату у своїй діяльності. Негативне чи байдуже ставлення вихователя, батьків до результатів діяльності викликає в дитини образ, смуток, що негативно позначається на здоров'ї дитини.

Отже, протягом перших трьох років життя дитини відбуваються якісні зміни, які забезпечують поступове перетворення малюка з безпомічної істоти на активного діяча в найближчому суспільному середовищі, і в цьому найважливішу роль відіграє стан його здоров'я. Знання вищезгаданих закономірностей формування здоров'я і розвитку дітей раннього віку дають можливість усунути негативні сторони у його розвитку та вихованні.

Загальна характеристика періоду

Значення для подальшого розвитку. Розвиток організму, психіки, особистості – процес цілісний, неперервний, поступальний за своїм характером. Його ефективність значною мірою залежить від уміння батьків і педагогів враховувати закономірності його перебігу на всіх етапах життя людської істоти, починаючи з внутрішньоутробного, впродовж якого закладається фундамент можливостей, формуються основні функції, зароджуються елементарні форми життєвих вражень. Поінформованість батьків і педагогів щодо закономірностей та динаміки змін у розвитку плоду виступає передумовою їх свідомого ставлення до формування особистості дитини протягом трьох років її життя після народження, відповідальності за її благополуччя та повноцінну реалізацію потенційних можливостей. З'явившись на світ, новонароджений вже має досвід життя протягом десяти місячних місяців, коли готувалося підґрунтя для появи наступних якісних та кількісних змін.

Вікова динаміка змін у розвитку плоду. Протягом десяти місячних місяців відбувається інтенсивний розвиток організму й психіки. Динаміка основних змін є такою:

Перший місяць (1–4 тижні)

Сьома доба: зародок прикріплюється до слизової оболонки матки, будує собі «колиску».

Другий тиждень: відбувається розвиток системи життєзабезпечення майбутньої дитини.

Третій тиждень: тіло зародка набуває просторової орієнтації – передній (майбутня голова) і задній (майбутній таз і нижні кінцівки) кінці; започатковуються всі основні функціональні системи й органи: травлення (кишкова трубка й підшлункова залоза), дихальна (зародок трахеї та двох бронхів), видільної (закладається передникра); закладаються: майбутній хребет, м'язи скелета, хрящі, кістки, внутрішні органи, судини, серце, кров, лімфа, статеві залози, шкірний покрив, тканини зубів; епітелій вух, очей, носа, волосся, нігтів, органів травлення й дихання, печінки, підшлункової залози. Починає формуватися нервова система (на передньому кінці зародка з'являється широка пластинка – майбутній мозок), започатковується вегетативна нервова система. Формується кровоносна система, необхідна для забезпечення живлення плоду; закладається пуповина, починають формуватися плацента й серцева трубка (майбутнє серце).

Четвертий тиждень: утворюється пупковий канатик, завдяки якому зародок може вільно плавати у водах плодового міхура; ембріон набуває циліндричної форми з великим головним відділом; починає скорочуватися його серце; продовжують закладатися всі органи й системи організму. З'являються зачатки печінки, дванадцятипалої кишки, легенів; закладається первинна нирка, збільшується мозковий відділ, започатковуються всі відділи головного мозку. Починають розвиватися очі, рот, внутрішнє вухо. Утворюються зачатки мускулатури, кінцівок у вигляді маленьких бруньок по боках тіла.

У кінці першого місяця *внутрішньоутробного життя у ембріона* сформовані прообрази всіх систем організму та його основних органів. Зародок має двобічну симетрію. Довжина тіла ембріона 5–8 мм, вага 2–3 г.

Другий місяць (5–8 тижнів)

П'ятий тиждень: утворюються зачатки легенів, закладається нирка, активно росте кишечник; починають працювати печінка й серце; продовжується активний розвиток нервової системи; формуються обличчя і кінцівки.

Шостий тиждень: очі, які знаходяться по боках голови, зближуються; з'являється ніс (поки що плоский), виникають зачатки вух; підростають руки й ноги, намічаються їхні відділи – плече, передпліччя, кисть, стегно, гомілка, ступня; з'являються червоні кров'яні тільця (еритроцити).

Сьомий тиждень: з'являються зерна зубів і зачатки пальців; формуються центри скостеніння скелета.

Восьмий тиждень: вимальовуються губи; ніс набуває форми (хоча й залишається поки що плоским); з'являються пальці; розвивається м'язова тканина, яка в кінці тижня починає скорочуватися.

На кінець другого місяця *внутрішньоутробного життя* закладаються майже всі внутрішні органи і системи. Ембріон набуває людського вигляду. Ховається хвіст між сідницями, що розвиваються; зникають жаберні щілини; утворюються судини легенів; формуються шлуночки серця. З п'ятдесятого дня у плоду фіксуються мозкові імпульси, які засвідчують розвиток нервової системи; диференціюються всі відділи головного мозку; формуються шари кори великих півкуль. Довжина зародка 2,5–3 см, вага 4–5 г.

Третій місяць (8–12 тижнів)

З цього місяця майбутнє немовля називають плодом. Його обличчя все більше набуває людського вигляду. Розвиваються внутрішні органи,

інтенсивно розвивається печінка як основний орган кровотворення, формується плацента, серце робить 130–150 ударів за хвилину. На 12–16 тижні з'являються білі кров'яні тільця (лейкоцити). Продовжується скостеніння скелета. Добре розрізняються пальці рук і ніг, на них з'являються зачатки нігтів. Починають функціонувати м'язи. Плід робить перші слабкі рухи, яких не відчуває мати: рухає руками й ногами, повертає голову, відкриває рот. Починає формуватися голосоутворюючий апарат. Плід робить перші спроби ссати і ковтати. Подовжується і закручується у петлі кишечник, починається формування процесів травлення. Формуються зовнішні статеві органи (стать визначити ще неможливо). З'являється шкірна чутливість плоду – стискає пальці в кулачок у відповідь на подразник. Довжина плоду 7–9 см, вага 15–25 г.

Четвертий місяць (12–16 тижнів)

Плід росте дуже швидко, активно розвиваються скелет й система травлення. Завершується диференціація зовнішніх статевих органів, можна розрізнити стать плоду. Печінка стає органом травлення, функції кровотворення бере на себе червоний кістковий мозок. У плоду можна визначити групу крові та резус-фактор. Виконує свої функції шлунок, працюють кишечник і жовчний міхур. Починає діяти нирка, виділяється сеча, за рахунок якої поповнюються навколоплідні води. Завершується формування плаценти. Рухи плоду стають активнішими, добре розвинені пальці рук і ніг, плід координує рухи голови і рук, знаходить кулачком рот і ссе палець. Розвивається кора головного мозку, виникають борозни та звивини. Шкіра плоду ніжна, прозора, зморщена; довжина 12–17 см, вага близько 200 г.

П'ятий місяць (16–20 тижнів)

Розвивається підшкірна клітковина, шкіра стає менш червоною, на тілі й голові з'являється пушкове волосся. Найважливішою подією стає ворухіння плоду, його перше виразне биття. Легені проходять першу стадію формування, плід робить перші епізодичні дихальні рухи. Працюють кишечник, нирки, селезінка; функціонують статеві залози, продовжує розвиватися головний мозок, формується вестибулярний апарат. Плід активно ссе палець руки, на обличчі з'являється міміка (посміхається, хмуриться, тужливо опускає куточки губ). Довжина плоду 25–27 см, вага близько 300 г.

Шостий місяць (20–24 тижні)

Зовнішній вигляд плоду стає привабливішим. Утворюється підшкірний жир. Голова велика, оформляється обличчя: очі добре сформовані, на повіках з'являються віії, над очима – брови. Плід рухає віями, відкриває і закриває очі. Ніс стає більш чітким, вуха збільшуються у розмірах і набувають своєї остаточної форми. Плід робить дихальні рухи (50-60 за хвилину), а потім на півгодини-годину – паузи. У нього добре сформовані всі відділи системи травлення. Завершується формування відділів головного мозку. Рухи стають енергійними, плід вільно пересувається. Періоди активності плоду змінюються періодами сну (16–20 годин). Він реагує на зорові й звукові подразники (світло, звуки). Хоча всі органи сформовані й функціонують, плід ще не є життєздатним – за умови передчасних пологів гине. Довжина плоду 30 см, вага 600–700 г.

Сьомий місяць (24–28 тижнів)

Плід ще зберігає червоний колір, велику кількість зморшок, проте підшкірний жир інтенсивно розвивається, зморшки частково згладжуються, ручки й ніжки набувають округлості. Хрящі вух і носа м'які, нігті не дістають кінчиків пальців рук і ніг. Рухи активні, проте хаотичні. Плід вільно пересувається, голова найчастіше знаходиться зверху. Починають формуватися альвеоли легенів, завдяки яким відбувається обмін вуглекислого газу на кисень (після народження альвеоли наповняться повітрям, дитина почне дихати) – так завчасно організм готується до можливості існування поза організмом матері. Продовжується становлення ендокринної системи. Інтенсивно розвиваються нервова система і мозок: плід одержує інформацію від органів чуттів і починає її диференціювати – розрізняти деякі запахи й смаки (відрізняє солодке від гіркого); добре чує, диференціює звуки (відрізняє зовнішні шуми від внутрішніх), краще чує низькі звуки, ніж високі; вдосконалюється зорове сприймання – плід здригається у відповідь на яскраве світло, змінює своє положення, ховаючись від нього.

Сприймаючи інформацію через органи чуттів, плід диференціює і запам'ятовує її. Його довжина 35 см, вага 1000–1200 г. При народженні дитина життєздатна, але має ознаки морфофункціональної незрілості, що потребує виходжування в умовах лікувально-профілактичного закладу та особливої уваги з боку батьків.

Восьмий місяць (28–32 тижні)

Інтенсивно накопичується підшкірний жир, шкіра зморщена, зберігає червоний колір, вкрита пушковим волоссям. Помітно збільшується голова, досягаючи 60% розміру дорослої людини. Плід займає практично весь простір матки, внаслідок чого його рухи раціоналізуються. Він набуває положення, у якому буде народжуватися (найчастіше головою донизу, рідше – тазовим кінцем або поперек). Майже остаточно формується серце. У кровоносній системі плоду відсутня артеріальна кров, вона тече лише по пупковій вені від матки до плоду. Продовжують формуватися альвеоли легенів, печінка відточує свою форми та функції, стає головною хімічною лабораторією організму. Довжина плоду близько 40 см, вага 1500–1600 г.

Дев'ятий місяць (32–36 тижнів)

Суттєво збільшується жировий шар, округлюються форми тіла, шкіра стає гладенькою та рожевою, починає зникати пушкове волосся на тілі, густішає і довшає волосся на голові, нігті починають виступати за кінчики пальців рук та ніг. Приблизно удвічі зростає вага плоду, який займає майже весь об'єм матки. Його рухи упорядковуються. Закінчується закладка альвеол легенів, дихальний центр у головному мозку здатен забезпечити процес дихання. Печінка та підшлункова залоза продовжують розвиватися (на момент народження цей процес не завершується), дозрівають нирки та інші органи. Удосконалюється мозок: плід відчуває настрій матері, реагує на нього та музичні звуки, диференціює голоси людей, розрізняє їх інтонацію, орієнтується у ставленні інших до нього та його матері. Поліпшується не лише слух, але й смакові та зорові відчуття. У разі передчасного народження дитина життєздатна, хоча й має ознаки незрілості. Її зріст близько 45 см, вага 2500–2600 г.

Десятий місяць (36–40 тижнів)

Накопичується підшкірний жир, зникає пушкове волосся на тілі. Функціональні системи готові до народження та адаптації до позаутробного існування. Активно формується апарат ссання. Жувальна мускулатура та слинні залози розвинені слабо, функціонуватимуть після народження. Закінчується формування статевої системи. Кров плоду містить більше, ніж у дорослої людини, гормонів стресу, що дозволяє йому бути активним учасником пологів. Цьому сприяють м'які, податливі, рухливі кістки черепа, несформованість швів (тім'ячка), які під час проходження плоду пологовими шляхами змінюють конфігурацію. Триває розвиток нервової системи плоду та органів його

чуттів: він реагує на емоційні сигнали, які надходять від матері, її стан, настрої. У кінці десятого місяця подає матері сигнал до початку родової діяльності. Довжина плоду 47–60 см, вага 2500–5000 г.

Завдання розвитку

Основними завданнями перинатального етапу розвитку майбутнього новонародженого є: створення сприятливих умов для збереження і збагачення фізичного (соматичного) здоров'я вагітної жінки, забезпечення їй психологічного комфорту, стану рівноваженості, піднесеного самопочуття, оптимістичної налаштованості на майбутні пологи, радісного очікування появи на світ малюка; формування у неї свідомого та відповідального ставлення до процесу виношування дитини, усвідомлення свого тісного фізичного і психологічного зв'язку з нею, залежності її самопочуття від її власного; збагачення знань вагітної жінки про особливості та значення внутрішньоутробного досвіду плоду для його позаутробного розвитку; збагачення знань про особливості розвитку дитини в різні місяці вагітності, внесення відповідних коректив у власну життєдіяльність, спосіб життя родини; формування у вагітної жінки та її найближчого оточення свідомого ставлення до пологів, розуміння важливості її активної участі в цьому процесі; збагачення знань про вплив характеру пологів, природного та штучного їх перебігу, різного роду ущемлень та хвороб на постнатальний період розвитку немовляти; пристосування матері до «життя удвох», оволодіння вмінням диференціювати поведінку плоду за ознаками «добре» – «погано», наповнюватися почуттям ніжності й любові до нього, набувати досвіду забезпечення комфорту для обох, турбуватися про свій організм як вмістилище нового життя, культивування *материнства* як нового стану жінки, пов'язаного з усвідомленням нею своєї спорідненості з плодом.

Умови ефективного розвитку плоду

Організація життєдіяльності вагітної жінки має сприяти виношуванню й народженню нею здорового малюка, формуванню його життєздатності, готовності адаптуватися до нових умов життя, довірливого ставлення до дорослого оточення. Рідні й близькі, вагітна жінка по можливості створюють умови, за яких плоду, що розвивається, не загрожують *зовнішні* (радіаційний вплив, механічні пошкодження, шкода від прийняття лікарських препаратів та використання небезпечних побутових й хімічних речовин – алкоголю, паління, кави, пральних порошоків, неповноцінного харчування, інфекційних захворювань тощо) та *внутрішні* (мутації, «поламки» у спадковому апараті, тяжкі й тривалі хвороби матері – сахарний діабет, порок серця тощо, вік батьків – пологи, особливо перші, після

36 років є до певної міри небезпечними, загрозливими для повноцінного розвитку) чинники.

Оскільки саме мати задовольняє всі життєві потреби дитячого організму, від стану її здоров'я, звички до здорового способу життя, вміння багато й водночас обережно рухатися, правильно харчуватися, збалансовувати фізичні й розумові навантаження з повноцінним відпочинком, загартовуватися, спокійно й тривалий час спати значною мірою залежить *фізичне благополуччя* плоду. Мати усвідомлює, що її організм і психіка виступають навколишнім середовищем для плоду, який живе за його рахунок, не витрачає енергії на теплоутворення та м'язову роботу, живе в умовах оптимальної температури. Вона навчається жити як симбіоз, турбуватися про здоров'я двох – плоду і свого власного, віддавати пріоритет інтересам дитячого організму.

Вагітна жінка бере до уваги, що в період внутрішньоутробного життя у плоду зароджуються зачатки тактильної, температурної, больової, звукової, вібраційної, смакової *чутливості* як підґрунтя його особистісного становлення у постнатальному періоді життя. Вона радіє з того, що плід диференціює її голос за ритмом та інтенсивністю, активними рухами реагує на зміни її стану, настрою, занять; збагачує враження плоду, його досвід – оточує себе приємними запахами, їсть смачну їжу, слухає гарні мелодії, займається цікавою роботою, всіляко підтримує початок діалогу «мати-дитина», лагідним дотиком та голосом спілкується з ним. Мати змінює середовище на приємніше й корисніше для майбутнього малюка (зменшує голосність звуків та інтенсивність рухів, відмовляється від споживання шкідливих речовин, оздоровлює спосіб свого життя, загартовує організм, уникає стресів і неприємних переживань). Вона оволодіває наукою та мистецтвом «розшифровувати» реакції плоду, розрізняти їх; радіє материнству як новому стану душі та тіла.

Маючи на увазі, що в останні місяці перинатального періоду розвитку плід здатний переживати перші відчуття, в нього починають функціонувати *емоціогенні зони мозку* (тривожне биття серця матері продукує сумну міміку плоду; її радісний настрій – його активні, веселі рухи; образи на її адресу з боку близьких і рідних – захисні рухи плоду, бажання сховатися), мати та її чоловік як прибічники «свідомого батьківства» створюють належні умови для позитивного емоційного самовідчуття плоду, забезпечують атмосферу радісного очікування його появи на світ, виправдовують його чекання любові, підтверджують свою готовність підтримувати, захищати, оптимально розвивати його.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Період раннього дитинства охоплює немовлячу (від народження до 1 року) і раннього віку (1–3 роки) стадії. Для нього характерні фізіологічні і психічні особливості. Основною особливістю раннього дитинства є швидкий темп розвитку. У жодному з вікових періодів не відбувається так багато якісних змін, як за перші три роки життя. У цей час інтенсивно збільшуються зріст і маса дитини (особливо на першому році). Упродовж 1,5 року формуються основні функції кори великих півкуль, розвиваються всі види внутрішнього гальмування: згасання, диференціювання, затримування, умовне і вище гальмування.

У перші роки життя значною є взаємозалежність фізичного та психічного розвитку. Фізично міцна дитина не лише рідше хворіє, а й психічно краще розвивається. Навіть незначні порушення у стані здоров'я дітей спричиняють зміну їхнього самопочуття: вони стають дратівливими або млявими, швидко втомлюються. І навпаки, будь-яка хвороба має легший перебіг, якщо різноманітними прийомами підтримувати стабільний емоційний стан недужої дитини.

Розвиток дитини стрибкоподібний і нерівномірний. У віці 1–1,5 року швидко розвивається розуміння мови, але повільно нарощується активний словник. Характерною особливістю є велика фізична і психічна вразливість дітей, лабільність (нестійкість) їхнього стану. Вони часто хворіють, легко збуджуються, на їхньому емоційному стані позначаються навіть незначні впливи. Малюки рано вловлюють характер взаємин між близьким людьми, тонко відчують їхній настрій і швидко ним переймаються.

Здорові діти мають вроджену сенсомоторну потребу – потребу в зорових, слухових, тактильних подразненнях і різноманітній руховій діяльності. З моменту народження дитина виявляє яскраво виражені орієнтовні рефлекси та реакцію на все нове, які з часом перетворюються на орієнтовно-пізнавальну діяльність, інтерес до навколишнього середовища, зацікавлене спостереження, бажання дізнатися «що це?», «чому?», «як?», «куди?» тощо. Високою у дітей є і потреба в руховій діяльності. Вони багато рухаються. Ця активність сприяє швидкому сенсорному та інтелектуальному розвитку дітей.

Маленька дитина відчуває велику потребу у спілкуванні з дорослими, що є значущим для її психічного та емоційного стану. Ця потреба

формується з перших місяців життя дитини. Уже на першому році спілкування з дорослим стає одним із основних видів діяльності дитини. Тому слід пам'ятати, що без постійного спілкування неможливо забезпечити емоційно-позитивний стан дитини, досягнути своєчасного психічного розвитку і формування моральних якостей.

Вища нервова діяльність дітей у період раннього дитинства також має свої особливості:

- 1) низька межа працездатності, що зумовлює швидку втомлюваність;
- 2) відносно мала витривалість нервових клітин (сильні зовнішні подразнення, наприклад гучні звуки, непосильні для дитячої нервової системи, і їх вплив іноді викликає захисне гальмування. Тривала дія одних і тих самих подразнень швидко втомлює дітей. Вони потребують частої зміни діяльності і водночас швидко втомлюються;
- 3) неврівноваженість нервових процесів збудження і гальмування. У дітей раннього віку переважають стани збудження;
- 4) складність формування гальмівних умовних рефлексів: маленьку дитину значно легше навчити щось робити, ніж утримати від бажаної дії;
- 5) швидке зовнішнє гальмування, внаслідок чого діти часто відволікаються на новий подразник, за умови посиленої зацікавленості будь-чим, загальмовуються після тривалої дії одного й того самого подразника;
- 6) слабка рухливість нервових процесів, унаслідок чого діти не можуть швидко завершити почату дію, пристосовуватися до різких змін умов життя;
- 7) легка збудливість нервової системи;
- 8) неврівноваженість першої і другої сигнальних систем: переважають подразнення першої сигнальної системи і лише поступово активізується друга.

Своєчасний повноцінний розвиток у період раннього дитинства має важливе значення для всього подальшого життя дитини. Відставання у ранньому віці компенсувати важко. Несвоєчасно почате або неправильно організоване виховання може сповільнити темп психічного розвитку і призвести до недорозвитку емоційної сфери дитини, негативно вплинути на фізичне здоров'я дітей, спричинити неправильний розвиток форм поведінки, порушення збудливості нервової системи і перевтому.

КРИЗА ПЕРШОГО РОКУ

Будь-яка криза в дитячому розвитку зумовлена суперечністю між новоутвореннями, які виробляються до кінця певного вікового періоду і певною соціальною ситуацією розвитку. На 1-му році життя виникають суперечності між прагненням дитини до самостійності і її залежністю від дорослого (практичної допомоги, оцінки).

Криза першого року життя – криза, спричинена руйнуванням необхідності емоційної взаємодії дитини з дорослим, яка проявляється у плаксивості, похмурості, інколи у порушенні сну.

Наприклад, для дитини, яка вже опанувала ходьбу, вимовила перше слово, попередні рамки єдності з матір'ю стають надто вузькими. Отже, становлення ходьби є першим моментом у змісті цієї кризи. Наступний її момент стосується мовлення. У цей період дитина ще не є повноцінним мовцем, становлення її мовлення, як правило, відбувається латентно, триваючи так приблизно три місяці.

Кризу 1-го року життя характеризують особливості прояву ефектів і волі. У зв'язку з нею в дитини виникають перші акти протесту, опозиції, протиставлення себе іншим. За неправильного виховання такі реакції можуть проявлятися особливо інтенсивно. У дитини, якій у чомусь відмовлено або яку не зрозуміли, різко проявляється афект (вона падає на підлогу, б'є ногами об неї, починає кричати, відмовляється ходити). Ця реакція спрямована проти заборон, відмов, вдаючись до неї, дитина ніби повертається до більш раннього періоду життя, але використовує це інакше.

Криза 1-го року не характеризується гостротою. Встановлення нових стосунків з дитиною, надання їй певної самостійності, терпіння і витримка дорослих пом'якшують її перебіг.

Найважливішим набутком 1-го року життя є здатність діяти не лише під впливом безпосередньо сприйнятих об'єктів, а й афективно заряджених образів і уявлень, що виникають у пам'яті, тобто «мотивуючих уявлень» (С. Божович), які є центральними новоутвореннями цього періоду життя. На цій основі виникають власні, незалежні від дорослого, бажання дитини. Якщо раніше все, що потрібно було малюку, виходило від дорослого і визначалось ним, то з цього часу він може хотіти те, що зовсім не пов'язане з дорослим. Якщо раніше навколишні предмети ставали значущими і привабливими переважно в руках дорослого, то тепер вони приваблюють малюка

незалежно від нього. Виникнення цього новоутворення зумовлене новими можливостями дитини (свободою пересування) і першими заборонами дорослого.

У цей період розривається первинний зв'язок з дорослим і виникає автономність дитини від дорослого, яка різко підвищує її власну активність. Однак ця автономність досить відносна. Малюк ще нічого не вміє робити сам, постійно потребує допомоги і підтримки дорослого, навіть ходити самому йому ще важко. Дорослий ще потрібний йому, але уже по-іншому. Малюк потребує не лише хорошого ставлення до себе взагалі, а й до його дій і їх реалізації – без оцінки і підтримки дорослого він не може відчувати своєї самостійності й активності. Цим зумовлена підвищена чутливість немовлят до похвали і ганьби, їх образливість, вимагання уваги до своїх дій. Орієнтація на оцінку дорослого є важливим якісним перетворенням, яке відбувається в період кризи першого року життя.

Основними новоутвореннями цього періоду розвитку є формування мовної структури (наприкінці 1-го року дитина вимовляє перші слова) і предметних дій (дитина освоює довільні дії з предметами навколишнього світу).

За Л. Виготським, мовлення однорічної дитини стає автономним. Воно слугує містком між пасивним і активним мовленням. За формою є спілкуванням, за змістом – емоційно безпосереднім зв'язком з дорослими та ситуацією. Поява і зникнення автономного мовлення знаменує початок і закінчення кризи 1-го року життя.

Отже, упродовж немовлячого періоду відбувається інтенсивний розвиток дитини. Провідне значення у психічному розвитку набуває задоволення її зростаючих потреб у спілкуванні з людьми, нових враженнях.

АДАПТАЦІЯ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Вступ дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти, як і будь-яка інша зміна соціального середовища, суттєво впливає на її психічний і фізичний стан, а тому потребує адаптації до нових умов і вимог. Від цього залежить успішність формування відносин у системах «дитина – вихователь», «дитина – дитина», «батьки – вихователь», «батьки – дитина» тощо. Несформованість або деформація їх стосунків унеможливають цілісний підхід до розвитку й виховання дітей.

Дитячий організм у процесі розвитку проходить біологічну адаптацію – перебудову фізіологічних систем організму, що забезпечує доцільне пристосування до нових умов життя і здійснюється на основі вроджених механізмів, і соціальну адаптацію – здатність змінити свою поведінку залежно від нових соціальних умов. Обидва види адаптації взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Ранній вік є особливо вразливим для адаптації, оскільки в цей період відбувається інтенсивний фізичний розвиток, швидко вдосконалюються психічні функції. Зміна умов середовища і необхідність вироблення нових форм поведінки вимагають від дитини значних зусиль. Звикання до дитячого садка відбувається не завжди сприятливо і супроводжується різкою зміною емоційних станів, втратою вже набутих позитивних звичок і навичок, хворобами дітей.

За складністю перебігу процесу адаптації виокремлюють три її ступені: легкий, середній і тяжкий. Основними показниками їх є терміни нормалізації емоційного самопочуття дитини, поява позитивного ставлення до вихователів і однолітків, інтересу до предметного світу, частота і тривалість гострих захворювань.

Період легкої адаптації триває один – два тижні. У дитини відносно швидко нормалізуються сон і апетит, емоційний стан, взаємини з новими людьми, відновлюється активна діяльність. Стосунки з близькими не порушуються. Гострих захворювань не виникає, зниження захисних сил організму виражене незначною мірою; до кінця другого-третього тижня вони нормалізуються.

Під час адаптації середнього ступеня порушення у поведінці й загальному стані дитини значно виражені, звикання до закладу дошкільної освіти є більш тривалим, настрій нестійкий протягом місяця, помітно знижується активність малюка. Сон і апетит відновлюються лише за 15–40 днів. Захворювання тривають 7–10 днів і завершуються без будь-яких ускладнень.

Особливе занепокоєння батьків і вихователів викликає стан тяжкої адаптації, коли дитина починає безперервно тривало і важко хворіти, захисні сили організму підірвані і не борються з інфекціями. У деяких випадках у дитини спостерігаються невротичні стани. Зникає апетит, може виникнути стійка відмова від їжі або невротичне блювання при спробі нагодувати дитину. Вона важко засинає, плаче уві сні, прокидається зі слізьми; сон чутливий і недовгий. Дитина пригнічена, не цікавиться тим, що відбувається навколо, уникає інших дітей, виявляє негативізм, агресивно ставиться до оточення. Покращення стану відбувається дуже повільно, протягом декількох місяців.

Характер адаптації зумовлюють:

1) вік дитини. Найважче адаптуються до нових умов діти у віці від 10–11 місяців до 2 років. Після 2 років вони значно легше можуть пристосовуватися до нових умов життя, оскільки стають більш допитливими, їх можна зацікавити новою іграшкою, заняттями. Діти добре розуміють мову дорослого, їх легше заспокоїти; у них є досвід поведінки в різних умовах, спілкування з іншими дітьми;

2) стан здоров'я та рівень розвитку дитини. Здорова, добре розвинена дитина володіє кращими можливостями системи адаптаційних механізмів, легше переносить труднощі. Процес адаптації відбувається сприятливіше в дітей, які володіють навичками ситуативно-ділового спілкування. Причиною тяжкого звикання до дитсадка може стати неузгодженість між надто затагненою емоційною формою спілкування з дорослими і становленням нової провідної діяльності з предметами, що передбачає іншу форму спілкування – співпрацю;

3) індивідуальні особливості. Діти однакового віку по-різному поведуться в перші дні перебування в закладі дошкільної освіти. Одні плачуть, відмовляються їсти, спати, на кожну пропозицію вихователя реагують бурхливим протестом. За кілька днів апетит і сон

відновлюються, діти з інтересом спостерігають за грою товаришів. Інші, навпаки, у перший день зовні спокійні, без заперечень виконують вимоги вихователя, а далі з плачем розстаються з батьками, погано їдять, сплять, не беруть участі в іграх. Така поведінка може тривати кілька тижнів;

4) біологічні і соціальні чинники. До біологічних чинників належать токсикози та захворювання матері під час вагітності, ускладнення при пологах, захворювання дитини в перші три місяці життя, а також часті нездужання до вступу в дитячий садок. Соціальні чинники становлять умови життя у сім'ї: створення оптимального режиму дня, формування у дітей умінь і навичок, а також особистісних якостей, які відповідають віку (уміння гратися іграшками, спілкуватися з дорослими та іншими дітьми, навички самообслуговування тощо). За відсутності вдома умов для правильного розвитку дитини їй буде важко звикати до дитячого садка;

5) досвід спілкування дитини з однолітками і дорослими. Зазвичай процес адаптації сприятливий у дітей, які володіють навичками ситуативно-ділового спілкування. Важливо, щоб у сім'ї склалися довірливі стосунки дитини з дорослими, уміння позитивно ставитися до їхніх вимог (у певний час лягати спати, приймати їжу, прибирати за собою іграшки і т.д.). На характер адаптації впливає також ступінь сформованості умінь і навичок самообслуговування, що забезпечує дитині самостійність і певну незалежність від дорослого;

6) рівень тренованості адаптаційних механізмів.

Необхідно створювати умови, які вимагають від дитини нових форм поведінки. Малюки, які до вступу в дитячий садок неодноразово опинялися в різних умовах (відвідували родичів, знайомих, виїжджали на дачу тощо), легше звикають до закладу дошкільної освіти.

Важливе значення для сприятливого перебігу адаптаційного періоду має ставлення педагогів до дитини, емоційна атмосфера у групі. На початковому етапі входження дитини в систему суспільного дошкільного виховання зусилля батьків, педагогів, педіатрів, психологів мають бути спрямовані на підготовку організму

дитини до життя в нових умовах, полегшення біологічної адаптації. Цього можна досягти за дотримання таких правил:

- максимального наближення режиму дня дитини в сім'ї до режиму дня дошкільного закладу;
- привчання її до активної участі в режимних процесах;
- широкого використання комплексу загартовувальних процедур;
- збільшення рухової активності, необхідної для підвищення працездатності дитячого організму.

В адаптаційний період дитини раннього віку необхідна відповідна спільна діяльність педагогів і батьків. Її слід починати з сім'єю до приходу малюка в дошкільний заклад. Вихователю слід познайомитися з батьками, налагодити контакт із дитиною у звичних для неї домашніх умовах. Мама може протягом певного часу перебувати у груповій кімнаті разом із дитиною, коли та починає знайомитися з вихователем, іншими дітьми, іграшками, обстановкою. Можна залучати маму до участі в режимних процедурах, прогулянках, іграх і заняттях групи. Таке перебування має бути достатньо регулярним, але нетривалим. Головне – зацікавити малюка новою для нього ситуацією, викликати в нього бажання ще раз прийти до дитячого садка, запобігти появі негативних емоцій щодо нових людей і нового середовища.

Перед вступом дитини до закладу дошкільної освіти вихователь має бути поінформованим щодо її режиму дня, наявності й рівня сформованості її культурно-гігієнічних навичок, а також ознайомити батьків з розпорядком дня у дошкільному закладі, щоб узгодити його з розпорядком, прийнятим у сім'ї.

Вихователю необхідно з'ясувати домінуючий тип спілкування малюка. Якщо переважає емоційно-особистісне спілкування з близькими людьми, потрібно порадити батькам більше гратися з дитиною в ігри з предметами та сюжетними іграшками. Батькам слід розширювати коло спілкування дитини, що сприятиме вихованню в неї довіри до людей, відкритості, вміння спілкуватися з іншими дітьми.

Найважливіше завдання педагогів закладу дошкільної освіти – зробити перші дні перебування дитини максимально комфортними, сприятливими для її психофізичного благополуччя.

Адаптація – встановлення найбільш правильних співвідношень (біологічних та соціальних) між організмом і зовнішнім середовищем. Заснована на формуванні

Найбільш критичний вік для адаптації
від 9-10 місяців до 1 року 6 місяців
від 3 до 3,5 років.

Адаптація

Біологічна адаптація – перебудова фізіологічних систем організму, що забезпечує доцільне пристосування до нових умов життя. Здійснюється на основі вроджених механізмів.

Соціальна адаптація – здатність передбачити і заздалегідь підготуватися до змін середовища, що дає можливість швидко і без суттєвих порушень пристосуватися до нових умов, так само як впливати на них відповідно до своїх потреб. Ця висока адаптивна здатність людини не

Ступені адаптації

легкий – поведінка дитини нормалізується (протягом 10-15 днів) – фізіологічна, природна адаптація

середній – (протягом 15-30 днів) – дитина худне, хворіє, але не важко, без ускладнень

важкий – (триває від 2 місяців і більше) – патологічна адаптація

КРИЗА ТРЬОХ РОКІВ

Криза трьох років – це своєрідний «рубікон» між раннім і дошкільним віком, який має подолати кожна дитина (останнім часом деякі дослідники вказують на більш ранній час її початку в 2,5 року і пов'язують цю зміну з процесом акселерації). Це один з найскладніших моментів у житті дитини раннього віку, що має неабиякий вплив на подальший її розвиток. У цей період відбуваються певний розпад і перегляд старої системи соціальних стосунків, руйнуються звичайні стосунки з дорослими та вибудовуються досі незнайомі. Криза 3-х років – це криза соціальних стосунків, а будь-яка криза стосунків є кризою виділення свого «Я».

Завершується період цілковитої залежності від батьків. Відбувається зміна позиції дитини, яка виражається у зростанні її самостійності й активності. Діти вимагають від близьких дорослих своєчасної перебудови стосунків. Якщо ж нові стосунки з дитиною не складаються, її ініціатива не заохочується, самостійність постійно обмежується батьками, у дитини виникають безпосередньо кризові явища, що позначається на взаєминах з дорослими, а іноді й з однолітками.

Криза трьох років – це значна зміна взаємин, які існували дотепер між дитиною і дорослим. Наприкінці раннього віку виникає тенденція до самостійної діяльності, яка знаменує собою те, що дорослі більше не є закритим для дитини предметом і способом дій з нею, а нібито вперше розкриваються перед нею, виступають як носії зразків дій і стосунків у навколишньому світі.

Феномен «Я Сам» означає не тільки виникнення зовні помітної самостійності, а й водночас відокремлення дитини від дорослого. У результаті такого відокремлення дорослі нібито вперше виникають у світі дитячого життя. Світ дитячого життя зі світу, обмеженого предметами, перетворюється у світ дорослих людей. Тенденція жити спільним життям з дорослим проходить через все дитинство; дитина, відділяючись від дорослого, встановлює з ним більш глибокі стосунки. Проходячи таку складну перебудову, дитина може набувати певних відхилень у своїй поведінці, тому слід знати про них і вчасно реагувати на ці зміни.

Симптоми кризи трьох років: негативізм; непокірність; впертість, самовілля.

Раннє виявлення негараздів та їх подолання у діях дитини допоможе збереженню її психічного та фізичного здоров'я. Характерні особливості раннього віку (від 1 до 3 років):

- освоєння предметних (орудійних) дій шляхом повторення, наслідування;
- зміна ставлення до дорослого (дорослий – зразок наслідування);
- усвідомлення себе і прагнення реалізувати власне «я»;
- потреба активної участі у житті дорослих;
- криза трьох років.

Характерні особливості кризи трьох років

Негативізм. Це негативна реакція, пов'язана із стосунками однієї людини з іншою. Дитина відмовляється взагалі підкоритися певним вимогам дорослих. Головний мотив дії – зробити навпаки, прямо протилежне тому, що їй запропонували

Гонорливість. Близька до негативізму та вередливості, але має свої особливості. Це протест проти порядків, які існують вдома. Вона спрямована не проти конкретного дорослого, а проти системи стосунків, що склалися в сім'ї, норм виховання. Дитина наполягає на своїх бажаннях і невдоволена всім, що їй пропонують і роблять інші

Вередливість. Це реакція на своє власне рішення. Вередливість проявляється в тому, що дитина наполягає на своїй вимозі, на своєму рішенні. Тут відбувається прояв особистості й висувається вимога, щоб на цю особистість зважали

Свавілля. Прагнення до емансипації від дорослого. Яскраво проявляється тенденція до самостійності: дитина хоче робити й вирішувати все сама. Під час кризи гіпертрофована тенденція до самостійності призводить до свавілля, вона часто неадекватна можливостям дитини і спричиняє додаткові конфлікти з дорослими

Знецінювання. Це характеристика всіх наступних перехідних періодів. Йде знецінення старих правил поведінки. Дитина може почати сваритися, кинути або поламати улюблену іграшку тощо

Протест-бунт. Він проявляється в частих суперечках з батьками. «Вся поведінка дитини набуває рис протесту, нібито дитина перебуває у стані війни з довкіллям, у постійному конфлікті

Деспотизм. Дитина жорстоко проявляє свою владу над дорослими, що оточують її, диктує свої правила. Якщо в сім'ї кілька дітей, замість деспотизму можуть виникнути ревності

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ІГОР-ЗАНЯТЬ

Однією з умов правильної організації діяльності дитини, її соціалізації є повноцінне розвивальне предметне середовище. Воно прямо чи опосередковано впливає на особистість дитини, тому його слід облаштовувати з орієнтацією на освітню багатовекторність (розвиток, виховання і навчання). Воно має відповідати санітарно-гігієнічним і педагогічним нормам щодо облаштування приміщень та майданчиків.

Предметно-розвивальне середовище для дітей раннього віку передбачає створення сприятливих умов для закладання в дитини необхідних базових якостей майбутньої діяльності і психіки, яка формується на їх основі. При його створенні важливо пам'ятати, що за перші роки у дітей тричі відбувається зміна провідних видів діяльності: від емоційного спілкування (перший рік) до предметної (другий рік) і предметно-ігрової (третій рік) діяльності.

На першому році життя важливо забезпечити інтимно-особистісне, позитивно-емоційне спілкування, яке сприяє формуванню «базисної довіри до світу». Іграшки та ігри мають спонукати до орієнтовно-дослідницьких дій і сенсорної активності, формувати моторику рук – притягування, захоплювання, схоплювання, маніпулювання. При цьому предмет (іграшка) ніби вчить дитину здійснювати дію з урахуванням його форми, величини, маси і положення у просторі (феномен «уподібнення»). Саме іграшка створює багатоманітність ступенів свободи для дій руки дитини, що особливо важливо у ранній період дитинства, оскільки «рука вчить око, а око вчить руку». Для цього необхідні брязкальця, намиста, гірлянди, набори куль. Добір іграшок та обладнання необхідно диференціювати за періодами (1–1,5 і 1,5–2 роки). Обладнання має відповідати потребам дитини, створювати єдиний ігровий простір.

На третьому році життя варто використовувати сюжетні іграшки, які сприяють виникненню відображувальних дій (годування, догляд, купання ляльки), а також сюжетно-відображувальної і рольової гри (посуд для годування, інструменти лікаря тощо). Набори для ігор у «лікарню», «магазин», «перукарню» дають змогу вихователю значно збагатити тематику ігор.

У предметно-розвивальному середовищі малюків необхідні іграшки і посібники для виконання предметно-знаряддєвих дій, які сприяють формуванню наочно-дієвого мислення (набори предметів для прибирання вдома, для праці на городі тощо). Для ознайомлення з навколишнім світом і розвитку мовлення, інсценування цікавих і знайомих сюжетів доцільно використовувати тематичні набори, як-от: «Ферма», «Будинок з ляльками», «Чиї дитинчата?» тощо. Для розвитку дрібної моторики пальців рук широко використовують такі посібники і матеріали, як «рамки» М. Монтесорі, комплекти-іграшки «Краб», «Бедрик» тощо. Розвиток рухів, сенсомоторної активності, координації у просторі, почуття рівноваги забезпечують спеціальні іграшки: гойдалки, кулі та м'ячі різних розмірів, велосипеди, машини, каталки тощо.

У використанні предметів та іграшок необхідно дотримуватися таких загальнопедагогічних умов: періодичне оновлення іграшок; різноманітність предметно-ігрового середовища, використання предметів-замінників; добір предметів для подальшого розвитку досягнень раннього віку (мовлення, рухів, сенсорики, оволодіння засобами і способами дій); педагогічна підтримка в освоєнні різних побутових предметів (ігрові способи їх використання); розвиток змісту предметної діяльності, освоєння нових предметних дій (ручних і знаряддєвих, смислових і технічних).

Педагогічний ефект розвивального предметного середовища виявляється за умови активізувального спілкування дорослого з дитиною, яке має передбачити організування спеціальних навчальних ігор-занять. Їх особливість полягає в тому, що засвоєння матеріалу відбувається непомітно для дітей, у цікавій практичній діяльності. Ігрова мотивація пришвидшує перебіг психічних процесів – сприймання, мислення, мовлення тощо.

Особливості організації пісочно-ігрового середовища та ігор дітей раннього віку. Ігри з піском і водою використовують з розвивальною, навчальною і корекційною метою. У підготовці пісочно-водного середовища необхідно пам'ятати про безпеку і комфортні умови для дітей під час ігор.

Пісочниця. Для результативної роботи з дітьми пісочниця має бути відповідно обладнана. Для занять з підгрупою (6-8 дітей) використовують дерев'яний ящик розміром 90х70х10 см. Дно та борти пісочного ящика, як правило, зафарбовують у блакитний, синій колір – це символізує небо та воду, або зелений колір, який є символом дерев і

трави. Для індивідуальних занять можна використовувати декілька пластмасових таць менших розмірів.

Для ігор дітей раннього віку недоцільно відводити великі пісочниці, оскільки малята не створюють великих сюжетних будівель, об'єднуючи їх загальним змістом, їх дії частіше носять процесуальний характер, споруди ще недосконалі і прості. Тому зручними вважаються невеликі переносні пісочниці на ніжках (1,2 м x 1,1 м, висота 50–60 см). Бажано, щоб на ділянці було дві-три таких пісочниці.

Пісок має бути жовтого або світло-коричневого кольору (для певних ігрових вправ – різного кольору), сертифікований. Перед використанням його просіюють, промивають, прожарюють. Використовується пісок сухим або мокрим. Піском заповнюють третину ящика. Мокрий пісок після закінчення роботи просушують, вирівнюють та збризкують водою. В умовах кімнати потрібно самостійно очищати пісок один раз на 2–3 місяці. Для цього його промивають, висушують на сонці та досипають новий.

Набір матеріалів для гри у піску (зберігається поруч на полицках або у коробках):

- традиційний – лопатки, совочки, граблі, широкі щіточки, сита, воронки, лійки, відерця, різнокольорові форми, пасочки різного об'єму та конфігурації;
- нетрадиційний – прозорі та непрозорі пластикові пляшки, баночки, коробочки, невеликі контейнери з кришками, ополоники, різні ложки, воронки, чашки, стаканчики, футляри від шоколадних кіндер-сюрпризів, друшляк, вінчик для збивання,
- комплекти мініатюрних іграшок висотою до 5–8 см (ляльки, тварини, машинки), іграшки із «кіндер-сюрпризів»;
- природний матеріал – камінці, черепашки, мушлі, пробки, шишки, горіхи, палички, дощечки тощо;
- допоміжний – набори іграшкового посуду, меблі, різноманітні будівлі, пластикові або дерев'яні геометричні фігури, великі гудзики тощо;

Поряд із пісочницею, безпосередньо під час гри, слід розмістити посудини з водою. Вихователь має чітко знати, чи є в дитини алергія на пісок, шкірні захворювання, порізи на руках тощо.

Види ігор з піском:

- маніпулятивні ігри на поверхні піску (сухого або мокрого) – діти заповнюють піском формочки, малюють на його поверхні, роблять відбитки, гірки;

- ігри з проникненням у товщу піску (занурення рук у пісок) – діти риють тунелі, ямки, ховають і знаходять предмети у піску;
- організація на піску сюжетів і композицій;
- будівництво з мокрого піску.

Особливості організації осередку гри з водою:

- воду слід часто (кожні два дні) змінювати для того, щоб запобігти розмноженню бактерій. А якщо діти граються із водою не частіше ніж двічі на тиждень, то краще щоразу наповнювати місткість свіжою водою. Тим більше з цим не виникне проблем, якщо ви використовуєте для ігор із водою не спеціальний стіл, а будь-яку іншу ємність;
- ємність доцільно заповнювати водою до рівня не нижче ніж 7–10 см для того, щоб малюкам було зручно наповнювати водою пляшки, опускаючи їх на дно, зачерпувати воду, і щоб була можливість урізноманітнити ігрові дії дітей;
- добре мати для дітей фартушки, нарукавники, що виготовлені з клейонки, щоб діти не боялися забризкатися, не почувалися скуто. Також необхідно поблизу тримати сухі ганчірочки, серветки, якими можна скористатися за потреби;
- матеріали повинні бути розміщені таким чином, щоб ними було легко скористатися і дорослому, і дітям. Їх можна зберігати в пластикових контейнерах з отворами, тазах, на підносах, на полицях поряд із «центром води». А після завершення ігор із водою слід розкласти всі мокрі предмети на рушнику для просушування;
- ігри з водою зручніше організувати в тому місці, де підлогу легко вимити і протерти.

Набір матеріалів для гри з водою: традиційний – відерця, сита, сачки, вудочки, совки, лійки; нетрадиційний – стаканчики з-під йогуртів, пляшки з кришками, дірочками на дні, баночки, мірні стаканчики, форми різних розмірів, різні пластикові контейнери, черпаки, ложечки та інші предмети, якими можна зачерпувати воду, друшляки, ситечка для заварювання чаю, виймання яєць з гарячої води, лійки виготовлені з пластикових пляшок, гумові й поролонові губки, порожнисті трубочки, пульверизатори, маленькі махрові та пресовані рушники; набір пластмасових та гумових іграшок (кораблики, човни, качечки, рибки тощо); природний матеріал; предмети з різних матеріалів (дерева, пластмаси, пробки, металу) різної ваги, форми, розміру, фактури.

Ігри з водою і піском проводяться систематично упродовж дня (в усіх вікових групах): в період адаптації дітей до умов дошкільного закладу та нового колективу; безпосередньо під час освітньої діяльності; під час ранкового прийому; в другу половину дня; на прогулянці в теплий період року.

Загальні рекомендації щодо ігор з піском та водою:

- ігри слід проводити з невеликою групою дітей (дві-три дитини), особливу увагу приділяючи тому, хто бере участь уперше;
- під час проведення перших адаптаційних ігор не обов'язково дотримуватися точної інструкції;
- слід уважно стежити за реакцією дитини під час ігор (негативні реакції, втома тощо);
- спочатку дорослий має показати дитині способи дій, потім малюк виконує дії разом із дорослим «рука в руці», а далі – дитина виконує дії самостійно;
- для початку та кінця ігор варто започаткувати особливий ритуал;
- із правилами, заборонами дорослий знайомить дітей через іграшку-посередника; що молодші діти, то коротші правила.

Правила поведження з піском: «Пісочку не подобається, коли його викидають далеко за його дівку-пісочницю» (Не можна викидати пісок з пісочниці); «Піщинки дуже не люблять, коли їх беруть до рота або кидаються ними в інших дітей» (Не можна брати пісок до рота і кидатися ним в інших людей); «Пісок не любить, коли руйнують його башточки (гірки, гаражі тощо)» (Не можна руйнувати те, що побудували у піску інші діти.); «Піщинкам не подобається, коли поруч з ними в пісочниці з'являються сторонні не потрібні предмети» (Не можна кидати у пісочницю сторонні предмети, сміття); «Пісочок любить, коли у дітей чисті ручки і носики» (Пограв із піском – помий ручки і покажи чисті долоньки).

Правила поведження з водою: «Водичці не подобається, коли її крапельки залишають басейн (мисочку, тацю) без дозволу (Не можна навмисно виливати воду на підлогу); «Крапельки не люблять, коли ними бризкаються на інших людей» (Не можна бризкати водою на інших дітей); «Водичка хоче завжди бути чистою та прозорою» (Не можна кидати у воду не потрібні предмети, сміття); «Усі іграшки люблять, коли їх повертають після гри на місце» (Після гри необхідно допомогти вихователю прибрати іграшки на свої місця).

Роботу в пісочниці та водному осередку з малюками можна проводити двома способами: «спонтанна» гра (вихователь спостерігає); гра та спілкування в режимі «наставник-дитина».

Після того, як дорослий підготує обладнання для ігор, створить атмосферу доброзичливості, він виконує роль уважного глядача.

Позиція дорослого – це «активна присутність», а не керівництво процесом. (спочатку навчити дітей різним маніпуляціям та діям з піском та водою). «Активна присутність» – це принести іграшки і воду, знайти потрібний матеріал тощо. Ігри дітей з піском ніколи не інтерпретуються і не обговорюються. Простір як для творчості дорослих, так і для творчості дітей – необмежений.

Маніпуляції з піском. Малюків вчать згрібати пісок в невеликі купки за допомогою совків і лопаток, утрамбовувати їх, викопувати в піску ямки, накладати пісок в невеликі низькі формочки і майструвати пиріжки, пряники, торти та інші частування для ляльок. Можна навчити їх будувати будку для собаки. Дорослий згрібає пісок у купу, ущільнює її і робить у ній поглиблення совком у її заснування, пропонує малюкові помістити в неї собачку.

Можна навчити дітей проводити в піску доріжку, просуваючи дощечку, що лежала плазом, і злегка придавлюючи її до піску. Після цього разом з малюками вихователь робить на доріжці купини і ямки, і споруда обігрується. Малюків вчать прийому формовки, показують, як набирати повну форму, ущільнювати в ній пісок, перекидати її, де необхідно по ній постукати, як піднімати, не пошкодивши пасочку. Так діти формують торти, вежі, будиночки. Можна навчити дітей будувати гірки. Для цього насипається купа піску, втрамбовується і за допомогою дощечки прокладаються спуски у гірки (аналогічно будівництву доріжки). Після цього можна будувати лавочку, ворота, стіл, стілець, міст .

Щоб побудувати парканчики, треба згрібати пісок з двох сторін руками, ущільнюючи його, поступово добудовуючи споруду в довжину у напрямку до себе.

Організація ігор занять з дітьми раннього віку. Проведення ігор-занять має ґрунтуватися на загальнодидактичних принципах: планованість роботи; посиленість вимог; варіативність завдань, близьких за типом, але таких, які передбачають дії з різними предметами; ускладнення змісту, методів навчання; фіксація успіху на всіх етапах навчання. Важливою педагогічною умовою є проведення ігор-занять, спрямованих на специфічні види діяльності. Для того щоб діти освоювали перенесення способу дії в інші ситуації та на інші предмети, можна використовувати сюжетне конструювання (набори будівельного

матеріалу, прості конструктори). Під впливом предметної діяльності як провідної у трирічному віці розвивається не лише гра, а й інші види діяльності, як-от: сюжетне конструювання, малювання, елементарне самообслуговування.

Завдання педагогів у роботі з дітьми раннього віку є допомогти малюкам усвідомити системність та цілісність навколишнього світу через формування їхніх уявлень про людську сутність, тваринний, рослинний і предметний світ. Навчання дітей раннього віку має загально розвивальний характер. Головне – навчити дитину різних способів пізнання навколишнього світу, зокрема: спостерігати та обстежувати; досліджувати й експериментувати на основі доступного для розуміння матеріалу, роблячи власні відкриття; розв'язувати домірні віку проблемні ситуації; спілкуватися з дорослими й однолітками (**Додаток**).

Для ефективної організації ігор-занять необхідно:

- 1) створення наочно-дидактичного матеріалу (графічні зображення, креслення пірамід, набір геометричних тіл, індивідуальні столики для роботи);
- 2) розроблення системи автодидактичних (самонавчальних) іграшок (для нанизування, вкладиші, народні іграшки, збірно-розбірні, сюжетні);
- 3) систематизування методів і прийомів навчання дітей (посильна самостійність у виконанні завдань; вибір предметів за принципом «зменшення – збільшення»; пошук, передбачення результату; виправдане припущення; метод пасивних рухів (педагог бере руку дитини і нею виконує дію); виконання завдань за уявленням; ускладнення дидактичних завдань тощо);
- 4) диференціація завдань, змісту, методів навчання (другий рік – активне наслідування; третій рік – навчальні дії за інструкцією, за уявленням, в уявлюваній ситуації).

Освітня робота з дітьми раннього віку має бути інтегрованою, що передбачає поєднання і взаємопроникнення різних видів дитячої діяльності – предметно-практичної, ігрової, музичної, театралізованої, конструкційної тощо. Лише так можна забезпечити повноту реалізації різнобічних можливостей дитини, сприяти формуванню цілісного сприймання нею навколишнього світу та її всебічному розвитку. Застосування інтегрованого підходу свідчить про позитивні результати, як-от: скорочується період адаптації дітей раннього віку до умов дошкільного закладу; підвищується рівень фізичного і психічного розвитку дитини; удосконалюються пізнавальні здібності малюків.

МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ РАННЬОГО ВІКУ

Раннє дитинство є сензитивним періодом для оволодіння мовою. Цей процес починається у всіх дітей однаково і долає одні й ті самі стадії.

- на першому році життя домінують кілька напрямів, які є підготовчим етапом до виникнення окремого осмисленого слова і власне мовлення: розвиток м'язів артикуляційного апарату (сили, гнучкості, пружності), що забезпечує чітку вимову кожного окремого звука, а пізніше – смислового звукокомплексу (слова);
- формування слухової уваги, яка допомагає дитині оволодіти здатністю слухати, вслухатися і чути, розрізняти шумові звуки і людське мовлення; розвиток розуміння інтонаційного забарвлення мовлення дорослого, яке в поєднанні з розумінням мімичних і рухових проявів сприяє смислового розумінню дитиною мовлення дорослого;
- диференціювання звуків; розвиток розуміння мовлення;
- формування звуконаслідування, збагачення активного лексичного запасу.

Ці напрями забезпечують повноцінний мовленнєвий простір малюка.

У програмах розвитку та виховання дитини раннього віку визначено умови, за яких такий простір набуває статусу розвивального:

- стимулювання голосових реакцій; використання всіх природних умов життя (спілкування з дорослими та іншими дітьми, спільні спостереження, годування, перевдягання, різноманітні враження);
- забезпечення різних музичних та шумових звуків, які викликають позитивні емоції дитини (музика, шум дощу, шелест листя, плюскіт води, щебет пташок, звук дзвіночка тощо);
- підтримання, повторювання, трансформування дитячих голосових реакцій з наданням їм смислових наповнень;
- забезпечення демонстрації предмета, дії з кількарізним їх називанням; дотримання незмінності, чіткості та правильності у називанні предметів, явищ, людей.

З 11 місяців починається перехід від до фонемного до фонемного мовлення, який триває ще на другому, третьому і навіть четвертому році життя. Після інтонаційного оформлення голосових реакцій дитини починається процес становлення фонематичного слуху, який

здебільшого завершується до двох років. Дитина вже може розрізняти слова, відмінні одне від одного лише однією фонемою.

Фонематичний слух розвивається при сприйнятті дитиною почутої мови і проговорюванні слів відповідно до зразка. Він пов'язаний із формуванням у дітей інтересу до почутого мовлення і наявністю уваги до вимовлених звуків.

Слово в ранньому віці є для дитини знаряддям, яке вона використовує значно частіше, ніж будь-яке інше. У півторарічному віці дитина починає виявляти власну активність у мовленнєвому спілкуванні і сама запитує назви предметів. Спочатку вона використовує мову міміки, жестів і пантоміміки, потім до жесту додаються запитання, виражені словами. Друга половина другого року життя характеризується переходом до активного самостійного мовлення, спрямованого на управління поведінкою людей, які оточують дитину, і на оволодіння власною поведінкою.

Після опанування словесних позначень навколишніх предметів дитина засвоює імена дорослих людей, назви іграшок, частин тіла і обличчя. За нормального розвитку до двох років дитина розуміє значення практично всіх слів, що позначають оточення. Цьому сприяє постійне і різноманітне спілкування дорослих із нею.

У три роки дитина починає уважно прислуховуватися до того, що говорять дорослі між собою, їй особливо подобається слухати розповіді, казки, вірші. Це дуже важливий момент у мовленнєвому розвитку, який свідчить про те, що вона вже здатна пізнавати дійсність не лише безпосередньо через органи відчуттів, а й у її ідеальному, понятійному відображенні – мові.

До кінця другого року життя дитини відбувається різкий стрибок у розвитку мовлення, знають уже приблизно 300, а до трирічного віку – 1200–1500 слів. Більшість дворічок мають чітке уявлення про призначення предметів домашнього вжитку і особистої гігієни, правильно їх використовують. Ознайомлюючись із новими предметами, вони насамперед намагаються визначити їхні функції, ставлячи дорослим запитання «Як це називається?». У відповідь на це дорослому слід не лише назвати предмет, а й показати дитині, як ним правильно користуватися.

На другому році життя відбувається розвиток слухової уваги і розуміння мовлення, активне його формування, що передбачає поліпшення звукової культури мовлення, збагачення лексики, розвиток комунікативних здібностей дитини. Успішний мовленнєвий розвиток дитини раннього віку залежить не тільки від грамотно організованих ігор, ігор-занять, а й значною мірою від загальної та мовленнєвої культури дорослих.

МЕТОДИКА РОБОТИ З МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ РАННЬОГО ВІКУ

Вивчення рідної мови, рідного слова розпочинається з раннього дитинства в сім'ї, серед рідних і близьких людей, а вдосконалення її відбувається у закладах дошкільної освіти, школі й триває впродовж усього життя. Оволодіння мовою як засобом пізнання і способом людського спілкування є найвагомим досягненням дошкільного дитинства. Доведено, що саме дошкільний вік до 6–7 років є найсприятливішим для цього.

Періодом швидкого розвитку мовлення є другий рік життя дітей. Розвиток мовлення у цей період проходить два етапи: перший – від 1 року до 1 року 5–6 місяців; другий – від 1 року 5–6 місяців.

Мовлення дітей цього віку розвивається в таких напрямках:

- а) розвиток розуміння мовлення дорослих;
- б) формування функції узагальнення;
- в) збагачення та активізація словникового запасу;
- г) розвиток здібності наслідування і вдосконалення звуковимови;
- д) формування граматичної будови мовлення.

На першому етапі продовжується розвиток розуміння мови, на другому – збагачується словниковий запас, розвивається активне мовлення. Розуміння мовлення дорослих. На початку другого року життя дитина починає швидко встановлювати зв'язок між словом і предметом, відбувається розуміння мовлення і дій з предметами («дай руку», «візьми прапорець», «сядь», «встань»). Насамперед діти розуміють дії, пов'язані з доглядом за ними, та свої власні («посади ведмедика»), розуміння залежить від конкретної ситуації. Згодом під впливом спілкування з дорослими розуміння виходить за межі конкретної ситуації, дитина починає розуміти запитання «де?», «де собачка?», «де ляля?» й правильно реагувати на них. Вона спочатку засвоює розуміння назв предметів і речей, що її оточують, потім імена дорослих, назви іграшок, одягу, частини тіла й обличчя.

На другому році життя потрібно звертати увагу дитини на якості, властивості, стани, на призначення окремих предметів: «Подивись, у мене ведмедик великий, а в тебе маленький; мій білий ведмедик, а твій – коричневий», «М'ячик червоний, круглий», «Дай червоний м'ячик, а тепер синій», «Посади на стільчик білого ведмедика».

На другому році життя дитина вже виконує нескладні доручення дорослого, наприклад «Дай ляльку Олі», «Візьми у Володі м'яч».

Поступово від розуміння окремих слів діти переходять до розуміння фраз, коротких розповідей, мовлення, не зверненого безпосередньо до них.

Розвиток розуміння мовлення, виявляється в тому, що дитина: правильно співвідносить слово з предметом (дією, ознакою) незалежно від ситуації; знайоме слово набуває узагальненого характеру.

На другому році життя відбувається формування однієї з головних особливостей другої сигнальної системи – функції узагальнення. Функція узагальнення формується стрибкоподібно.

Наприкінці другого року життя дитина впізнає предмети незалежно від їх кольору, форми, величини. У цьому віці малюк починає розуміти зв'язки й відносини між предметами: воду можна налити у кружку, переносити у відрі; щоб намалювати, потрібно взяти олівець і папір. Мовлення дорослого для дитини другого року життя стає основним регулятором її поведінки.

Наприкінці другого року життя дитина може вже самостійно розмовляти з лялькою, іграшками. З розвитком активного мовлення і збагаченням словника пов'язане і становлення мовленнєвих відповідей дітей на запитання дорослого. На початковому етапі замість словесної відповіді дитина виконує певну дію або показує рухами (це немовні відповіді). На другому етапі з'являються неадекватні мовленнєві відповіді: дитина відповідає неадекватно, використовуючи будь-яке легке для неї слово (яке вміє вимовити). На третьому етапі з'являються адекватні мовленнєві відповіді насамперед за зразком дорослого. Отже, наприкінці другого року життя активне самостійне мовлення стає основним засобом спілкування. Для подальшого розвитку активного мовлення дітей потрібно в діяльність, що їх приваблює, вводити нові слова. У другому півріччі діти легко наслідують мовлення старших дітей. Тому треба ширше організовувати спілкування дітей цього віку зі старшими дітьми. На другому році життя дитина оволодіває звуками рідної мови.

Оволодіння звуковимовою охоплює два взаємопов'язаних процеси: артикуляцію звуків і сприймання їх на слух (фонематичний слух). Перші слова дітей відрізняються недосконалою звуковою нестійкістю вимови. Для дітей цього віку характерна загальна пом'якшеність у вимові звуків, пропуск звуків і складів, заміна одних звуків іншими. Вимова голосних дається дітям легше, ніж приголосних. Дітям другого року життя легко дається вимова губних приголосних (б, п, м) та проривних (т, д, г, к) звуків. Більшість дітей правильно вимовляють звуки в, н, л'. Правильна вимова звуків з, с, ж, ш, ч, ц, х, ф, л затримується, діти або зовсім не вимовляють їх, або замінюють іншими.

На другому році життя започатковується розвиток фонематичного слуху, оскільки дитина розуміє мовлення дорослих на основі значень, пов'язаних із певним звуковим складом.

Упродовж усього другого року життя звуковимова в дітей ще не досконала. Діти вимовляють деякі звуки, замінюючи їх легшими. Спостерігається загальна пом'якшеність мовлення, злиття двох звуків у один. Дитина ще сама не вимовляє правильно звук, але відчуває й негативно реагує на неправильну вимову звука іншими. Звідси висновок: дорослий повинен завжди правильно вимовляти звуки. Це ще раз підкреслює взаємозв'язок двох аналізаторів – слухового і мовленнєво-рухового – у процесі оволодіння дитиною звуковимовою.

Значним досягненням у розвитку мовлення дітей є поява граматичних форм рідної мови. Засвоєння граматичної будови рідної мови в ранньому віці поділяється на два періоди: пасивне засвоєння (розуміння граматичних значень), яке триває з 5–6 місяців до початку другого року життя, та активне засвоєння граматичних значень (другий, третій роки життя). Тривалість пасивного оволодіння граматичною будовою мови залежить переважно від виховного мовного впливу дорослих.

У розвитку дитячого мовлення важливу роль відіграють речення. Оскільки в реченні завжди щось висловлюється, воно є одиницею мови як знаряддя мислення і спілкування. Основною ознакою предикативності у мовленні дітей є віднесення змісту висловлюваного до дійсності.

Дитина досить рано починає розуміти предикативність у пасивній формі, коли сама ще не володіє мовою як засобом спілкування. На прохання дорослого вона виконує різноманітні дії (подає, піднімає, відкриває рот, ховається тощо). Перші слова-речення позначають здебільшого назву особи (тато, мама, тьотя); тварин (ав-ав, киця), частин тіла (рука, нозя); назву предметів та окремих дій із ними. Нерідко значення таких речень можна зрозуміти лише за допомогою інтонації. Позначення предметів для дитини легше й важливіше, ніж позначення дії. У мовленні дитини номінативні й стверджувальні речення з'являються досить рано, а заперечні – значно пізніше, заперечення найчастіше пропускаються.

Наприкінці другого року життя (1 рік 10 місяців) у мовленні дітей з'являються речення з 3–4 слів і питальні речення. На другому році життя діти оволодівають діалогічною формою мовлення. Водночас ініціатором діалогу в цей період має бути дорослий. Особливості розвитку діалогічного мовлення дітей цього віку залежить від багатьох умов:

- а) рівня мовленнєвого розвитку дітей;
- б) вміння дитини спілкуватися з дорослим з різного приводу;

в) вміння адекватно відповідати на запитання дорослого.

Для розвитку діалогічного мовлення дітей вихователю упродовж дня потрібно постійно звертатися до них із запитаннями, стимулювати мовленнєві відповіді. Перші діалоги з дітьми повинні бути нетривалими, з перервою, щоб діти не відволікалися. У першій половині року здебільшого вихователь сам і запитує, і відповідає. Відповіді дітей мають вибірковий характер, найчастіше одним словом (мімікою, жестами).

На другому році життя формуються такі функції діалогу: а) вплив на співрозмовника; б) вираження власних думок. Розвиток цих функцій цілком залежить від вдалого формулювання педагогом різних запитань: узагальнювальних, коли відсутня пряма вказівка на предмет («Що ти хочеш?»); конкретних («Що тобі дістати?»); уточнювальних («Що тобі дістати зі столу?»); запитань, що надають можливість вибору («Синій чи зелений олівець?») тощо.

Вчити дітей відповідати на запитання потрібно поступово: спочатку використовувати мовленнєві зразки (це лялька) і пропонувати їх повторити, стимулюючи мовленнєві відповіді дітей.

З 1 року 8 місяців дитина повторює усе, що чує, щодня з'являються нові слова. Запас слів швидко зростає, полегшувальні слова замінюються правильними, з'являються речення з двох-трьох слів, що побудовані аграматично. Звернення до дорослих набуває мовної форми. До двох років мовлення дитини стає яскраво вираженим емоційно, слугує засобом спілкування з дорослими.

На третьому році життя розвиток мовлення дітей продовжується у таких напрямках: розуміння мовлення дорослих, оволодіння активним мовленням, удосконалення звуковимови, засвоєння граматичної будови мови.

Третій рік життя є періодом найінтенсивнішого мовленнєвого розвитку дитини. Істотно змінюється розуміння мовлення навколишніх людей. Дитина вже розуміє контекстне мовлення: тексти оповідань, казок у супроводі наочності. З нею можна говорити не лише про ті предмети і явища, які її оточують, а й про те, що відсутнє, про минулі й майбутні події, про дитячі почуття та переживання. Наприклад, про те, що дитина бачила вчора в зоопарку, куди вона збирається йти завтра, які іграшки є у неї вдома, хто їх купив чи подарував, якими іграшками прикрашали ялинку, хто у неї був на дні народження. У другому півріччі діти вже можуть розуміти нескладні за сюжетом з простими словами тексти, розповіді, оповідання, казки без супроводу наочності. Внаслідок цього істотно змінюється виховне значення мовлення дорослих. За допомогою слова можна попередити негативні дії дитини, викликати спогади, спонукати її до певної діяльності, формувати узагальнювальне поняття. Проте

розуміння мовлення дітьми третього року життя ще недосконале.

Вихователь має працювати з дитиною над точним розумінням мовлення за такими напрямками:

- формувати вміння розрізнявати предмети за зовнішнім виглядом (формою, розміром, кольором);
- ознайомлювати дітей з властивостями, якість, ознаками предметів та явищ, відносинами (просторовими, часовими, місцезнаходженням) між ними;
- вчити розуміти узагальнювальні поняття (меблі, одяг, іграшки); спонукати дітей до спогадів (про свята, ранки, вихідні дні);
- розуміти та впізнавати окремі дії та сюжети за картинками; розуміти зміст оповідань, казок.

На третьому році життя швидкими темпами розвивається активне мовлення. Особливо це помітно на розширенні активного словника дитини. Наприкінці третього року життя у словнику дитини налічується 1000 – 1500 слів). Завдання вихователя – збагачувати активний словник дитини іменниками-назвами одягу, посуду, меблів, іграшок, рослин, овочів, фруктів, домашніх тварин, їхніх дитинчат, розширювати словник дієсловами, що означають різні дії.

На третьому році життя виокремлюють три рівні засвоєння слів дитиною.

1. Дитина розуміє слово, але не використовує його в активному словнику.
2. Дитина впізнає та називає слово (дію, якість, ознаку) лише у звичних для дитини умовах.
3. Впізнає і правильно називає слово (дію, відносини, властивості) за будь-яких умов.

Після двох років у дітей спостерігається надзвичайна мовленнєва активність, яка виявляється у словотворенні, що яскраво описано автором Корнієм Чуковським у книзі «Від двох до п'яти».

Як різновид словотворення, дітям цього віку властива й римотворчість (добір слів, що римуються, речень), перші спроби самостійного складання казок. Головною формою спілкування у дітей третього року життя залишається діалогічне мовлення.

На третьому році життя дитина звертається до дорослого у формі наказу, заборони, дозволу, скарги, заклику, наслідування. Ці форми звертання афективні й ситуативні. Для діалогу дітей цього віку характерне:

- а) прагнення щось повідомити одне одному в наказовій формі;
- б) пристосування до співрозмовника, вміння вислухати іншу

дитину;

в) почерговість звернення мовця і слухача.

Водночас діалог у них ще нестійкий, його потрібно підтримувати й розвивати. Пріоритетною формою мовлення дітей третього року життя є ситуативне мовлення. Виокремлюють такі форми ситуативного мовлення дітей:

а) дитина або зовсім випускає іменник, або замінює його займенником, при цьому не вказуючи, кому саме належить цей займенник;

б) в одному реченні одним і тим самим займенником називаються різні об'єкти і суб'єкти;

в) у мовленні переважають слова ось, цей, тут, там, потім, такий, така, які супроводжуються жестами і діями.

У другій половині року спостерігаються перші вияви контекстового мовлення. Завданням вихователя у цей період є привчати дітей розповідати словами не лише про те, що вони бачать, а й про минулі події, стимулювати їх звертатись із запитаннями до дорослих, однолітків, висловлюватися про іграшки, картинки, казки; складати оповідки з двох-п'яти фраз, речень.

На третьому році життя продовжує вдосконалюватися звуковимова, більшість звуків дитина вимовляє правильно. Для звуковимови дітей цього віку властивою є нечіткість і загальна пом'якшеність вимови. Також у цей період продовжується засвоєння граматики рідної мови.

Третій етап у становленні граматичної будови мови – панування узгодження і керування. Цей етап пов'язаний з оволодінням дитиною багатослівними реченнями, сполучниками. Уже в 2 роки 4 місяці з'являються сполучники і, а, то, тому що, тоді, коли; у 2 роки 10 місяців – як, тільки, щоб, де. Наприкінці третього року життя дитина оволодіває основними відмінковими формами. Дитина цього віку робить у своєму житті друге «велике відкриття» – розуміє принцип рефлексивних мов, це явище пояснюється наявністю у дітей особливого «чуття мови», яке і дає можливість швидко, легко й правильно користуватися правилами граматики рідної мови.

Орієнтовні показники розвитку мовлення дітей третього року життя. У дитини розширюється розуміння смислового змісту мовлення. Вона розуміє тексти забавлянок, віршів, інсценівок, казок, оповідань у супроводі наочності. Розуміє теперішній і майбутній час, якщо те, про що йдеться, було відоме їй раніше. Зростає роль слова дорослого як засобу виховання. Розуміє запитання дорослого, відповідає на його запитання окремими словами, діями. Легко повторює фрази, що чує. Словник дитини продовжує

швидко розширюватися. Речення стають багатослівними, з'являються складні речення, хоча вони ще аграматичні. Започатковується вживання сполучників і прийменників. Мовлення стає головним засобом спілкування не лише з дорослими, а й з дітьми. Багато розмовляє в різних ситуаціях з власної ініціативи і відповідає на запитання. Розуміє смисл мовлення дорослого про події та явища, яких не було в її особистому досвіді, за винятком окремих елементів. Розуміє повідомлення, художні тексти, вірші без супроводу наочності. Легко запам'ятовує вірші й пісні. Знає напам'ять кілька народних пісень, забавлянок, віршів. Словник дитини налічує 1200-1500 слів. Мовлення емоційне й виразне. Розмовляє складними фразами, розповідає про побачене кількома реченнями, за запитаннями розповідає зміст знайомої казки чи оповідання.

Організація мовленнєвих занять. Ігри-заняття з розвитку мовлення на третьому році життя проводять двічі на тиждень у першу і другу половину дня. Тривалість занять 7-10 хвилин. З дітьми цього віку проводять здебільшого індивідуально-групові заняття, на яких присутні 6–8 дітей. Заняття з усією групою можна проводити тільки тоді, коли діти не будуть заважати один одному. Це показ театралізованих вистав (ляльковий, тіньовий, ігровий театр) та інших розваг.

На третьому році життя проводять такі види занять:

- розглядання тематичних предметних картинок (тварин, птахи, посуд, овочі, фрукти), бесіда про них (назва колір, форма, звуконаслідування тощо);
- розглядання сюжетних картинок зі знайомим і доступним сюжетом: «Діти на прогулянці», «Кішка з кошенятами», «Собака з цуценятами»;
- бесіди-розповіді (про те, що діти робили на прогулянці, за чим спостерігати);
- читання невеликих оповідань;
- розповідання казок («Дід та баба», «Ріпка» тощо);
- заняття на розвиток звукової культури мовлення: звуконаслідування, розвиток мовленнєвого апарата, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху, сили голосу тощо;
- читання і розігрування коротких віршів, забавлянок, українських народних пісень, показ інсценівок нескладних ігрових сюжетів;
- дидактичні ігри з лялькою та образними іграшками (ведмедик, зайчик, лисичка тощо);
- показ різних видів театру (ляльковий, тіньовий, іграшок тощо).

Етапи розвитку мовлення дітей:

Перший передмовленнєвий період (перший рік життя):

- 1) підготовка дихальної системи до реалізації голосових реакцій, утворення недиференційованих голосових шумів і звуків (від 3 до 6 місяців);
- 2) гуління, утворення голосових недиференційованих гортанних, глоткових, ротових, губних шумів і окремих певних мовленнєвих звуків;
- 3) белькіт як первинна форма мовленнєвого потоку, що складається з недиференційованих голосових звуків, породжених наслідуванням.

Другий період – утворення мовленнєвих звуків і їх диференціювання:

- 1) синтез складів (6–12 місяців), опосередковування зовнішніх подразників;
- 2) синтез складових двочленних низок (9–12 місяців) і їх автоматизація;
- 3) утворення перших 5–10 слів (8–12 місяців).

Третій період (третій рік життя):

- 1) збагачення словникового фонду до 500 і більше слів;
- 2) утворення й автоматизація мовленнєвих ланцюгів від двочленних до багаточленних шаблонів;
- 3) удосконалення вимови окремих слів і мовленнєвих шаблонів.

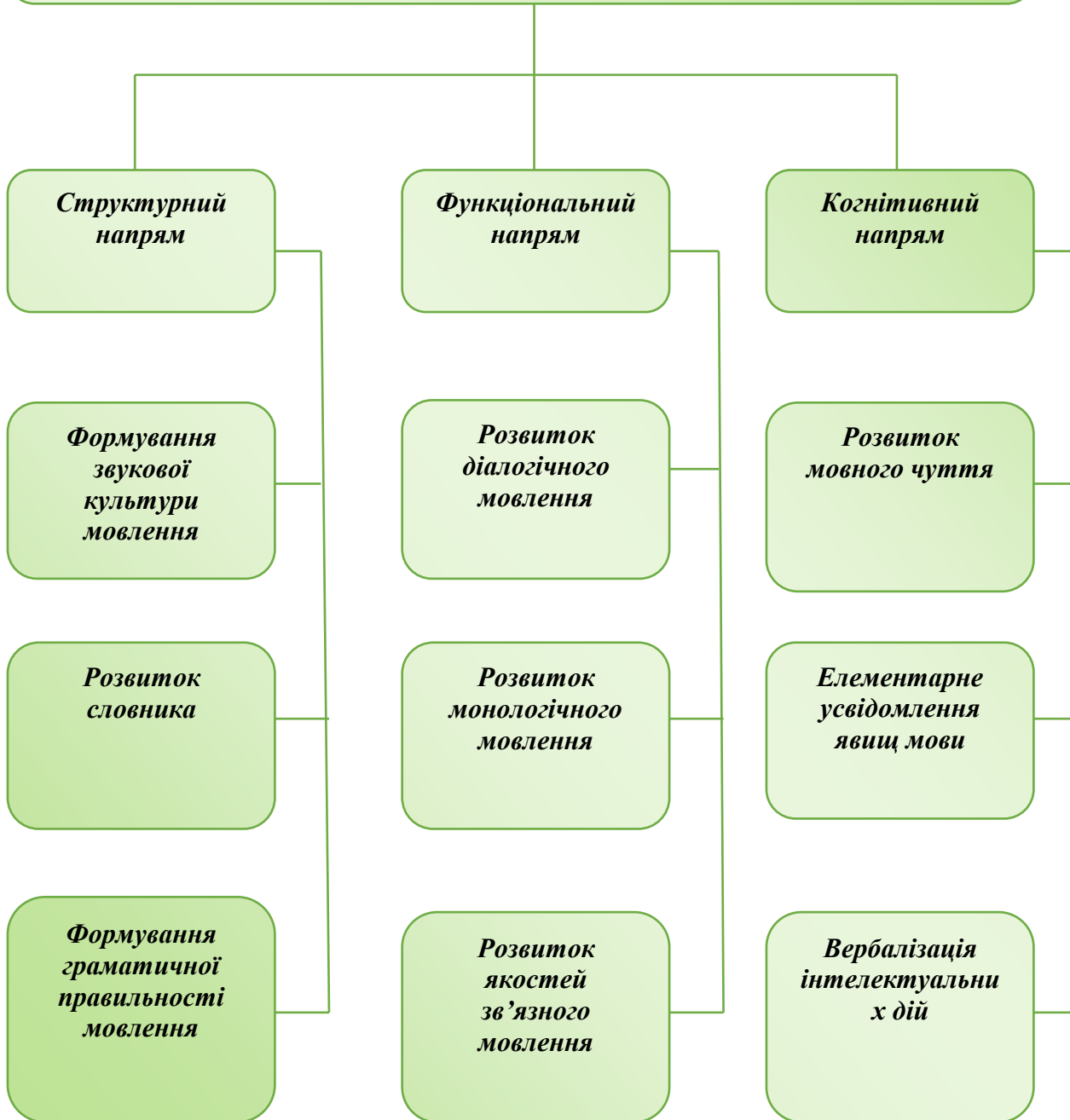
Четвертий період (четвертий рік життя):

- 1) збагачення словникового фонду до 1000 і більше слів;
- 2) подовження й ускладнення мовленнєвих ланцюгів, при цьому кількість слів у мовленнєвих низках досягає 9–10;
- 3) нагромадження й автоматизація мовленнєвих низок і формування складніших мовленнєвих потоків мислення;
- 4) посиленна голосна вимова мовленнєвих низок, що сприяє їх зміцненню;
- 5) закріплення, зміцнення мовленнєвих стереотипів та їх автоматизація;
- 6) подальше поліпшення фонем і слів неправильної вимови у мовленнєвих низках;
- 7) поява простих підпорядкованих словникових низок або підрядних речень.

П'ятий період (п'ятий рік життя):

- 1) подальше збагачення словникового фонду;
- 2) вироблення пристосованої гучності вимови.
- 3) розвиток підпорядкованих складних речень.

Напрями роботи з розвитку мовлення

Дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) – це педагогічна галузь науки, що вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих навичок у дітей; засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей рідної мови, що відображає і лінгвістичні, і педагогічні аспекти сучасного стану науки.

Професійно-мовленнєва діяльність вихователя дошкільного закладу – це професійне спілкування з колегами та дітьми під час навчання їх мови з використанням засобів українського розмовного і літературного мовлення у поєднанні з екстралінгвістичними засобами (мімікою, жестами, рухами, діями).

Професійно-мовленнєва готовність до навчання дітей рідної мови – це система сформованих професійно-мовленнєвих знань, умінь і навичок та комплекс особливих індивідуально-психологічних властивостей особистості.

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Сенсорний розвиток – розвиток відчуттів і сприймання, формування уявлення про предмети і явища, є основою розумового розвитку дитини. Діти другого-третього років життя вчаться розрізняти колір, форму, величину як характерні ознаки предметів; здобувають уявлення про відношення між двома предметами за розміром, різні способи їх обстеження: групування за кольором і формою, послідовне обстеження і опис форми, здійснення складніших окомірних дій.

Усі пізнавальні процеси, які інтенсивно розвиваються у ранньому віці (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява), тісно пов'язані з руховою активністю дитини, її прагненням діставати, хапати, обмацувати, діяти.

Важливим чинником формування інтелекту дитини є розвиток дрібної моторики. Таке тренування слід розпочинати з немовлячого віку. У народній педагогіці створено дитячі ігри, забавлянки («Пальчик, пальчик...»), «Сорока-ворона», «Кую-кую чобіток»), які не тільки розважають, а й сприяють розвитку, оздоровленню: допомагають зняти напруженість, усувають розумову втому, поліпшують настрій; навчають правильної вимови. З метою розвитку дрібної моторики рук потрібно використовувати вправи пальчикової гімнастики.

Інтелектуальна сфера дитини раннього віку формується не тільки за цілеспрямованого керівництва дорослих, а й під час вільної, самостійної практичної діяльності. Дорослі повинні пропонувати дитині види діяльності, які відповідають її вмінням, виявляти «зону найближчого розвитку», створювати умови для оволодіння більш складними діями. Процес мислення передбачає не тільки готові способи дії та відпрацьовані схеми, а й побудову нових у межах можливостей дитини.

Одним із основних шляхів розвитку пізнавальної мотивації і розумової активності є дитяче експериментування, яке полягає в управлінні явищем і спрямоване на виявлення прихованих від безпосереднього споглядання властивостей і зв'язків предметів. Воно поєднує наочно-дійове і наочно-образне мислення. Ознайомлення з формою, величиною, кольором, масою предметів, їх розміщенням у просторі, динамічними властивостями відбувається найчастіше у процесі спільного спостереження за об'єктами природи, рукотворними предметами, людьми та їхньою працею. Дорослий

пропонує дитині вдивитися, доторкнутися до предмета, що сприяє виникненню поряд з наочно-дійовим мисленням елементів наочно-образного, мовленнєвого мислення – розуміння й позначення словом назв, властивостей, якостей об'єктів довкілля.

Процес сенсорного виховання у дошкільному віці поділяють на етапи:

1) підготовчий етап (перші три роки життя). На першому році життя головний зміст сенсорного виховання полягає у забезпеченні дитині різноманітних зовнішніх вражень. З розвитком хапальних рухів слід допомогти пристосувати їх до форми, розмірів і місцезнаходження предмета.

Поступово для дитини ці якості набувають певного значення (маленьке береться однією рукою, велике – двома). На другому і третьому роках життя дитину необхідно ознайомити з властивостями предметів: формами, кольорами, розмірами тощо. Дії з предметами слід організовувати так, щоб для досягнення результату доводилося зіставляти предмети за формою, розміром, установлювати їх схожість або відмінність. Виконуючи продуктивні дії, дитина на 3-му році життя вже знає, що форма, розмір, колір – постійні ознаки предметів, як користуватися цими предметами;

2) систематичне засвоєння дитиною сенсорної культури. Після трьох років слід переходити до систематичного ознайомлення із сенсорними еталонами та способами їх використання. Уявлення про розмір ускладнюються у процесі переходу від порівняння двох-трьох предметів до багатьох, що утворюють ряд величин, які зменшуються або збільшуються. Пізніше дітей ознайомлюють з відтінками кольору, варіантами геометричних фігур, відношеннями за розміром, що виникають між елементами ряду, який складається з більшої кількості предметів. Одночасно дітям розкривають способи обстеження предметів: групування за кольором і формою на основі зразків-еталонів, послідовний огляд і опис форми, виконання дій окоміру.

Також необхідно розвивати аналітичне сприймання – вміння орієнтуватись у поєднанні кольорів, виділяти окремі виміри величин, розрізняти форму предметів.

ЗМІСТ ТА МЕТОДИКА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ

Особливості сприйняття дітьми раннього віку кількісних відношень. Сприйняття і відтворення множин. Уже в ранньому віці у дітей нагромаджуються уявлення про сукупності, що складаються з однорідних предметів, звуків, рухів. Ці уявлення поступово узагальнюються і відображаються у мові. Діти раннього віку правильно розрізняє однину і множину предметів, граючись, складаючи і розкидаючи іграшки, порівнюють множини за кількістю, ще не знаючи чисел. Таке порівняння дає змогу маленькій дитині робити висновок, наприклад, про те, що одна група (цукерки, іграшки) більша або менша за іншу. Наочне зіставлення елементів однієї множини з елементами іншої дає змогу дитині робити висновок про рівність чи нерівність множин і на основі такого порівняння дитина висловлює свою думку: зайчиків більше, ніж ляльок, чашок і ложечок порівну.

Сприйняття і відтворення множин дітьми раннього віку має ряд особливостей. Характерною особливістю є своєрідність практичних дій дитини з використанням множини. Якщо дітям віком від 1,5 до 2-х років запропонувати розташувати дрібні предмети на столі чи аркуші паперу, то можна помітити, що діти розкладають їх по кривій лінії або ж у горизонтальному положенні.

Процес формування уявлення про множину у дітей раннього віку передбачає ряд етапів. Насамперед необхідно сформувати у дитини уявлення про скінченність (межі) множини. На цьому етапі увага дитини зосереджується в основному на «межах» множини. Нерідко можна спостерігати, як дитина, зафіксувавши крайні елементи множини, не звертає уваги на проміжні. Діти до 3-х років уже сприймають множину у її межах, однак чіткого сприйняття всіх елементів множини ще немає, бо вони не вміють стежити за кожним елементом множини. Сприймаючи множину, мала дитина не помічає, коли з п'яти іграшок забрати одну чи дві з кінця множини. Вона помічає зміну кількості ігрових об'єктів лише тоді, коли зникає більша частина їх (більш ніж половина). Проте більшість дітей цього віку помічають відсутність середнього предмета певної сукупності, коли порушується структура множини – утворився незаповнений простір. Це означає, що сприйняття

дітьми множини як структурно-просторової єдності своєрідне і характеризується тим, що дитина раніш звертає увагу на структуру, просторові відношення між елементами, пізніше, під впливом цілеспрямованого навчання, виділяє кількість.

При порівнюванні двох однакових множин часто діти множину, елементи якої займають більшу площу, оцінюють як множину з більшою кількістю елементів. І навпаки – множину, елементи якої займають меншу площу (предмети розташовані щільніше), оцінюють як множину з меншою кількістю елементів. На правильність відтворення множин за кількістю впливає форма розташування елементів множини у просторі. Діти впевненіше і правильніше відтворюють множину, елементи якої розташовані у ряд, ніж множину, елементи якої розташовані по колу, квадрату тощо. Причина подібного явища полягає в тому, що маленькій дитині ще важко робити просторово-кількісний аналіз множини. Отже, на початкових етапах порівнювання множин встановленням взаємно-однозначної відповідності між елементами необхідно розташовувати сукупності лінійно (у ряд).

Для сприйняття множин та порівняння їх за кількістю велике значення має величина самих предметів. Так, п'ять маленьких машин оцінюються дітьми як множина з меншою кількістю елементів порівняно з трьома великими машинами. Звідси випливає педагогічний висновок про необхідність навчання дітей порівнювати множини не на основі зорового сприйняття, а на основі практичного встановлення відповідності між їхніми елементами.

Порівняння множин, встановлення рівності чи нерівності здійснюється двома шляхами: накладанням і прикладанням. При цьому навіть діти трьох років встановлюють кількісну відповідність тільки накладанням.

Виходячи з особливостей сприйняття і відтворення множин дітьми раннього віку, необхідно, перш ніж навчати їх лічби за допомогою слів-числівників, пропонувати дітям практичні операції з множинами: порівнювати контрастні множини, складати множини з окремих елементів, з двох груп, встановлювати рівність, нерівність. Особливу увагу в роботі слід приділити формуванню уявлення про множину як структурно-замкнену єдність.

У практичних діях-відповідях дітей на кінець третього року життя зароджується новий характер сприйняття сукупності. Діти дедалі частіше виділяють окремі предмети всередині сукупності рухом руки, переводять при цьому погляд, стежачи за рухом руки, вимовляють різні слова або

слова-числівники.

У другому півріччі третього року життя питання «скільки» і пропозиція «полічи» привертають увагу малюків до кількісного боку навколишнього світу і сприяють первинному осмисленню слів-числівників у їх поки що невизначено-кількісному значенні, відповідно до сприйняття множини. У процесі організації ігрової та побутової діяльності вихователь ставить і розв'язує завдання математичного змісту. На таких заняттях вихователь вчить дітей спостерігати і розглядати різні предметні множини (сукупності), групувати однорідні за складом елементи сукупності в окремі групи за кольором, величиною елементів. Діти самі створюють групи з однорідних предметів і визначають кількість словами багато, мало, один.

Великого значення у цей період набувають завдання формування практичних умінь: уміння розрізняти праву і ліву руку, розуміти вираз «зліва направо» і відповідно діяти. Заняття проводяться з невеликими підгрупами (6–8 дітей) найчастіше у формі ігор. Заняття з однаковим програмним змістом повторюються 5–6 разів. При цьому вихователь змінює наочний матеріал (мотрійки, ялинки, кубики, машинки тощо). Важливо, щоб іграшки були однаковими за всіма ознаками (величина, колір, матеріал) і відрізнялись лише кількістю. Значну увагу в цей період треба приділяти розвитку словника дітей: багато, мало, один, стільки – скільки, порівну тощо.

Після вправ з різними множинами діти починають помічати межі множини, а всередині множини – всі елементи, які до неї входять.

Спочатку педагог вчить дітей порівнювати контрастні множини і позначати їх словами: багато і один. Наприклад, вихователь приносить на підносі багато кілець і пропонує кожній дитині взяти одне. Дитина бере кільце і говорить: «Одне кільце». У результаті цих дій на підносі не залишається жодного кільця. Отже, висновок такий: було багато кілець, кожен взяв по одному – і не залишилось жодного. Потім діти кладуть кільця на піднос (складають множину). Кожен поклав лише одне кільце, і знову стало багато кілець.

Наступний етап у навчанні дітей пов'язаний з навчанням дітей порівняння множин. На початку пропонуємо розпочати навчання на порівняння множин з накладання предметів на їхні зображення. За допомогою накладання вчать дітей встановлювати відповідність елементів однієї множини елементам іншої. Спочатку вихователь показує і пояснює, як слід накладати іграшки на їхні зображення (зліва направо, точно на їхні зображення). Діти виконують завдання, а

вихователь робить висновок: «Ти поклав стільки грибків, скільки їх на картинці, їх порівну». Після цього треба запропонувати дітям повторити цей вираз.

Крім порівняння множин предметів з їхніми зображеннями можна порівнювати множину звуків, рухів з предметними множинами. При цьому важливо не лише звертати увагу дітей на кількість різних предметних сукупностей, а й розкривати найпростіші кількісні відношення. Завдання можуть мати такий характер: плеснути в долоні стільки разів, скільки прапорців покаже вихователь, підстрибнути стільки разів, скільки на столі стоїть мотрійок, тощо.

Для формування кількісних уявлень необхідно розвивати у дітей розуміння мови дорослих та активізувати мовлення дітей.

При формуванні уявлень про кількість вихователь пропонує дітям розставляти, пересувати, переставляти кожен предмет, доторкатись до кожного, накладати один на одного, ставити один елемент на інший. Спочатку дії виконує вихователь, а потім діти. Лічби у повному значенні цього поняття при цьому немає.

Не знаючи чисел, діти сприймають множини тільки чуттєво за допомогою зорового, слухового, рухового відчуттів. Тому слід використовувати множини, обмежені за кількістю; два – три предмети або їхні зображення. Слід зазначити, що для дітей сприйняття множини звуків значно складніше, ніж предметної множини. Однак, оперуючи з предметними множинами, діти другого – третього року життя сприймають множину як сукупність однорідних елементів.

Раннє запозичення дітьми слів-числівників з мови дорослих. Період раннього віку характеризується активним розвитком мови. Серед них чимало слів, що позначають кількісні відношення: багато, мало, більше, менше, порівну, а також слів-числівників, які діти запозичують із мови дорослих, часто не розуміючи математичної суті цих слів. Діти, як правило, називають слова-числівники безладно (один, три, вісім, чотири), хоч інколи й у загальноприйнятій послідовності (один, два, три, чотири). Проте це ще не означає, що вони оволоділи лічбою і не дає змоги судити про їхній математичний розвиток.

Наслідуючи дорослих, діти запозичують з їхньої мови слова-числівники. Ці слова в основному використовуються дітьми як акомпонемент до дій. Вони ритмізують рухи дітей, але неугальнюють кількості. Засвоєння (запозичення) слів-числівників створює своєрідний «мовно-руховий стереотип». Слід зазначити, що діти дуже рано, майже одночасно, оволодівають кількісним і порядковим значенням числа (два –

другий, три – третій тощо). На початку розвитку числових уявлень у дітей обидві ці сторони у розумінні числа виступають в єдності. Про це свідчать слова «багато» і «ще», якими діти оволодівають одночасно. Першим словом вони передають загальне уявлення про множину предметів, звуків, рухів, а за допомогою другого позначають послідовне вилучення окремих її елементів.

Слова «перший», «другий» на початковому етапі можуть не мати яскраво вираженого порядкового значення, а використовуються дітьми раннього віку в розумінні «інший», «не цей», «ще один». Проте поступово вони виступають як порядкові числівники. Дитина на кожному кроці стає свідком того, як дорослі лічать різні предмети. Порівняно рано перед дітьми постають завдання такого типу: «Принеси дві цукерки», «Дай другий черевик». Це сприяє засвоєнню дітьми кількісних відношень за допомогою відповідних слів. Найкраще вони оволодівають тими словами-числівниками, які застосовуються безпосередньо у процесі практичних дій дитини.

Водночас, діти почувши нові слова-числівники і не розуміючи справжнього значення, використовують їх у певних ситуаціях. Дуже часто діти починають раніше розуміти і вживати слово-числівник «два», ніж «один». Кількість одноелементної множини, як правило, не позначається, а називається: не одна лялька, а просто лялька. Як правило, вживання слова «один» у дітей цього віку не завжди передуює вживанню слова «два». Це пояснюється не тільки тим, як дорослі вводять ці слова у життя дитини, але, очевидно, і тим, що кількісну ознаку «один» дітям важче виділити з усіх інших ознак.

У ранньому віці діти оволодівають початковими етапами лічби. Перелічуючи предмети, дитина повинна забирати по одному або вказувати на кожен із них, називати числівники по порядку, розуміти, що останній з названих означає підсумкове число. Діти раннього віку оволодівають діями, які готують їх до лічильної діяльності. Це – перебирання, перекладання предметів з одночасним промовлянням слів: «ать, ать, ать»; «ще, ще, ще». Такі дії допомагають виробленню у дитини здатності бачити окремі елементи в сукупності, не пропускаючи їх при цьому, поєднуючи з промовлянням слів-числівників.

Спостереження свідчать, що при перелічуванні діти раннього віку зустрічаються з труднощами, які виявляються в неузгодженості дій з предметами і називанні числівників. Діти або поспішають назвати наступне число і пропускають перелічувані предмети, або відстають від дії руки і також допускають помилку. Тому, навчившись

розчленовувати сукупність (множину) на елементи і послідовно їх показувати, дитина зможе основну увагу у процесі перелічування об'єктів, приділяти правильному називанню числівників.

У дітей раннього віку словесні позначення, які вони чують від дорослих, можуть або випереджати, або відставати від фактичного розуміння ними кількісних відношень. Трапляються випадки, коли діти раннього віку правильно виконують завдання – подати, принести, відібрати, показати 1, 2, 3 предмети, проте не завжди можуть назвати їхню кількість.

Отже, під час навчання дітей лічби слід враховувати раніш засвоєні (запозичені) числівники із мови дорослих. Однак не слід починати навчання лічби із засвоєння числівників. Цьому повинні передувати практичні дії з множинами (іграшками).

Особливості сприйняття величини предметів. Первинне розпізнавання різних за величиною предметів можливе вже в ранньому віці. Малюк не усвідомлює величини як окремої ознаки предмета, а сприймає її разом з предметом. Поступово у дитини формується чуттєвий досвід сприйняття та оцінювання величини, який у поєднанні з словом дає правильне уявлення про величину предметів.

У два роки дитина засвоює назви величин у знайомій обстановці, а потім ці назви може вживати і щодо нових предметів, які раніш вона не сприймала. Таке узагальнення і перенесення нагромадженого досвіду у нові умови (під час ознайомлення з новим предметом) сприяє розумовому розвитку дитини в цілому. Для цього необхідно вчити дитину виділяти величину як властивість предмета, порівнювати предмети за величиною.

На другому році життя діти вчаться розрізняти предмети, різко контрастні за величиною, і правильно називати «великий», «маленький»; розуміти значення слів «менший», «найменший» незалежно від форми; формувати узагальнене уявлення про предмети; будувати пірамідку з трьох, а пізніше з 4–5 кілець, що поступово зменшуються, складати тримісну мотрійку.

На третьому році життя заняття як засіб розумового виховання набуває великого значення, що відповідає функціональним можливостям психічного розвитку дитини і активізації її пізнавальних процесів. Під час занять діти оволодівають основними прийомами порівняння предметів за величиною, накладаючи і прикладаючи їх один до одного. Велике значення мають вправи дітей у розумінні ними інструкції вихователя: «Дай мені великий м'яч; принеси маленьку

собачку; де стоїть велика машина?» тощо. Поступово дитина оволодіває цими поняттями і починає застосовувати їх у своїй мові: «Лялька велика, мотрійка маленька». Одним з провідних прийомів є порівняння, зіставлення предметів за величиною: великий – маленький, більший – менший. У цей період рекомендуємо проводити ігри в «Доручення», де дитина виконує певні дії: знаходить, подає, показує дітям предмет, визначає, який він великий чи маленький.

На наступних заняттях гра ускладнюється: предмети добираються парами за величиною, кольором тощо (великий і маленький ведмедик, велика і маленька мотрійка). Даючи доручення, вихователь спочатку описує предмет: «Принеси мені, будь ласка, великого червоного м'яча». Дітям доводиться робити вибір, тому вони мають добре засвоїти зміст сказаного (наприклад, принеси той м'яч, який більший). Коли доручення виконане, вихователь запитує дитину: «Якого м'яча ти приніс?». Якщо дитина у відповіді своїй визначає лише колір («червоний»), вихователь підтверджує і ставить додаткове запитання: «А більшого чи меншого?».

Навчання дітей здійснюється в основному на індивідуальних заняттях і заняттях з невеликими підгрупами (третій рік життя). Дитину вчать діяти з іграшкою відповідно до її особливостей (кільця піраміди нанизують на стрижень від більшого до меншого кільця; маленьку мотрійку вкладають у велику тощо). Лише після того, як діти навчаться діяти з іграшкою, їм дозволяють самостійно користуватись нею. Заняття може проходити так, вихователь пропонує дітям сісти за столи і показує мотрійку. Діти роздивляються її. Вихователь звертає увагу на важливі ознаки – кількість та величину: «Одна велика велика мотрійка». Трясе мотрійку і пропонує дітям послухати, як у ній щось стукотить. Розкриває і дістає ще одну мотрійку, меншу. Можна запитати в дітей: яка це мотрійка, скільки їх. Діти відповідають: «Одна – велика і одна – маленька».

У другій частині заняття можна запропонувати дітям взяти по одній мотрійці і роздивлятися її. На прохання дорослого діти відшукують і показують частини (деталі, іграшки) – голову, хусточку, фартушок, відкривають і дістають іншу мотрійку. Показують велику, а потім маленьку, закріплюють у мові ці терміни.

Для того щоб дитина навчилася виділяти величину як особливу властивість предмета, необхідний практичний досвід. Проте під впливом дій з предметами, а також під впливом цілеспрямованого навчання до трьох років дитина має сформоване початкове уявлення про величину як відносну характеристику предмета: синє кільце більше за

червоне, але менше за зелене, зайчик – маленький, а ведмедик – великий.

Ознайомлення з формою предметів. Диференціація предметів за формою починається тоді коли дитина пробує цю властивість зіставити з відповідними поняттями – визначенням форми. Значну роль у пізнаванні форми предметів відіграє ознайомлення дітей з геометричними фігурами. До трьох років діти повинні вміти розрізняти і називати 3–4 геометричні фігури: куб, куля, пластинка, прямокутник, цеглина.

Психолого-педагогічні дослідження показали, що для маленьких дітей геометричні фігури – це конкретні іграшки. Наприклад, діти сприймають не кулю, як геометричну фігуру, а кульку-іграшку, яку вони котять, нанизують на стрижень у піраміді. Кубики діти розглядають тільки як будівельний матеріал. Власне, форма часто не диференційована від ігрових маніпуляцій. Спочатку взагалі діти сприймають геометричні фігури як звичайні іграшки та їх аналоги з добре знайомими предметами, називають їх назвами цих предметів: циліндр – склянкою, тригранну призму – дахом, прямокутник – віконечком тощо. У процесі навчання діти засвоюють назви і деякі характерні особливості геометричних фігур: куля – кругла, вона може котитися, у неї немає кутів, а в кубика є кути і сторони, кубики можна ставити один на одного, будувати з них сходинки, будиночки тощо. Пізнання дітьми форми предмета та ознайомлення з геометричними фігурами відбувається у процесі їхньої активної діяльності з предметами. Діти оволодівають елементарним способом обстеження, дії рук у цьому процесі є найактивнішим компонентом обстеження. Діти прагнуть торкнутися предмета, взяти його в руки, потримати.

Дітям раннього віку важко відтворити форму предмета у процесі малювання, ліплення, конструювання. Тому необхідно якомога раніше навчити дітей обстежувати форму предмета зоровим, дотиковим і руховим способами. Спільна робота зорового, дотикового, рухового аналізаторів і підкріплення цього словом сприяють точнішому сприйняттю форми.

Навчання дітей обстеження предметів здійснюється під час ігор-занять, дидактичних ігор з предметами, іграшками, картинками, а також у процесі будь-якої діяльності: малювання, конструювання тощо. Велике значення має словникова робота, називання геометричних фігур та їх особливостей. Так, на одному із занять у групі третього року життя вихователь учить дітей розрізняти і називати знайомі геометричні

фігури: кулю, куб. З цією метою дітям пропонуються фігури: «Що це?» – і уточнюються їхні назви: «Це – кубик». Якщо діти не відрізняють кубик від цеглинки, то слід порівняти ці предмети і вказати на їхні характерні властивості. Далі вихователь пропонує дітям взяти по одному будь-якому предмету і запитує: «Що взяв Сашко? Іринка?» Перевіряє і уточнює відповіді дітей. «А тепер покажіть, у кого кульки. Підніміть їх вище».

Отже, основними прийомами формування у дітей уявлення про геометричні фігури є показ, розглядання, обстеження їхніх моделей дотиково-руховим способом. Особливо ефективні заняття, коли вихователь створює умови, що сприяють формуванню активної рухової діяльності рук.

Сприйняття простору. Орієнтування людини у навколишньому середовищі тісно пов'язане з його відчуттями. Початковий етап у сприйнятті простору пов'язаний з орієнтуванням дитини «на собі». У процесі індивідуального спілкування з дорослими дитина починає розуміти, що «вгорі» – це там, де голова, «внизу» – де ноги, «попереду» – де обличчя, «позаду» – де спина. Вихователь, граючись із дитиною показують їй, де голова, животик, обличчя, ноги у дитини. Проводяться ігри «Ладки», «Де мій пальчик?» тощо.

Особливе значення в здійсненні просторової орієнтації мають зоровий та руховий аналізатори. Дитина дошкільного віку ще не точно розрізняє значення слів вгорі, внизу, ліворуч, праворуч. Не володіє вона і просторовими уявленнями. Вона знає, де стоїть її ліжечко, де куток, в якому вона ховається під час гри, але не розуміє просторових відношень.

У процесі формування просторової орієнтації в людини найважливішу роль відіграє друга сигнальна система. Слово значно розширює рівень уявлень про простір, узагальнює і позначає просторові сприйняття, спрямовує орієнтувальну діяльність. Значну роль у цьому відіграє власна рухова активність дитини.

У дітей раннього віку відображається зв'язок між формуванням сприйняття простору і рухових функцій. Руховий акт завжди пов'язаний з аналізом навколишнього простору. Він є результатом складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх аналізаторів.

Провідну роль у просторовій орієнтації дітей раннього віку відіграє безпосередній практичний досвід. Він нагромаджується у різноманітних видах самостійної діяльності дитини, а також в процесі

цілеспрямованого навчання. Наприклад, вихователь організовує гру з дітьми «Де сонячний зайчик?». У процесі гри діти називають місце перебування зайчика, використовуючи іменники з прийменниками (над шафою, під шафою, на килимі, на стіні тощо), потім просять його стрибнути і заховатись: «Стрибни, зайчику, на стіл. Заховайся за шафу, будь ласка». З метою закріплення практичного орієнтування проводяться ігри: «Де дзвенить дзвіночок?», «Знайди, де заховано» тощо.

Для дітей третього року життя особливого значення набувають завдання з розширення активного словника, який включає «просторову» термінологію. Вихователь на занятті вчить дітей визначати відстань (далеко – близько) і використовувати у мові відповідні терміни. Для цього добре застосовувати механічну іграшку (жабку, мавпу, пінгвіна).

— Дивіться, діти, пінгвін іде. Сам чорний, а груди білі. Гарний пінгвін. Хочете роздивитись його краще? Тоді попросіть, щоб ближче підійшов. Скажіть: «Підійди ближче».

Дивіться, йде. Зупинився. Діти, протягніть руки і візьміть пінгвіна. Із стільців не вставайте. Можна його дістати? А чому? Так, він далеко стоїть.

Попросіть усі разом: «Підійди ближче». Дивіться, зовсім близько до Олі підійшов. Вони навіть можуть його погладити. Не поспішай, Дмитрику, він і до тебе підійде. Оля, ти тепер, дотяглась до пінгвіна? А чому? Правильно, він близько стоїть. Тепер і до інших дітей пінгвін іде, щоб усі могли його погладити. (Вихователь забирає пінгвіна і запитує дітей, чи вміють вони ходити, як пінгвін). А тепер ви будете пінгвінчиками. І підете гуляти. Далеко підете гуляти. Ідіть, пінгвінчики, гуляйте... Далі, далі йдіть... А тепер ідіть до мене: ближче, ще ближче. Далеко, пінгвінчики, ходили?

— Далеко!

— Дуже далеко?

— Дуже далеко!

— Стомилися? Відпочиньте трохи (сідають на стільчики) і знову підете гуляти. Так, далеко підете. Ідіть...

Гру можна повторити двічі – тричі. У процесі руху дитина ознайомлюється з визначенням величини пройденої відстані. Завдяки співвідношенню між зоровими враженнями, м'язовим відчуттям, дотиком у дитини виробляється знання про відстань між предметами, співвідношення їх у просторі.

Приділяючи належну увагу ролі різноманітних видів діяльності, що сприяють формуванню у дітей уявлень про простір, слід зазначити, що на заняттях, не пов'язаних з рухами (розглядання картин, спостереження за об'єктами), це завдання розв'язується одночасно. Однак і в цих ситуаціях вихователь повинен мати на увазі, завдання з формування у дітей просторових уявлень.

Отже, розвиток у дітей дошкільного віку ходьби і мови забезпечує вдосконалення просторової орієнтації. Поєднання рухових дій з словом сприяє засвоєнню дитиною просторових категорій. Завдяки елементам навчання, яке здійснюється на різних заняттях, у дітей посилюється зв'язок між практичним орієнтуванням у просторі та розумовою діяльністю.

Орієнтування в часі. Діти дошкільного віку починають сприймати і пізнавати, в основному чуттєво, деякі властивості часу: періодичність, плинність, необоротність. Справжній зміст властивостей часу засвоюється у процесі навчання у школі, але в перші три роки, життя в дитини формується загальна орієнтація в часі, чуттєве сприйняття тривалості часу. Спілкуючись з дорослими, під впливом спеціального навчання дитина оволодіває словником, який характеризує різні часові відрізки (незабаром, нешвидко, зараз, потім), частини доби (день, ніч), пори року, а також словником, який відображає плинність часу (сьогодні, завтра).

Слід підкреслити, що формування часових уявлень дуже складне для дітей, тому що час відносний, він немає наочності і позначається в основному опосередковано, через зміст діяльності, яка заповнює цей часовий відрізок: вночі сплять, вранці йдуть у дитячий садок тощо.

Хоча сприйняття часу в ранньому віці ускладнене, все ж уже діти другого року життя розрізняють і правильно вживають дієслова в теперішньому, минулому та майбутньому часі (ми ходили, йдемо, підемо). До трьох років у дітей повинні бути сформовані уявлення про час (сьогодні, завтра, зараз, потім, ранок, вечір, день) під час індивідуального спілкування вихователя з дітьми, проведення дидактичних ігор, таких як «Коли це буває?», «Чарівний мішечок», розгляду картин, спостережень на прогулянці. Уже в цьому віці діти починають розрізняти частини доби, виділяють окремі дні тижня (неділя, понеділок). Проте часові уявлення у дітей мають значні індивідуальні відмінності, зумовлені навчанням і вихованням дитини, і залежать від її загального розумового та мовного розвитку.

Сенсорика – система сприйняття навколишнього світу.

Сенсорні еталони — загальноприйняті зразки зовнішніх якостей предметів, створені людством у процесі суспільно-історичного розвитку.

кольору – кольори спектра (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий) та ахроматичні (білий, чорний), їх відтінки

форми – геометричні фігури

величини – встановлювати розміри предмета залежно від місця, яке він займає в ряду однорідних (великий, маленький, найбільший)

Усі пізнавальні процеси, які інтенсивно розвиваються у ранньому віці (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява), тісно пов'язані з руховою активністю дитини, її прагненням діставати, хапати, обмацувати, діяти. Важливим чинником формування інтелекту дитини є **розвиток дрібної моторики**.

Завдання сенсорного виховання

формування у дітей системи перцептивних (обстежувальних) дій

формування системи сенсорних еталонів

розвиток уміння самостійно використовувати сенсорні еталони у власній діяльності

У групі раннього віку елементарні математичні уявлення формуються в дітей в процесі організації дидактичних ігор, вправ, побутової діяльності та індивідуального спілкування дитини з дорослими

Метод — це спосіб спільної діяльності вихователя і вихованців, внаслідок якої у дітей формуються знання, вміння і навички, а також розвиваються пізнавальні здібності.

Загальнодидактичні принципи навчання з основ математики

Принцип розвиваючого навчання – полягає в тому, що під впливом навчання здійснюється накопичення знань, формування вмінь, а також розвиток особистості в цілому.

Принцип доступності матеріалу спирається на дидактичне правило навчання: від простого і легкого до складного і важчого. Спираючись на принцип доступності вихователь повинен враховувати такі фактори, як складність та обсяг матеріалу, що викладається, кількість часу, що відводиться на його вивчення, вік та індивідуальні особливості дитини, запас знань та умінь, необхідний для сприйняття, розуміння та засвоєння нового матеріалу.

Принцип наочності. Найбільш вдалими слід вважати наочні посібники, які діти можуть сприймати комплексно, за допомогою різних органів чуттів (зору, дотику, слуху). Вихователь повинен пам'ятати, що наочність – не мета, а засіб навчання.

Принцип систематичності і послідовності передбачає навчання дітей основ математичних понять за певною системою у чіткій закономірній послідовності.

Принцип свідомості і активності забезпечує глибоке осмислення і засвоєння дітьми знань, робить можливим застосування цих знань у практичній діяльності.

Принцип міцності запам'ятовування і засвоєння знань передбачає надійне засвоєння і закріплення дітьми навчального матеріалу.

Принцип індивідуального підходу передбачає врахування у процесі навчання та виховання рівень розвитку в дітей мислення, пам'яті, уваження, основних характеристик уваги та інших пізнавальних процесів.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Формування у дітей почуття прекрасного потрібно починати якомога раніше. Ранні враження від краси в навколишньому світі, музиці, творах зображувального мистецтва збагачують емоційну сферу особливими переживаннями, стають основою естетичного світосприйняття, сприяють формуванню моральних орієнтирів. Важливе значення має і участь малюка у різних видах художньо-естетичної діяльності. При цьому в нього загострюється здатність сприймати та емоційно відгукуватися на красу у природі, людських взаєминах, світі речей. У процесі художньої діяльності діти мають широкі можливості для самовираження, розкриття і вдосконалення своїх творчих здібностей. Заняття зображувальною діяльністю, музикою, танцями сприяють розвитку зорового, слухового, рухового аналізаторів та їх координації, спонукають малюка освоювати нові складні дії, отримувати нові знання, фантазувати, бути уважним.

У сфері художньо-естетичного розвитку дітей педагогічну роботу здійснюють за такими напрямками: розвиток естетичного ставлення до довкілля; залучення до зображувальних видів діяльності; музичний розвиток; залучення до театралізованої діяльності.

Важливо навчити дітей звертати увагу на красу природи в усіх її виявах (дерева і квіти, крижані візерунки, веселка тощо). Доречно заздалегідь добирати відповідні цим явищам вірші чи уривки з них, записи музичних фрагментів, картинки, які сприятимуть емоційному відгуку дитини на довкілля, закріплять її враження. Під час прогулянки потрібно спонукати дітей гратися з різноманітним природним матеріалом: листям, травою, снігом, піском, камінчиками, водою; пропонувати порівнювати спостережувані явища, користуючись художніми образами, наприклад: «листочки шурхотять, наче шепочуться»; «камінчик холодний, немов жабеня». Малюки вчаться відчувати незвичність того, що відбувається у природі. Такі спостереження сприяють накопиченню художніх вражень, створюють основу для розвитку естетичної діяльності.

Залучення дитини до художньої діяльності починається з пізнавальних і предметно-практичних дій з різноманітними матеріалами: папером, олівцями, глиною, фарбами, брязкальцями, дзвіночками. При цьому вона робить для себе «відкриття»: дізнається,

що фарба залишає слід на папері, деякі іграшки і предмети «звучать». Спочатку у дитини виникає інтерес до матеріалу (наприклад, малюк може катати олівці, стукати ними, м'яти і рвати папір). Поступово з допомогою дорослого формується інтерес до дій із ним, а потім і до результату дій – образу предмета, явища, втіленого у барвах, лініях, звуках. Дорослий має вести дитину від маніпулятивних дій із художнім матеріалом до використання його за призначенням, допомагаючи їй освоювати різні засоби виразності, за допомогою яких можна передавати емоційні враження від дійсності. Таку роботу слід організовувати ненав'язливо, весело, в ігровій діяльності.

В іграх слід розвивати здатність малюка помічати, впізнавати зображення знайомих предметів, явищ; уміння емоційно відгукуватися не лише на зміст образу (наприклад, дитина радіє, «упізнавши» пташку чи зайчика), а й на художню форму: голосну або тиху, швидку чи повільну музику, яскравий колір, блискучу поверхню глини, камінця тощо. Необхідно створювати умови для порівняння особливостей матеріалу або вжитих засобів виразності. На заняттях та під час ігор доцільно комплексно використовувати різні види художньої діяльності.

Освоювати світ людських почуттів і комунікативні навички допомагає дітям залучення до театралізованої діяльності, що виховує здатність до співпереживання. З першими театралізованими діями малюки ознайомлюються у процесі ігор-забав, хороводів, при прослуховуванні виразного читання віршів і казок дорослими. Наприклад, на прогулянці можна запропонувати їм зобразити, як стрибає зайчик, шелестять листочки, летить літак тощо. Дорослі можуть також інсценувати знайомі дітям казки, вірші й у повсякденному житті. Для цього використовують різні театри (бі-ба-бо, тіньовий, пальчиковий, настільний, театр на фланелеграфі), а також звичайні іграшки. Бажано залучати дітей до посильної участі в інсценівках, обговорювати з ними побачене. Для цього найкраще використовувати знайомі дітям казки: «Ріпка», «Колобок», «Курочка-ряба» та ін. Дітям раннього віку складно виголошувати текст ролі повністю, але вони можуть вимовляти деякі фрази, зображати жестами дії персонажів («тягнути» ріпку показувати, як мишка махнула хвостиком, тощо). У процесі таких ігор-інсценівок, діючи разом із дорослими і наслідуючи їх, діти вчаться розуміти мову міміки і жестів, удосконалюють своє мовлення, в якому емоційне забарвлення, інтонація стають важливими складниками. Спільне переживання дітьми почуття, прагнення показати, що відчуває персонаж, допомагають їм освоювати азбуку взаємин.

МЕТОДИКА РОБОТИ З ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ

Періодизація розвитку образотворчих здібностей у переддошкільному віці. У розвитку образотворчих здібностей розрізняють періоди: дозображувальний та зображувальний.

Перший етап – дозображувальний період – починається з того моменту, коли до рук дитини вперше потрапляє будь-який зображувальний матеріал – папір, олівець, глина, кубики тощо. У цей період ще немає зображення предмета і навіть немає прагнення та бажання щось зобразити. Це нанесені на папір каракулі. Дозображувальний період характеризують як стадію каракуль, впродовж якої проходить оволодіння олівцем як предметом діяльності. Це період дитячого малювання, коли воно складається з руху, спостереження, дослідження, досвіду. У цей період питання про результат, мету, зміст діяльності або зовсім відсутнє, або виявляється дуже слабо.

Основний метод цього навчання полягає у спеціальному розвитку дрібної моторики дитини. Дитина у своєму розвитку від хаотичних рухів поступово переходить до більш диференційованих намірених рухів. Рука стає слухнянішою, гнучкішою і рухливішою. Така початкова організація рухів стихійно утримується приблизно до трьох років.

Дозображувальний період відіграє суттєву роль. Дитина ознайомлюється із властивостями матеріалів, оволодіває різними рухами руки, необхідними для створення зображувальних форм. Цей період важливий для розвитку подальших здібностей дитини. Вихователь повинен вести дитину від хаотичних рухів до обмеження їх, до зорового контролю, до різних форм руху, пізніше – до усвідомлення використання набутого досвіду в малюнку, ліпленні. Поступово у дитини з'являються вміння зображати предмети, передаючи їх виразний характер. Діти через асоціації вчаться знаходити схожість у найпростіших формах і лініях з будь-яким предметом. Асоціації допомагають перейти до роботи за задумом. Велика роль у цьому процесі належить вихователю, який, ставлячи запитання, допомагає дитині усвідомити зображення.

Із появою свідомого зображення предметів (другий етап) починається зображувальний період у розвитку здібностей. Діяльність

набуває творчого характеру. Тут можна поставити завдання систематичного навчання дітей.

Перші зображення предметів у малюнку, ліпленні дуже прості, в них відсутні не лише деталі, а й деякі основні ознаки. Пояснюється це тим, що в маленької дитини немає аналітико-синтетичного мислення, мало розвинута координація рухів рук, немає технічних навичок.

Образотворчість і художній розвиток дитини на другому і третьому роках життя. Раннє дитинство – період становлення базових стосунків дитини зі світом, тому пріоритетним у педагогічних технологіях стає відкрите емпіричне дослідження навколишнього простору. Тон спілкування між дорослим і дитиною має бути емоційно теплим, люблячим і схвальним, доступним розумінню дитини. Діти дивляться на дорослих як на зразок для наслідування і чекають від них підтримки.

На другому році життя активно розвивається мовлення дитини. Добре, якщо разом з батьками вона навчається давати назву своїм сенсорним дослідам. Це допоможе їй у подальшому пояснювати свої творчі бажання і домовлятися з дорослими для співробітництва.

Ознайомлення з кольором відбувається у цікавих, придуманих дорослим, іграх. Наприклад «Різнокольорове морозиво», «Поклади цукерки у вазочки», «Збери крапельки у склянку», «Половинки м'ячиків», «Посади метелика на квітку», «Прив'яжи ниточки до кульок». Ігри складають за простим принципом поєднання кольорів. Завдання для дитини – знайти потрібний колір.

Цікавими і розважальними для малюків є ігри з шифоном. Різнокольоровий прозорий шифон – чудовий матеріал для розвитку кольорового світосприймання. Ігри ознайомлять дітей з кольором і фактурою через візуальні і тактильні відчуття, допоможуть осмислити поняття «легкий». Термін «прозорий» також збагатить майбутній художній фонд дитини. Прикладами ігор можуть стати: «Кольоровий світ», «Змішування кольорів». Принципом цієї групи ігор є гра у «схованку» з ефектом перетворення: знайома людина під прозорим шифоном стає іншого кольору; сама дитина крізь кольорову тканину бачить світ іншим; змішування кольорів допомагає малюку помітити їхню гру, змінність.

Ознайомлення з формою, лінією, фактурою може відбуватися в іграх з формочками для печива («Знайди печиво»), з листям («Підбери листя»), силуетними зображеннями («Допоможи мамі знайти своїх діточок»), з об'ємними формами («Чарівний мішечок», «Впізнай на дотик»).

У цьому віці корисно й доцільно розгорнути діяльність ліплення. Ігри з піском добре розвивають творчі здібності. До того ж дитина отримує велике задоволення від цих ігор. «Інструментами» стають лопаточка, ложка з отворами, пасочки, формочки для печива. Малюку треба показати, як діяти з ними, щоб створити щось із піску. Іншим матеріалом може бути сіль. На сухій солі можна малювати пальчиком.

Досліди з тістом не менш цікаве й корисне заняття. Потрібні палички, качалка, формочки для печива. Разом з дорослим дитина пізнає властивості тіста – м'якість, пластичність. Вона може м'яти, розкачувати тісто, розривати його.

Із м'якої і теплої глини дитина може зліпити колобка, м'ячик, змійку, зернятка для пташок. Для справжньої гри можна взяти іграшки, силуетні зображення. Наприклад, «Сніг на ялинці»: ялинку, вирізану із зеленого картону, малюк «прикрашає» снігом з білого пластиліну.

Малювання розгортається як ігри з фарбами. На другому році життя дитині можна запропонувати великі пензлі і після кількох занять – мольберт. Щоб «познайомитися» з пензликом, спочатку треба погратися ним, погладити руку, папір. Усі дії дорослий супроводжує словами. Можна попросити дитину провести по поверхні аркуша сухим пензликом, потім мокрим. Звертаємо увагу дитини на те, що мокрий пензлик залишає слід. Далі пропонуємо малюку фарбу.

Перші цілеспрямовані спроби доцільно робити на аркуші формату А4, надалі – формату А3. Потрібно зосередити увагу і сили малюка на фарбі і пензлику. Тому для кожного кольору на цьому занятті доцільно пропонувати новий пензлик. Дитина сама обирає колір фарби в наборі з основних кольорів та білої. Можна пропонувати малювати на тонованому папері, кольоровому картоні. Дорослий має називати кольори фарб. Наприклад: «Ось жовта фарба». Під час малювання дорослий називає фарбу кілька разів. Він також обережно підказує малюку різні способи володіння пензлем. Ним можна «водити», «плескати», «прикладати», «крутити». Іноді можна брати руку малюка у свою, але лише в разі необхідності, адже діти люблять самостійність у творчості. Дорослий може брати свій пензлик і малювати на своєму аркуші поруч. Дітям потрібен приклад для наслідування, але важлива тактовність.

Разом з дитиною можна зробити «печатки» з гарбуза, картоплі, вирізавши фігури різної форми: квадрати, трикутники, кола тощо і запропонувати робити відбитки на папері за допомогою гуашевих фарб. Водночас доцільно буде повторити назви фігур.

Для отримання відбитків можна скористатися губками. Разом з дитиною можна вирізати з губки цікаві фігурки, або купити готові. Взагалі

губкою можна розмазувати фарбу або прикладати й отримувати відбиток форми. Перший спосіб малюк легко знайде сам, а другого треба навчити. Для цього потрібно взяти руку дитини у свою. Якщо робити відбитки на стіні, можна отримати красивий декор – перші сюжетні картинки: каченята у ставку, квіткова клумба тощо.

Малювання поролоновим валиком відкриває нові можливості для творчості дорослого й дитини. Спочатку дитина із задоволенням буде катати валик на розісланому на підлозі аркуші, потім дорослий пропонує валик, змащений фарбою. Діяльність стане для дитини ще цікавішою. Дорослий називає колір і повторює його назву з дитиною, досягаючи емоційного відгуку. У подальшій роботі за цією технікою дорослий може заздалегідь наклеїти на аркуш силуети фігурок. Після фарбування валиком він обережно знімає силуети-шаблони, трафарети і пропонує дитині впізнати їх. Він щиро радіє отриманому результату і хвалить дитину за успіх.

Для графічних робіт дитини другого року життя можна запропонувати товсті фломастери (на водяній основі) або масляну пастель. Малюку має бути зручно тримати зображальний матеріал трьома пальцями, а не затискувати кулачком. Можна пропонувати олівці (прості й кольорові з м'яким грифелем). Надаючи дитині різні матеріали, дорослий заохочує її до малювання. Спочатку це будуть лише кривулі, але ці вправи мають велике значення для розвитку узгодженості рухів очей і рук, що є цінним для подальшого розвитку.

Немає потреби давати дитині відразу багато інструментів, адже це відволікатиме від процесу малювання. Наприклад, дорослий може намалювати будь-яку тваринку: зайчика, кошеня, рибку, пташку. Завдання малюка – «сховати» його від небезпеки. Він буде старанно малювати «кривулі» спрямованими рухами, а це дуже корисно для нього. Дитина може малювати на дошці крейдою – і це дуже зручно, адже можна витирати дошку і малювати знову.

На другому році життя до освітнього простору дитини активніше залучається архітектурно-конструювальна діяльність. Наприклад, ігри з мозаїкою. Для наймолодших дітей випускають мозаїку з деталями великого розміру – 1,5 см. Деталі бувають різні за формою: квадратні, шестикутні, круглі. З дитиною можна викласти кольорові доріжки. Спочатку це буде доріжка одного кольору, а потім з чергуванням двох кольорів (візерунчаста доріжка).

Дитину цього віку можна захопити наборами ігрового будівельного матеріалу і розгорнути будівельні ігри. Наприклад, побудувати вежу з однакових за розміром кубиків. Ускладненням буде використання різних за розміром кубиків. Дорослий експериментує з матеріалом,

перевіряє надійність будівлі. Розміщуючи деталі у просторі, дитина засвоює не тільки зорово, а й моторно такі поняття, як «розмір», «форма», «баланс». Будувати можна на столі і на підлозі. Дорослий разом з дитиною розгортає гру з будівлею. Пропонує «запросити» до неї «гостей», «мешканців» з іграшок. Вони мають випробувати будівлю на зручність та міцність.

Конструктором може стати також комплект різних губок для миття посуду. Це чудовий матеріал для стимулювання дослідницьких навичок дитини, сенсорного розвитку (порівняння з дерев'яними кубиками). Діти активно вивчають папір і тканину. Під час експериментальної діяльності дитини доречно скористатися усіма видами паперу: газети, кольорова упаковка, серветки, фантики, калька, фольга тощо. Ігри з папером створюють у малюка радісний настрій і сприяють розвиткові тонкої моторики рук. Через експеримент дитина пізнає, що папір шурхотить, рипить, тріщить. Він змінює форму: його можна дерти, м'яти, катати, скручувати, згинати, з мокрого паперу можна ліпити. Дорослий запрошує дитину допомогти йому скатати з паперу кольорові кульки. Дитина тренуватиме координацію рухів руки під час проштовхування кульок у вузький отвір пляшки. Результат: можна помилуватися калейдоскопом, катаючи пляшку по підлозі.

Основні форми організації образотворчої діяльності з дітьми третього року життя – це індивідуальні, індивідуально-підгрупові повісті (до 3 дітей) та підгрупові (до 8 дітей) ігри-заняття тривалістю до 10–15 хв. Перші два види ігор-занять проводять у повсякденному житті під час адаптаційного періоду та для вдосконалення певних технічних прийомів створення образу.

Підгрупові ігри-заняття з образотворчої діяльності (ліплення, малювання, аплікація) з дітьми третього року життя проводять двічі на тиждень у першу або другу половину дня. Серед них – одне заняття з малювання (один раз на тиждень) та одне заняття з ліплення або аплікації, що чергуються між собою (тричі на місяць – ліплення, один раз аплікація).

За дидактичною метою ігри-заняття з образотворчої діяльності умовно можна розподілити на:

- 1) ознайомлення з властивостями різних зображувальних матеріалів (олівці, фарби-гуаш, фломастери, папір, глина, тісто, пластилін тощо), здебільшого проводять у формі гри-експериментування;
- 2) вправляння в оволодінні певними вміннями і навичками у створенні простих образів за допомогою різних матеріалів. Зважаючи на недостатній художній досвід у дітей третього року життя, цьому виду ігор-занять відводиться найбільше часу;

3) розвиток індивідуальних художніх уподобань та образотворчих задатків. На цих іграх-заняттях дітям дається можливість створювати образ за бажанням.

Під час проведення всіх видів ігор-занять з образотворчої діяльності педагог використовує різні форми співпраці з дитиною, створює ситуації зацікавлення, добирає відповідно до віку твори образотворчого, декоративно-ужиткового, музичного, літературного мистецтва, залучає малят до практичного обстеження матеріалів та предметів (розглядання, обмацування, ігрові дії), у процесі навчання конкретного способу зображення застосовує повний і частковий показ.

Аплікація як вид художньої творчості і декоративна техніка надає багато можливостей для ігрового експериментування у ранньому віці. Доросли збирає картинки, вирізані з різних журналів, карток, обгортки, клей, щіточку і намазує картинки по черзі. Дитині він пропонує наклеїти картинку на папір. Малюк може сам обирати картинки, які йому хотілося б наклеїти.

Для творчих ігор із застосуванням прийому аплікації підійде такий винахід, як фланелеграф – планшет, обтягнутий фланелевою тканиною. Така тканина має ворсову основу, тому на ній легко утримуються паперові фігурки на фланелевій основі.

Дітям дуже подобаються ігри з пальчиками, особливо, якщо вони супроводжуються веселими віршиками, пісеньками. Для тренування пальчиків дорослий залучає до гри кожен з них. Рухи мають бути в міру енергійними («Сорока», «Пташки». «Пальчик, пальчик, де ти був?» тощо).

Для третього року життя характерна суперечність між прагненням до самостійності, що швидко зростає, бажанням брати участь у діяльності дорослих та реальними можливостями дитини. Цю суперечність можна розв'язати за певної організації продуктивних видів діяльності, якщо в спільній з вихователем роботі задовольняється прагнення малюка одержати певну свободу, самостійність, незалежність і якщо вихователь сприяє реалізації його потреби у визнанні та самоствердженні в гурті однолітків.

Головне завдання дорослого – супроводжувати дитину у відкритті світу, йдучи поряд із нею від хаосу до гармонії, формувати впевненість у собі й запалити вогник творчості в душі.

Важливою умовою є активізація спонтанної діяльності. Педагогу треба пам'ятати, що дитина здатна зосередитися лише на тому, що їй подобається. Тому заняття, які в цьому віці тривають 15–20 хвилин, організовуються у підгрупах і мають форму гри.

У будь-якій роботі завжди має знаходитися місце для власної творчості малюка. Від умінь і тактовності дорослого у спільних діях з малюком залежать почуття впевненості малюка в собі, побудова власної картини світу та уявлення про своє місце в цьому світі, а також загальний психічний розвиток дитини.

Аналіз Базового компонента дошкільної освіти, психофізіологічних особливостей дітей третього року життя дають підстави для висновку, що в ранньому віці образотворча діяльність стимулює творчу переробку малятами інформації, яка надходить від дорослого. Тому доцільне таке її планування, яке напряму пов'язане з життєдіяльністю дітей, з тією інформацією, що надходить до них упродовж дня з оточення, природи, художньої літератури, предметно-просторового середовища.

Предмети, об'єкти, явища, які привертають увагу дітей, за допомогою педагога вражають їх та осмислюються і стають стимулами образотворчості. Запланувати можна, наприклад, 4 заняття на тиждень. Заняття плануються в такій послідовності, щоб забезпечити можливість «занурення» у пізнавальні теми засобами образотворчого мистецтва, творчо переробити свої знання, вдосконалити вміння й отримати певний предметний результат – малюнок, виріб, споруду, щоб використовувати надалі у своєму житті (в іграх, як дарунок тощо).

Практичні вміння малюка третього року життя вже дають змогу навчати його різних «технічних» прийомів. Варто лише пам'ятати, що це має бути ігрова діяльність, в якій інструменти для творчості перетворюються на ігрове обладнання, яке дає змогу здійснити ігровий задум. Педагог творчо працює над виготовленням посібників та забавлянок для дітей, над підготовкою природного та викидного матеріалів (клаптики, фантики, коробочки, тощо), вивчає нові техніки. При цьому він завжди дбає про дотримання правил безпеки життєдіяльності малят у доборі того, що він пропонує їм для роботи.

Педагог надає дитині можливість самій вирішити, в якій руці тримати пензлик, фломастер, олівець. Малювання, ліплення, архітектурно-конструктивна та декоративна діяльність в цьому віці стають більш визначеними, вмотивованими і результативними. Вони розгортаються на фоні розглядання творів образотворчого мистецтва: живопису, книжкової ілюстрації, декоративного мистецтва (народна іграшка, посуд, предмети побуту), скульптури, архітектури.

Долучаючи малят до продуктивних видів діяльності, вихователь має навчитися діяти гнучко, змінювати свою позицію: то ставати активним співучасником дитячої образотворчості, то просто спостерігати й спрямовувати її. Він має навчитися вибирати найбільш ефективні варіанти дій у тих ситуаціях, які складаються під час

спілкування з дітьми, дбати про збереження емоційного комфорту дитини, її внутрішньої свободи.

Приклади розвивальних занять з образотворчої діяльності за блоками.

Ігри з кольорами та відтінками. Педагог продумує урізноманітнення вправ з кольором. Наприклад, коробка з олівцями (фломастерами, фарбами) може надихнути на цікаву гру, в якій дитина сприймає та засвоює кольорову гаму, спектр, багатство і розмаїття кольорів, переживає захват від свободи вибору, відчуття радості від можливості володіти цим матеріалом для вправ в образотворчості. Урізноманітнити діяльність допоможуть кольорові гудзики, кольорові картки, цукерки, клаптики. Принцип дій полягає у викладанні кольорів за спектром.

Тренування пальчиків. Ігри-вправи з лінією сприяють тренуванню умінь руки в проведенні ліній. Рисувати, креслити лінії краще фломастером (без спирту) на пластиковій дошці (потім змивати і рисувати-креслити знову). Діти можуть з'єднувати лініями наклеєні картинки, форми, крапки.

Трафарети – вправа, за допомогою якої можна тренуватися в рисунку ліній та штрихуванні, адже трафарети бувають різними (такі, що передбачають обведення ззовні для отримання зображення, і такі, що мають рисунок всередині). Варіантом є робота з книжками для розфарбовування. Це збірник великих картинок з чіткими контурами. Малюкам краще давати їх по одній.

Живопис і графіка. Педагог та батьки можуть скористатися прийомом «малювання-драматизації». Дітям розповідають історії і казки за допомогою малюнка. Події та персонажі, декорації того, що відбувається, – все з'являється просто на очах малюків з-під руки дорослого. Можна малювати картинку-загадку і запропонувати дитині здогадатися або домалювати, щоб отримати закінчене зображення. Цей інтерактивний прийом є чудовою підготовкою дітей до ілюстративного малювання, ліплення.

Хвилясту лінію діти добре опанують в техніці живопису «по мокрому» аркушу за темою, наприклад, «Рибки в морі». Педагог розглядає з дітьми картини морського пейзажу, обговорює кольори моря і пропонує дітям обрати колір моря за бажанням. Педагог демонструє дітям, як зобразити хвилясту лінію і спонукає до заповнення кольором усього аркуша – адже «море дуже велике і дуже глибоке». Тепер можна запустити рибку. Педагог вирізує в присутності дітей рибку з кольорового яскравого паперу, пропонує дітям спробувати вирізати

рибок, допомагає тримаючи руку малюка у своїй, намазує форми клеєм, а діти наклеюють їх на своїй картині.

Для започаткування уявлень про натюрморт на третьому році життя дітям показують репродукції творів живопису жанру натюрморт, розглядають з ними справжні або штучні овочі-фрукти, обстежують форму, фактуру, визначають аромат, смак тощо; організують дидактичні ігри на класифікацію за кольором, формою, пропонують намалювати лінією або кольоровою плямою. Ягідки можна намалювати пальчиком.

Перші уявлення про портрет з'являються у малюків під час розглядання репродукцій цього жанру, ігор-вправ з дзеркалом, ігор-модельовань (викладання обличчя на фланелеграфі, мімічних вправ «Як ротик посміхається»).

Педагог пропонує дітям торкнутися носика, ротика, очей, зосереджує увагу на вушках, зачісці. Він проголошує ідею намалювати обличчя разом. Цікавими для малюка будуть ігри з тінню, її можна обвести контуром і отримати «портрет на повний зріст». Зрозумілими для малят будуть теми «Квіткова галявинка», «Кульбабки в траві». Педагог навчає дітей правильно мити пензлик у воді перед тим, як набирати фарбу іншого кольору.

Малювання піпеткою відкриває нові можливості для «чаклування» з фарбами (фарбування води, змішування кольорів та отримання нового кольору або відтінку). Нехай малюк це побачить. Педагог показує, як набрати краплю в піпетку і випустити її на аркуш. Краплі виходять об'ємні і блискучі – це красиво. Від краплі до краплі можна провести доріжку й отримати дивовижний «кристал». Робота з піпеткою – чудове тренування для тонкої моторики рук.

За допомогою товстого пензля й акварелі можна малювати «салют» в техніці «набризку». Педагог пропонує малятам постукати паличкою або олівцем по пензлю з фарбою. Наступне «чудо» перетворення дитина побачить, якщо педагог скористується технікою «свічкографії». Малювання «різнокольоровими пальчиками» ознайомить дітей з технікою «пуантилізму» (цукерки, калина, виноград, дощик, сніг, намисто). Педагог пропонує дитині в цій техніці прикрасити готовий силует (метелик, рибка, чашка, тарілочка). Для цієї техніки можна запропонувати ватні палички. Малювати із задоволенням можна долонькою, кулачком. Педагог перетворює отримані відбитки у предметні зображення (павич, стоніжка).

Аплікація і колаж з різних матеріалів є найбільш сприятливий вид техніки для малюків третього року життя. Він дає змогу продовжувати дослідження властивостей матеріалів, накопичити емоційно-чуттєвий досвід від роботи з різними фактурними поверхнями. У цій техніці

поєднуються різні матеріали. Для спільної діяльності педагог обирає папір, серветки, вату, фольгу, просіяний пісок, картки, картинки, вирізані з паперу квіти, флористику, гудзики. Ці матеріали розкривають свої можливості в темах: «Сніговий» колаж, «Квітковий» колаж, «Піскові фантазії», «Картина з гудзиків», «Міміоза», «Новорічна ялинка». Наприклад, з гудзиків можна викласти зображення (квітка, намисто, кошик, гусінь) або доповнювати готове зображення (колеса, віконця, ягідки, листочки). Кріпити гудзик можна шматочками пластиліну.

Якщо до цього часу дитина вже має досвід роботи з папером: вона зминала його, шматувала, наклеювала готові форми, час ознайомити її з технікою обривної аплікації. Для цього малюку необхідно опанувати два нескладних прийоми: розривати невеличкий аркуш на смуги, а смуги – на дрібні шматочки. Педагог надриває край аркуша і показує дитині, як зручніше тягти папір. Невдовзі вона навчиться робити такі надриви самостійно. З таких смужок та квадратиків можна викладати і наклеювати різні картинки: «Листячко на гілочці», «Смугастих шарф для дідуся», «Курча» тощо.

Конструювання з паперу краще починати з фігурок із смужок. Способи з'єднання смужок бувають різними. Наприклад, можна згорнути і склеїти смужку в «кільце». Кільця можна з'єднати у «ланцюжок». Смужки можна з'єднати в центрі – «сніжинка», «павучок», «квітка», «зірка». З паперової серветки можна зробити «мереживо». Педагог згортає серветку вчетверо і пропонує дитині «вищипати» двома пальцями півкола зі згинів. Малюк розгортає серветку і всі милуються «мереживом».

Для ліплення найкращими матеріалами є солоне й кольорове тісто, віск (парафін), глина, розігрітий пластилін. Для роботи потрібна гладенька й простора поверхня. Ігри з тістом дають змогу дитині спостерігати зміну його форми при розтягуванні, стисненні, розриві на шматочки, з'єднанні в ціле. Добре працюють пальці, долоні, вдосконалюється координація рухів. Інструментами стають качалка для тіста, коліщатко для вирізування, формочки для витискання. Дитячі вироби можна підсушити в духовці і розфарбувати.

У ліпленні з глини похідними формами є кульки – «кологбки», циліндри – «ковбаски», конуси – «морквинки», з них можна створити прості предмети. З пластиліну і макаронних виробів можна створювати дуже цікаві скульптури: пташок, рибок, земноводних, звірів. З ними малюки відразу можуть погратися.

Пластиліном і на пластиліні можна малювати. Для малювання пластиліном педагог обирає картон, пластикові кришки від продуктів і показує малюкам, як треба відщипувати шматочки пластиліну і

розмазувати на поверхні. У пластилін можна щось втискувати (черепашки, намистинки, гудзики, горох, квасоллю та інше). Це техніка інкрустації. У майбутньому вона збагатить декоративну практику дітей, якщо ознайомити з нею малюка на третьому році життя.

Ігри з різними матеріалами збагачують інформаційно-пошуковий простір малюків та сенсорний досвід, розвивають тонку моторику, комунікативну сферу дитини третього року життя. Разом з дітьми педагог може створити «картину» з кольорових (косметичних) ватних кульок, зобразити зображення з дрібно нарізаних товстих кольорових вовняних ниток («Сонечко», «Метелик», «Колобок», «Баранчик»), малювати піском (кольоровим піском).

Ознайомлення з композицією педагог може розпочинати в техніці «аплікації» або з використанням фланелеграфа. Сприятливим засобом стає ілюстрування літературного твору (вірш, казка, оповідання). Головне – не поспішати закріпити зображення (форму) на тлі, а запросити дітей до гри з ними. У грі дитина розміщує форми близько або на відстані одна від одної. Наприклад, «Курочка з курчатами», «Гуси-гуси», «Кіт і пташки».

Ознайомлення з орнаментом в іграх на фланелеграфі або в техніці аплікації допомагає малюку опанувати фризову композицію, усвідомити принцип чергування елементів як основу орнаментального ритму. Педагог використовує для цього геометричні фігури, наприклад квадрат і коло, або передбачає чергування елементів за кольором. Варіантами гри є, наприклад, «Прикрашання торта», «Геометрична мозаїка», «Склади візерунок».

Архітектурна діяльність розвивається як гра з ігровим будівельним матеріалом (кубик, призма, конус). Дитина цього віку здатна самостійно «побудувати» будиночок (кубик) з дахом (призма, конус). Педагог домовляється з дитиною, що саме вони будуватимуть і спонукає до гри по закінченні роботи. Дорослий обов'язково буде сам на очах у дитини, супроводжує свої дії словами («Будиночок має бути міцним, тому я... У ньому час від часу влаштовує ігри «В домівку», використовуючи для цього меблі та предмети-замінники.

Ознайомлення з мистецтвом відбувається через почуття, коли «виховується» вміння бачити, сприймати. Різноманітність вражень, здивування утворює підґрунтя пізнавального інтересу та дослідницької активності малюка. Педагог має дати вихід власній фантазії, бути щирим з дітьми під час спілкування на матеріалі творів образотворчого мистецтва.

Раннє дитинство – період становлення базових стосунків дитини зі світом, тому пріоритетним у педагогічних технологіях стає відкрите емпіричне дослідження навколишнього простору.

Тон спілкування між дорослим і дитиною має бути емоційно теплим, люблячим і схвальним, доступним розумінню дитини. Діти дивляться на дорослих як на зразок для наслідування і чекають від них підтримки.

Періоди розвитку образотворчих здібностей дітей раннього віку

Дозображувальний період – починається з того моменту, коли до рук дитини вперше потрапляє будь-який зображувальний матеріал – папір, олівець, глина, кубики тощо. У цей період ще немає зображення. Це нанесені на папір каракулі. Характеризують дозображувальний період як стадію каракуль, впродовж якої проходить оволодіння олівцем як предметом діяльності.

Зображувальний період у розвитку здібностей.

Діяльність набуває творчого характеру. Тут можна поставити завдання систематичного навчання дітей.

Перші зображення предметів у малюнку, ліпленні дуже прості, в них відсутні не лише деталі, а й деякі основні ознаки.

Діяльність педагога на спрямування образно-естетичної, художньої виразності дітей раннього віку

розвиток образу «Я»

розвиток сенсомоторної, емоційно-чуттєвої сфери дитини, вміння зосереджувати увагу на різних артефактах і відчувати хвилювання

розвиток зображальності, образної системи в різних видах художньої практики

розвиток інтересу до різних матеріалів, за допомогою яких можна створити зображення, знак, символ, артефакт

**Структура заняття
з образотворчої діяльності**

Попередня робота:

спостереження у довкіллі, предметно-просторовому середовищі, природі, розглядання творів мистецтва, читання художньої літератури, імітаційні ігри.

Підготовча робота:

перехід до регламентованої діяльності (до заняття), створення атмосфери захоплення тим, що відбуватиметься, формулювання ідеї (сюрприз, прихід «гостей», слухання музики, художнього слова тощо).

Мотивація:

повідомлення того, задля чого варто зробити запропоноване дорослим, реалізувати ідею. Діти мають усвідомити, що результат їхньої творчої діяльності комусь потрібний (або потрібний самій дитині для гри, для подарунка близьким), мають погоритися розпочати творчий процес.

Процес образотворчості:

спільна діяльність та спілкування, творчий діалог між педагогом і дітьми. Це найбільш тривала частина заняття, яка передбачає пошукову діяльність учасників (вибір матеріалу, способів дій). Педагог орієнтує дітей і себе на позитивний результат, демонструє задоволення від творчого процесу, радіє можливості виразити і передати свої враження від сприйнятого предмета, об'єкта, явища.

Результати роботи.

Діти прагнуть схвалення й охоче демонструють педагогові свої успіхи та досягнення.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Період раннього дитинства охоплює час від народження до трьох років. Відомо, що у перші роки життя для дитини характерні пластичність та досить висока здатність до навчання. Правильно організований педагогічний вплив у ці роки має незмірно глибокий та ефективний вплив на фізичний та психічний розвиток дитини.

Період від народження дитини до вступу у школу – найбільш відповідальний етап розвитку організму і один з найважливіших у становленні особистості людини. Знання особливостей росту та розвитку дітей різних вікових груп необхідно дошкільним працівникам для того, щоб правильно здійснювати фізичне виховання малюків, спостерігати за їхнім психічним станом та фізичним розвитком.

Фізичне виховання дітей раннього віку спрямоване на застосування фізичних вправ та масажу, чітке дотримання режиму дня, раціональне харчування, правильне використання природних факторів: сонця, повітря та води. Воно сприяє зміцненню здоров'я, загартуванню, кращому фізичному і нервово-психічному розвитку, удосконаленню діяльності організму в цілому та окремих його органів, забезпечує всебічний розвиток дітей.

Дитина народжується з потребою до рухової активності. Вона багато рухається, виявляє активний пошук до різноманітних (зорових, слухових, тактильних тощо) подразників. Все це є вродженою особливістю маленької дитини і сприяє швидкому фізичному та розумовому її розвитку.

Здійснюючи фізичне виховання з дітьми раннього віку, потрібно постійно піклуватися про зміцнення їх здоров'я, загартування, розвиток рухів, координацію, почуття рівноваги, уміння виконувати рухи за словесною інструкцією, виробляти вміння орієнтуватися у просторі, створювати умови, що сприяють розвитку оптимальної рухової активності, бадьорого стану, формувати культурно-гігієнічні навички та самостійність.

Фізичний розвиток у ранньому та дошкільному віці характеризується безперервною зміною основних антропометричних показників: довжини та маси ваги, окружності голови, грудної клітини. Варто також враховувати, що м'язи дитини швидко стомлюються, тому

слід уникати тривалих і надто великих фізичних навантажень під час виконання вправ та рухливих ігор.

Багато факторів впливають на поведінку дошкільників. У них велика потреба в активній руховій діяльності. Діти можуть довго, не стомлюючись, бігати, стрибати, гратись. Але цю їхню активність розвивають дуже обережно, допомагаючи долати нестійкість та імпульсивність поведінки. Під впливом фізичного виховання і формується витримка й свідома поведінка.

Система фізичного виховання в дошкільних закладах має ґрунтуватися на знаннях анатомо-фізіологічних та психологічних особливостей дітей різних вікових груп. Тільки при їх урахуванні можна створити необхідні педагогічні умови для гармонійного розвитку дітей та організації навчальної діяльності, спрямованої на засвоєння знань, формування рухових умінь та навичок.

Рухова активність дітей раннього віку є природною біологічною потребою, ступінь задоволення якої багато в чому визначає подальший функціональний і структурний розвиток дитячого організму.

Цілеспрямована педагогічна робота з фізичного виховання в закладі дошкільної освіти передбачає вирішення оздоровчих, виховних та освітніх завдань, реалізація яких органічно пов'язана з активною руховою діяльністю дітей дошкільного віку. Спеціальними засобами фізичного виховання є вправи, щоденне використання яких сприяє певному задоволенню потреб дітей у руховій діяльності та є одним із шляхів підвищення ефективності оволодіння різноманітними рухами.

Для закріплення вмінь у ходьбі малюку пропонують виконувати її по доріжці, дошці, яка покладена на підлогу, а також ходити, імітуючи знайомих тварин: мишку, кішечку, ведмедика тощо. Поступово в ігрових вправах на кшталт «Йди до мене!», «У гості до котика» діти засвоюють ходьбу у підгрупі. Вправи у ходьбі викликають у дитини задоволення, якщо вони проводяться емоційно, із застосуванням предметів та іграшок, наприклад, «Пройди по містку до ляльки (м'яча)». У цьому віці пропонують ходьбу з подоланням невеликих перешкод: переступати через палицю, кубики, покладені на підлозі, обходити предмети (кегли, м'ячі). Ходити не тільки по рівній поверхні, а й по нерівній, по траві, піску, змінювати темп ходьби, сходити на маленьку гірку та спускатися з неї.

Діти раннього віку люблять повзати. Ця вправа зміцнює м'язи спини, живота, рук та ніг, що сприяє формуванню правильної постави. Систематичні вправи з ходьби та повзання зміцнюють опорно-руховий апарат дитини.

Піднімання вгору по драбинці діти засвоюють значно швидше, ніж сходження вниз. Навчання дітей цьому руху проводиться індивідуально. У них також формують вміння підніматися на перекинутій догори дном ящик (заввишки 10–15 см) та сходити з нього. Діти раннього віку (другого-третього року життя) починають засвоювати вправи у метанні м'ячів, які сприяють зміцненню м'язів рук, плечового пояса, тулуба, розвивають окомір, влучність та спритність. Спочатку дитині пропонують потримати м'яч, погратися з ним (прокотити, вдарити об підлогу). При багаторазовому повторенні вони засвоюють прокочування м'яча по підлозі, скочування великого м'яча по похилій дошці, кидки м'яча обома та однією рукою. Потім їх навчають виконувати кидок малого м'яча однією рукою через голову на дальність. Положення тулуба та ніг під час кидка довільне. Треба звернути увагу дитини на енергійний кидок м'яча у певному напрямку та на виконання руху однакою кількістю разів правою та лівою рукою.

У фізичному вихованні дітей раннього віку застосовуються загальнорозвиваючі вправи, спрямовані на зміцнення м'язів тулуба, рук та ніг. Вони виконуються з різних вихідних положень: стоячи, сидячи (на підлозі, лаві) та лежачи (на спині або животі). Більшість цих вправ мають імітаційний характер. Діти виконують махи руками, як «пташки махають крильцями»; підстрибують, як «зайчики»; присідають і «зривають квіточку» тощо. Перед виконанням загальнорозвиваючих вправ вихователь допомагає дітям знайти правильне вихідне положення – сісти або лягти на підлогу, взятися обома руками за палицю тощо. Враховуючи, що діти цього віку краще розуміють мову, особливе значення має взаємозв'язок слова та рухів.

Наприклад, при підніманні рук угору вихователь говорить: «Діти, підніmemo руки вгору, покажемо, які ми вирости великі» або «присядемо напочіпки, зірвемо квіточку, а тепер всі піднялися та встали рівно». Всі вправи вихователь виконує разом з дітьми. Поступово діти привчаються погоджувати свої рухи з рухами своїх однолітків і виконувати їх одночасно.

У цій групі неможливо вимагати чіткого виконання вправ. Головне, щоб дитина робила їх з великою амплітудою, була активною, розуміла вимоги вихователя та намагалася їх виконувати. Формування рухових умінь у дітей цього віку відбувається різними темпами. Частина з них випереджає своїх однолітків у деяких видах рухів, а інша – відстає. Це залежить від особливостей фізичного розвитку дитини, стану її здоров'я,

умов, де вона живе, впливу дорослих на рухову підготовленість малюка тощо. Тому необхідно здійснювати постійний індивідуальний підхід.

Допомога вихователя, під час виконання рухів, його підбадьорювання, похвала стимулюють впевненість дитини та позитивне ставлення її до запропонованих фізичних вправ. Для навчання дітей цього віку основних рухів широко застосовують ігрові вправи та рухливі ігри. Ігрові вправи не мають сюжету і містять конкретні рухові завдання: «принеси іграшку», «дожени м'яч», «доповзи до брязкальця» тощо. Вони дозволяють дитині виконувати завдання самостійно у своєму темпі та створюють умови для підвищення рухової активності. Ігрові вправи у цьому віці не потребують від дитини чіткого погодження своїх рухів з рухами інших дітей, вони лише допомагають поступовому переходу від індивідуальних дій до спільних.

Наприкінці другого року життя дітям пропонують рухливі ігри із зрозумілим їм сюжетом, наприклад, «Пташки прилетіли». Вихователь розповідає дітям про пташок, які літають по місту (селу), сідають на травицю, дзьобають зернятко, п'ють водичку, а потім відлітають до своїх гніздечок. Діти разом з вихователем виконують вправи, імітуючи рухи пташок. Уважне ставлення до дітей під час гри, лагідне поводження з ними створюють у них веселий настрій та почуття впевненості у своїх силах. До рухливих ігор залучають спочатку підгрупу дітей 3–5, а потім з 6–8. Кожна гра повторюється 2–3 рази.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Надзвичайно важливою для дітей раннього віку є турбота про їхнє фізичне здоров'я: загартовування організму, зміцнення імунітету, налаштування на позитивний настрій, запобігання перевтомі, виховання культурних і гігієнічних навичок тощо. Цьому сприяють правильне харчування, свіже повітря, водні процедури, фізичний розвиток, глибокий і тривалий сон. Сон є відпочинком для нервової системи, а харчування, обливання, повітряні ванни забезпечують правильний фізичний розвиток (за умови позитивного ставлення дитини до цього).

Необхідно постійно дбати про правильний розвиток тіла дитини і нормальне функціонування її органів дихання, кровообігу, травлення тощо. Надзвичайно важливо також підтримувати стан оптимальної збудливості нервових клітин кори головного мозку, що є основним показником нормального функціонування організму. Суворе дотримання режиму, тобто правильне чергування сну і неспання, зміна різних видів діяльності – основні умови, що забезпечують врівноважену, бадьору поведінку дитини і запобігають перевтомі.

Важливою умовою всебічного розвитку дитини є рухова активність: навколишній світ вона пізнає через рух, знаходить у ньому вихід своїй невичерпній енергії, фантазії. Рух створює умови для інтелекту, стимулює мовну та емоційну активність, вчить спілкуванню тощо. Тому не менше 60% часу дитина має перебувати в русі. Чинні програми виховання передбачають різноманітну рухову активність: проведення щоденної ранкової гімнастики (4–5 хв.), фізкультурних занять (10–12 хв.), ігрових вправ та рухливих ігор (під час прогулянок – 20–35 хв., ранкового прийому – 15–20 хв.; після сніданку – 10–15 хв.).

Обов'язковим складником роботи щодо забезпечення фізичного здоров'я дітей раннього віку є загально розвивальні вправи. Більшість із них передбачає використання предметів (м'ячів, прапорців, хустинок, стрічок тощо) і має імітаційний характер. Вони сприяють виробленню правильної постави і вимагають активної участі великих м'язових груп.

Загальнорозвивальні вправи виконують із різних вихідних положень: стоячи, сидячи, лежачи. У комплексі використовують тричотири вправи: для плечового поясу, ніг, тулуба, стрибки. Повторюють їх три-шість разів. Необхідні також коригувальні вправи, що сприяють

формуванню правильної постави. У доборі вправ слід керуватися правилом: не впливати на одну і ту саму групу м'язів кількома вправами підряд, що спричинює втому, а розподілити навантаження і вправляти всі м'язи.

Сприяють фізичному здоров'ю дітей рухливі ігри та ігрові вправи. Оскільки діти раннього віку швидко стомлюються, тому правила ігор мають передбачати зміну рухів, їх чергування з короткочасним відпочинком.

Для дітей раннього віку рекомендують такі рухливі ігри та ігрові вправи:

- ігри з ходьбою, бігом, рівновагою: «Лови метелика», «Паровоз», «Пройди по доріжці», «Птахи махають крилами», «Переступи палицю», «В гості до ляльок», «Доженіть мене», «Біжіть до мене», «Літаки», «Сонечко і дощик», «Птахи в гніздечках», «Горобці і автомобіль», «Жуки», «Жили у бабусі», «Через струмок», «Хто тихіше», «Пузирі», «Дожени м'яча»;
- ігри з повзанням та лазінням: «Курочка-чубарочка», «Мавпочки», «Будь обережний», «Підповзи під ворота»;
- ігри з киданням та ловінням м'яча: «Цілься краще», «М'яч у колі», «Прокоти м'яч», «Передай м'яч», «Злови м'яч», «Скоти з гірки»;
- ігри зі стрибками: «Мій веселий дзвінкий м'яч», «Зайчик біленький сидить», «Пташки літають»;
- ігри на орієнтування в просторі: «Де подзвонили», «Знайди прапорець», «Дзвіночок».

У закладах дошкільної освіти для зміцнення здоров'я рекомендовано застосовувати різноманітні сучасні загартовувальні процедури: пальчикову гімнастику, масаж вологою серветкою обличчя та шиї, самомасаж різних частин тіла, хвилинки-здоровинки, гімнастику пробудження, вітамінотерапію, контрастне тупцювання, фітотерапію, полоскання горла настоєм часнику, часникові медальйони, дихальну гімнастику, корекцію постави та профілактику плоскостопості, точковий масаж, психогімнастику, медитаційні вправи та ігри, тупцювання в сольовому розчині, ходьбу по «доріжках здоров'я».

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ГРУПІ РАНЬОГО ВІКУ

У групі раннього віку проводять щоденні заняття з фізичної культури. Заняття проводиться у першу половину дня через півгодини після сніданку. Здебільшого заняття з фізичної культури відбуваються у груповій кімнаті. Тривалість їх у межах 12–15 хвилин. Однією з умов успішного проведення занять є ретельна підготовка вихователя до них. Він підбирає необхідні посібники, інвентар, іграшки, розставляє лави та стільчики. Забезпечує необхідні гігієнічні умови для їх проведення. Перед початком заняття проводиться вологе прибирання підлоги та провітрювання приміщення. У літній час доцільно проводити заняття на свіжому повітрі при температурі не нижче +20°C.

Для проведення занять з фізичної культури необхідний інвентар та посібники: короткі палиці, дошки, колоди; великий кошик, обручі, дерев'яні драбинки, гімнастичні лави, гумові м'ячі тощо.

Ці посібники за розмірами та вагою повинні відповідати віку дітей та бути зручними для їх застосування. При проведенні занять вихователь розподіляє дітей на підгрупи. При цьому враховується стан фізичного розвитку та рухової підготовленості дитини.

При плануванні змісту занять з фізичної культури враховують такі положення: фізичні вправи повинні відповідати анатомо-фізіологічним можливостям дітей; слід передбачати вправи для всіх великих м'язових груп (плечового пояса, живота, спини, рук, ніг); виконувати вправи з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи); запобігання тривалим статичним положенням та чеканню; дотримуватися поступового збільшення фізичних навантажень за рахунок ускладнення рухів та їх дозування; забезпечувати позитивні емоції у дітей під час виконання рухів та ігор; застосувати оптимальні способи та методи організації (фронтальний, потоковий) дітей під час виконання фізичних вправ.

У групі раннього віку заняття з фізичної культури за своєю структурою не поділяється на частини, як у інших вікових групах. Організація його передбачає виконання основних рухів у чергуванні з загально-розвиваючими вправами, які виконуються підгрупою дітей одночасно з вихователем. Таким чином забезпечується зміна активних рухів та короткочасного відпочинку, зміна різних вихідних положень.

Фізичні вправи та ігрові рухи плануються на занятті у вигляді комплексу. Кожний з них проводиться протягом тижня. Однак для підвищення інтересу дітей до основних рухів (ходьба, повзання, лазіння, метання) слід вносити деякі зміни щодо їх складності. Наприклад, ходьбу по «доріжці» (з двох мотузок) у наступних заняття ускладнюють ходьбою по дошці або переступанням через кубики тощо.

Під час занять вихователь забезпечує оптимальну рухову активність дітей. Для цього застосовують потоковий (діти виконують рухи одне за одним), фронтальний (всі діти виконують вправи разом), змінний (двоє трое дітей виконують вправу, а інші чекають своєї черги) методи організації. Вони дозволяють забезпечити високу моторну щільність занять.

На занятті з фізичної культури вихователь застосовує показ та пояснення одночасно з виконанням дітьми вправ. Тобто навчання враховує схильність малюків до наслідування («роби, як я»). Діти цієї групи дуже слабо орієнтуються у просторі, тому під час ходьби вони йдуть зграйкою, а виконують загальнорозвиваючі вправи у довільному розміщенні в кімнаті або на майданчику. Коли виконуються основні рухи, наприклад, підлізання під лаву або перелізання через колоду, діти, які чекають своєї черги, сидять на стільцях (лаві), а потім за дозволом вихователя йдуть виконувати вправи. Обов'язкова реалізація принципу індивідуального підходу, а також заохочення та безпосередня допомога – є основними у навчанні дітей руховим діям.

Мова вихователя під час занять повинна бути виразною та емоційною, щоб привернути увагу та зацікавити дітей вправами, які пропонуються. Вихователь одночасно розвиває у дітей розуміння мови, називає посібники, напрямки рухів, темп їх виконання тощо.

Специфіка проведення ігор-занять. З фізичної культури з дітьми слід проводити щоденну ранкову гімнастику тривалістю 4–5 хвилин. Привчати їх виконувати 3–4 загально розвивальні вправи, імітаційного характеру, стимулювати наслідування дій дорослого, дотримуватись повторення вправ – (4–5) разів, стрибків – (8–10) разів. Забезпечити комфортні та безпечні умови для активної сумісної рухової діяльності дітей на щоденних заняттях з фізичної культури, тривалістю 15–20 хвилин та ігрових вправах і рухливих іграх під час прогулянок, тривалістю 30–35 хвилин.

Залучати дітей до самостійної рухової діяльності, обов'язково здійснювати регулювання їх рухової активності, змінюючи види рухової діяльності. Діти цього віку ще потребують індивідуальної форми

розучування рухових дій, тривалість індивідуальних занять до 5–7 хвилин. Поступово їх слід залучати до занять фізичними вправами підгрупами (6–8 дітей). Заняття з фізичної культури носить ігровий характер, важливо забезпечити позитивно-емоційну атмосферу, стимулювати зусилля дітей, радіти їхнім досягненням. Необхідно щодня на прогулянці з дітьми проводити рухливі ігри.

Здійснення фізичного розвитку вихованців, безумовно, є однією з пріоритетних складових педагогічної діяльності турботливого вихователя, спрямована на оволодіння дітьми раннього віку системою знань, рухових умінь та навичок, розвиток рухових якостей, виховання позитивних моральних та вольових рис характеру.

Процес оволодіння руховою дією починається з формування вміння, яке спирається на попередньо отримані знання щодо виконання вправи, яка вивчається, та особистий руховий досвід дитини.

Початковий етап оволодіння рухом є найбільш складним у формуванні рухових навичок у дітей. Тому чим конкретніше рухове завдання, яке ставиться перед дитиною, тим воно доступніше їй. Наприклад, стрибок у довжину з місця виконується через «струмок», який викладено з двох стрічок (шнурів) тощо. Саме тому при перших спробах виконання руху перед дитиною ставлять мінімальні вимоги, обмежені рамками дії, які повинні допомогти їй оволодіти основою структури руху, тобто виконати його у загальних рисах. Після того, як діти оволодівають структурою нового руху у найбільш загальних рисах, на що потрібна незначна кількість повторень, виникає необхідність у правильному оволодінні всіма компонентами руху й подальшому його закріпленні.

Пропонуємо опис заняття з фізичної культури для дітей раннього віку.

Завдання: Формувати вміння ходити по ребристій дошці, кидати м'яч у ціль, повзати та перелізати через лаву; розвивати спритність та рівновагу.

Інвентар: ребриста дошка, ящик (50 х 50 х 15 см), дуга (висотою 40 см), палиця (довжина 4–5 м), м'ячі (діаметр 20–30 см) за кількістю дітей, шнур (довжина 5–6 м) гімнастична лаву, кошик.

Опис заняття:

1. Ходьба по кімнаті (залу). Ходьба по ребристій дошці, піднімання на ящик, розміщений на відстані 1,5–2 м від дошки, та сходження з нього (2–3 рази). Діти виконують вправу один за одним (поток).

Піднімання тулуба. В.п. – сидячи на підлозі, тримаючись обома руками за палицю. За словами вихователя – «Усі лягли на спину» діти

лягають, тримаючись за палицю, а потім піднімаються у в.п. (3–4 рази). Вправу виконують у повільному темпі.

Прогинання тулуба. В.п. – лежачи на животі, тримаючись за палицю обома руками, витягнутими вперед. Підняти руки вгору, трохи прогнувшись у попереку і опустити у в.п. (3–4 рази).

2. Кидання м'яча у кошик з відстані 70–80 см обома руками із-за голови. Одночасно вправу виконують 2–3 дітей. Вони розміщуються навколо кошика на відстані, яка помічена шнуром, і разом з вихователем кидають м'ячі. Потім вправу виконує інша підгрупа.

Повзання по підлозі та перелізання через лаву (довільним способом). Діти сидять на стільчиках. По черзі піднімаються і виконують повзання в упорі стоячи на колінах та кистях рук до лави (3–4 м), перелазять через неї (спираючись руками та переступаючи по черзі ногами) і сідають на стільці, які стоять за лавою. Коли вправу виконає вся підгрупа, вихователь пропонує виконати вправу у зворотному напрямку (спочатку діти перелазять через лаву, а потім повзуть по підлозі). Повторити 3–4 рази.

Гра «До ляльки у гості». Діти йдуть до ляльок, які сидять на стільцях на відстані 4–5 м від них. Беруть ляльок на руки, трохи ходять з ними, а потім садять їх на стільці. Повторити 2–3 рази.

3. Ходьба у повільному темпі зграйкою за вихователем. Поряд із заняттями окремі фізичні вправи пропонують дітям для виконання щоденно у вигляді ігрових завдань («Підповзи під ворітця», «Доповзи до брязкальця», «Прокоти м'яч до мене» тощо). З дитиною, яка відстає у розвитку рухових умінь, проводять індивідуальну роботу з фізичного виховання, щоб поліпшити її рухову підготовленість. Для цього у груповій кімнаті та на майданчику створюються необхідні умови для рухової діяльності дітей.

Кожна група повинна мати спеціальний фізкультурний інвентар та посібники: гірки зі скатом, ящики (50 x 50 x 15 см) для лазіння; колоду, обгорнуту повстиною, а зверху поліетиленовою плівкою (довжина 250 см, діаметр 25 см); кошик з сіткою (висота 50 см, діаметр 60 см), драбинку-стрем'янку (висота 150 см, ширина прольоту 100 см, відстань між щаблями 15 см), гімнастичну та ребристу дошку (довжина 250 см, ширина 30-25 см), гімнастичну лаву (довжина 250–300 см, ширина сидіння 20 см, висота 10–15 см) та ін. Ці посібники розташовують таким чином, щоб залишити місце для ігор, ходьби та бігу дітей або занять у груповій кімнаті в разі необхідності.

Поряд з вищезазначеними посібниками необхідно мати іграшки, які сприяють руховій активності дітей: м'ячі різного розміру, обручі, коляски тощо. Ділянку та майданчик також обладнують фізкультурними посібниками: лави, драбинки, гірки, колода, дуги, їх розміщують таким чином, щоб діти мали можливість вправлятися на них: ходити по колоді, що лежить на землі; лазити по драбинці, приставним кроком; підніматися на гірку та сходити з неї тощо. Важливо під час прогулянок активно стимулювати у дітей потребу у виконанні різних вправ, самостійно вправлятися у рухах із застосуванням посібників, гратися у рухливі ігри.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Ранній вік – найвідповідальніший період у житті дитини, оскільки в цей час закладається фундамент майбутньої особистості, формуються основи фізичного і психічного здоров'я. Домінантною в роботі є забезпечення гуманних безпечних умов життєдіяльності, збереження та зміцнення здоров'я і повноцінного фізичного розвитку кожної дитини, зважаючи на її потреби, індивідуальні можливості, антропометричні показники. Слід зосередити увагу на таких структурних компонентах змісту фізичного розвитку, як формування усвідомленого ставлення дитини до певних чинників її здоров'я, оволодіння нею руховим досвідом, гігієнічними навичками, основами культури харчової поведінки та безпечної життєдіяльності. Однією з основних умов повноцінного фізичного розвитку дитини є правильна організація її життєдіяльності, яка передбачає:

- забезпечення захисту дитини;
- створення оптимальних санітарно – гігієнічних умов;
- організацію доцільного режиму активної діяльності та відпочинку;
- забезпечення раціонального харчування;
- використання пасивних та активних фізичних вправ з метою розвитку рухової сфери;
- проведення своєчасної профілактичної роботи стосовно здоров'я та фізичного розвитку дитини, систематичне застосування загартовуючих засобів.

Зважаючи на підвищену потребу дітей раннього віку у руховій активності, задля активізації самостійної рухової діяльності необхідно створювати відповідні умови в групі, на майданчику та сім'ї. Наявність обладнання (гірка з драбиною та спуски, колода, ребриста дошка, гімнастична лава, куби), систематичне проведення ранкової гімнастики, занять з фізичної культури, гігієнічної гімнастики після денного сну, рухливих ігор, ігрових вправ, стимулювання дорослими цієї діяльності забезпечать різноманітність рухового досвіду дітей.

Фізичне розвивальне середовище передбачає такі умови, де б дитина вільно, в індивідуальному режимі реалізувала свої потреби в бігові, лазінні, стрибках тощо. Воно складається з раціонально обладнаної зали для фізкультурних занять, майданчика, басейну, фізкультурних осередків у групах та на прогулянкових майданчиках. Оптимізувати роботу з фізичного виховання дошкільників можна завдяки грамотно продуманому та створеному предметно-просторовому фізкультурно-розвивальному середовищу в групових кімнатах, спортивній залі, на фізкультурному майданчику.

Добір фізкультурного обладнання визначається завданнями як фізичного, так і всебічного розвитку, навчання та виховання дітей. У групі раннього віку має бути достатня кількість обладнання, щоби забезпечити оптимальний рівень рухової активності кожної дитини у процесі організації різних форм фізкультурної роботи.

Не варто прагнути до педантичного добору всіх запропонованих одиниць обладнання фізкультурного осередку або майданчика. Необхідно враховувати умови конкретного закладу дошкільної освіти, якість педагогічного супроводу рухової діяльності дітей, а також такі узагальнені параметри фізкультурного середовища, як змістова насиченість, поліфункціональність, варіативність, доступність, безпечність, привабливість.

Фізкультурне обладнання та посібники мають забезпечувати умови для правильного виконання дітьми різних комплексів фізичних вправ, як загальнорозвивальних, так і вправ на розвиток основних рухів. А також мають створювати умови для цілеспрямованого формування таких фізичних якостей, як спритність, гнучкість, сила, витривалість, швидкість.

Більшість фізкультурного обладнання, атрибутів, посібників діти використовують у процесі рухливих ігор та під час самостійного виконання фізичних вправ. Тож комплекти фізкультурного обладнання мають містити різні предмети: великогабаритні (колоди, сходи, пеньки тощо), переносні й стаціонарні, виготовлені з різних матеріалів (дерева, гуми, пластмаси тощо) та дрібні (гумові кільця, м'ячі, кулі, обручі тощо).

Фізичне виховання – це організований педагогічний процес, спрямований на морфологічне і функціональне удосконалення організму людини, формування і поліпшення її основних життєво важливих рухових вмінь, навичок і пов'язаних з ними знань.

Метою фізичного виховання, починаючи з раннього дитинства, є формування фізично досконалої людини, зміцнення здоров'я та підвищення її працездатності.

Упродовж дошкільного віку у дитини необхідно створити так звану «школу рухів», до якої належать формування та удосконалення життєво важливих умінь та навичок з ходьби, бігу, стрибків, метань предметів, лазіння, ходьби на лижах, плавання, їзди на велосипеді тощо.

Слід навчити дітей регулювати свої рухи у просторі, часі та за фізичними зусиллями. Таким чином у них закладаються основи технічно правильного виконання дій, засвоюється культура рухів.

Гімнастика – один з найбільш поширених засобів фізичного виховання.

Специфічною особливістю гімнастики є можливість впливати на різні частини тіла, окремі м'язові групи та суглоби; чітко дозувати фізіологічне навантаження; застосовувати різноманітні вправи з використанням посібників та гімнастичного інвентарю; виконувати вправи під музику.

Гігієнічну гімнастику виділяють як самостійний вид основної гімнастики. Вона сприяє зміцненню здоров'я, загартуванню організму, поліпшує фізичний розвиток і підвищує працездатність дитини.
Найпоширенішим різновидом гігієнічної гімнастики є ранкова гімнастика

Колективна гігієнічна гімнастика проводиться в дитячих садках вранці та після денного сну. Особливо корисно для здоров'я дітей поєднувати гімнастику з повітряними ваннами та водними процедурами.

Лікувальна гімнастика широко застосовується для відновлення рухових функцій організму дитини та виправлення дефектів у розвитку окремих частин тіла. Лікувальна гімнастика має значну роль у покращанні загального самопочуття хворих, у підвищенні їх життєвого тону.

Вимоги до фізкультурного обладнання

Різноманітність (дає педагогу змогу продуктивно використовувати його для проведення занять та інших форм роботи з фізичної культури; варіюючи наповнення комплексів обладнання, розширювати простір для вдосконалення рухових умінь дітей; розвивати довільність рухів та самостійність)

Безпечність у використанні (для забезпечення страховки, попередження дитячого травматизму кожна одиниця спортивного обладнання має бути стійкою і міцною, мати надійне кріплення, відповідне покриття для підлоги)

Відповідність до санітарно-гігієнічних вимог (матеріали, з яких виготовлене фізкультурне обладнання, мають бути екологічно чистими та міцними), антропометричних показників та вікових особливостей вихованців (розміри, габарити й вага переносного обладнання мають відповідати фізичним можливостям дітей)

Естетичність (різноманітність форм, кольору фізкультурного обладнання має сприяти вихованню естетичного смаку в дітей)

ПІСЛЯМОВА

Слід зазначити, що заклад дошкільної освіти є освітнім осередком психолого-педагогічної грамотності і культури спілкування з дітьми, а поширювати знання щодо виховання і розвитку малюків серед педагогів та батьків – одне з найважливіших завдань освіти. Зазвичай, найменші діти, що відвідують дитячий садок, це малюки третього року життя. Тому діагностичний і розвивальний компонент психолого-педагогічного супроводу розвитку малюка, змістовна та організаційна сторони подано з огляду на ранній вік дітей.

Своєчасний повноцінний розвиток у період раннього дитинства має важливе значення для всього подальшого життя дитини. Відставання у ранньому віці компенсувати важко. Несвоєчасно почате або неправильно організоване виховання може сповільнити темп психічного розвитку і призвести до недорозвитку емоційної сфери дитини, негативно вплинути на фізичне здоров'я дітей, спричинити неправильний розвиток форм поведінки, порушення збудливості нервової системи і перевтому.

Переконані, що освітня робота з дітьми раннього віку має бути інтегрованою, що передбачає поєднання і взаємопроникнення різних видів дитячої діяльності – предметно-практичної, освітньої, ігрової, образотворчої тощо. Лише так можна забезпечити повноту реалізації різнобічних можливостей дитини, зокрема раннього віку, сприяти формуванню цілісного сприймання нею навколишнього світу та її всебічному розвитку. Саме тому особливу увагу зосереджено на питанні організації освітньої роботи, розвитку і виховання дітей раннього в закладах системи освіти та сім'ї.

Найважливіше завдання педагогів закладу дошкільної освіти – зробити перші дні перебування дитини максимально комфортними, сприятливими для її психофізичного благополуччя. З огляду на зазначене, особливу увагу у посібнику звернули на питання адаптації дитини раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.

Предметно-розвивальне середовище для дітей раннього віку передбачає створення сприятливих умов для закладання в дитини необхідних базових якостей майбутньої діяльності і психіки, яка формується на їх основі. При його створенні важливо пам'ятати, що за перші роки у дітей тричі відбувається зміна провідних видів діяльності:

від емоційного спілкування (перший рік) до предметної (другий рік) і предметно-ігрової (третій рік) діяльності.

Навчально-методичний посібник висвітлює сучасні методики виховання та розвитку дітей раннього віку, представлено науково-теоретичну інформацію та практичні напрацювання щодо організації роботи з дітьми раннього віку в закладах дошкільної освіти.

ПРОГРАМА КУРСУ

Програма вивчення навчальної дисципліни «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку» укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 012 Дошкільна освіта.

Тип дисципліни: обов'язкова освітня компонента професійної підготовки.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку» є: відомості з педагогіки та психології раннього дитинства; знання, уміння і навички, необхідні для ефективного вирішення завдань розвитку та виховання дітей раннього віку, а також для надання кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги батькам, налагодження з ними успішної взаємодії.

Міждисциплінарні зв'язки: курс безпосередньо пов'язаний із такими навчальними дисциплінами як: Дошкільна педагогіка з історією; Загальна та дитяча психологія; Формування базових якостей особистості дитини дошкільного віку; Організація ігрової діяльності в дошкільному віці; Теорія та методика співпраці з родинами; Теорія та технології розвитку дитячої творчості; Ознайомлення дітей із суспільним довкіллям; Методики виховання та розвитку дітей дошкільного віку; Виробнича педагогічна практика в закладах дошкільної освіти (групи раннього віку) тощо.

1. Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку» є формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти, що ґрунтується на вивченні теоретико-методичних основ психології та педагогіки раннього дитинства, формування у них умінь і навичок щодо розвитку, навчання й виховання дітей раннього віку, розвиток здатності творчого застосування знань і вмінь у практичній педагогічній діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку» є: озброїти студентів знаннями щодо значення та особливостей розвитку дитини в пренатальний період; узагальнити, систематизувати знання анатомо-

фізіологічних і психологічних характеристик дітей у різні періоди раннього віку; формувати у студентів знання, уміння та навички проведення навчально-виховної роботи з дітьми раннього віку; підготувати студентів до організації співпраці з батьками у вирішенні завдань навчання та виховання дітей раннього віку.

Заплановані результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми: знання, уміння, навички, інші компетентності, набуті у процесі вивчення дисципліни. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Навчальна дисципліна сприяє формуванню у здобувачів освіти таких компетентностей:

загальних компетентностей (ЗК):

➤ Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій; використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

➤ Здатність до міжособистісної взаємодії.

➤ Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

➤ Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

➤ Здійснення безпечної діяльності.

спеціальних (фахових) компетентностей (СК):

➤ Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага).

➤ Здатність до розвитку допитливості, пізнавальної мотивації, пізнавальних дій у дітей раннього і дошкільного віку; розвитку логіко-математичної компетентності у дітей раннього і дошкільного віку.

➤ Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими.

➤ Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки.

➤ Здатність до розвитку перцептивних, мнемічних процесів, різних форм мислення та свідомості в дітей раннього і дошкільного віку.

➤ Здатність до фізичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку, корекції і зміцнення їхнього здоров'я засобами фізичних вправ і рухової активності.

➤ Здатність до організації і керівництва ігровою (провідною), художньо-мовленнєвою і художньо-продуктивною (образотворча, музична, театральна) діяльністю дітей раннього і дошкільного віку.

➤ Здатність до формування в дітей раннього і дошкільного віку навичок здорового способу життя як основи культури здоров'я (валеологічної культури) особистості.

➤ Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії боулінгу.

➤ Здатність знаходити, опрацьовувати потрібну освітню інформацію та застосовувати її в роботі з дітьми, батьками.

➤ Здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.

результатів навчання:

➤ Розуміти і визначати педагогічні умови, закономірності, принципи, мету, завдання, зміст, організаційні форми, методи і засоби, що використовуються в роботі з дітьми від народження до навчання у школі; знаходити типові ознаки і специфіку освітнього процесу і розвитку дітей раннього і дошкільного віку.

➤ Розуміти, описувати й аналізувати процеси розвитку, навчання та виховання дітей раннього і дошкільного віку з використанням базових психологічних і педагогічних понять та категорій.

➤ Розуміти і визначати особливості провідної – ігрової та інших видів діяльності дітей дошкільного віку, способи їх використання в розвитку, навчанні і вихованні дітей раннього і дошкільного віку.

➤ Здійснювати взаємодію в роботі закладу дошкільної освіти, сім'ї та школи. Залучати батьків до організації освітнього процесу з дітьми раннього і дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

➤ Бути знайомим з ознаками булінгу. Вміти використовувати прийоми попередження та протидії йому.

➤ Будувати цілісний освітній процес з урахуванням основних закономірностей його перебігу. Оцінювати власну діяльність як суб'єкта педагогічної праці.

- Визначати завдання і зміст різних видів діяльності дітей раннього і дошкільного віку на основі програм дошкільної освіти та знань про культурно-історичний досвід українського народу, загальнолюдські культурні та етико-естетичні цінності.
- Володіти технологіями організації розвивального предметно-ігрового, природно-екологічного, пізнавального, мовленнєвого середовища в різних групах раннього і дошкільного віку.
- Дотримуватись умов безпеки життєдіяльності дітей раннього і дошкільного віку.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Предмет та завдання курсу «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку». Українське народне дитинознавство. Розвиток до народження (пре-перинатальний етап)

Місце, статус дітей та проблема дитності в українській народній педагогіці. Значення дитності як однієї з центральних проблем у народній педагогіці. Значення українських народних оберегів у вихованні дітей. Суть народного дитинознавства, його основні компоненти. Дитинознавство як органічний компонент духовної культури українського народу та родинної етнопедагогіки.

Сімейні звичаї та обряди українського народу, пов'язані з вихованням дитини. Комплекс обрядовості: дородові звичаї і обряди, власне родильні, післяродові обрядові дії, що знаменують приєднання дитини до сім'ї, роду, громади. Основні мотиви всього комплексу народних звичаїв і обрядів - успішне народження, здоров'я матері і дитини, благополуччя і щастя новонародженого. Характеристика вікової періодизації дітей у народній педагогіці.

Психолого-педагогічна характеристика дітей кожного віку в українському дитинознавстві (від народження до шести років).

Пренатальний період розвитку як чинник здоров'я та соціального благополуччя дитини. Етапи пренатального розвитку. Фізіологія пренатального періоду. Вагітність – фізіологічний стан майбутньої матері. Ендогенні та екзогенні чинники здоров'я майбутньої матері та дитини: екологічні й соціальні фактори, соматичне і репродуктивне здоров'я матері, шкідливі звички, стреси, якість харчування, здоровий спосіб життя тощо. Пренатальне обстеження та заходи профілактики виникнення у майбутньої матері, захворювань і функціональних порушень стану здоров'я.

Період новонародженості. Криза новонародження. Визначення стану здоров'я дитини при народженні. Доношені та недоношені діти. Показники зрілості новонародженого. Анатомо-фізіологічні особливості новонароджених. Адаптація новонароджених до нових умов існування. Фізіологічні стани періоду новонародженості.

Ранній вік – важливий період розвитку морфологічних структур і фізіологічних функцій організму. Особливості розвитку дітей перших трьох років. Анатомо-фізіологічні особливості дітей раннього віку: будова та функції шкіри; будова й розвиток кісткової системи; м'язова система дітей раннього віку; будова та функціонування дихальної і серцево-судинної систем; система травлення і її розвиток; будова і функціонування.

Психологічна готовність сім'ї до народження дитини. Завдання сім'ї щодо народження здорової дитини.

Поняття про пренатальну педагогіку. Концептуальні положення пренатальної педагогіки, їх фізіологічне обґрунтування. Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду з проблем пренатальної педагогіки.

Погляди на виховання ненародженої дитини в етнопедагогіці різних народів. Пренатальна педагогіка в культурних традиціях і звичаях українського народу.

Тема 2. Розвиток і виховання дітей 1-го року життя

Характеристика фізичного і психічного розвитку дітей у різні періоди першого року життя (період новонародженості від 1 міс. до 2,5–3 міс., від 2,5–3 міс. до 5–6 міс., від 5–6 міс. до 9–10 міс., від 9–10 міс. до 12 міс.). Завдання виховання та навчання на кожному етапі, основні напрями педагогічної роботи.

Догляд за дитиною першого року життя. Облаштування приміщення для дитини. Одяг та білизна для новонародженого. Догляд за шкірою малюка, вимоги до організації купання, вмивання тощо. Особливості організації режимних процесів: сну, неспання та годування впродовж першого року життя. Забезпечення активності дитини в періоди неспання.

Перші культурно-гігієнічні навички. Формування у дітей навичок самостійної їжі. Методичні поради щодо привчання малюка до горщика.

Засоби та прийоми розвитку рухів у дітей першого року життя. Профілактика деформацій скелету.

Засоби та прийоми розвитку зорових і слухових орієнтацій у дітей. Ігри для сенсорного розвитку дітей.

Підтримання інтересу до предметів. Навчання діям з предметами та іграшками. Маніпулювання та предметні дії.

Педагогічна робота щодо розвитку розуміння мовлення і передумов активного мовлення. Вимоги до мовлення дорослих.

Тема 3. Розвиток і виховання дітей 2-го року життя

Характеристика фізичного і психічного розвитку дітей у першому та другому півріччі другого року життя. Завдання виховання й навчання, основні напрями педагогічної роботи.

Охорона життя та зміцнення здоров'я дітей другого року життя. Методика проведення режимних процесів і загартовувальних процедур. Форми забезпечення рухової активності дітей: розвиток рухів на фізкультурних заняттях і в повсякденному житті, вибір загальнорозвивальних вправ; рухливі ігри та вправи для дітей другого року життя. Методи і прийоми виховання культурно-гігієнічних навичок у дітей.

Організація предметної діяльності дітей. Педагогічні умови розвитку предметних дій і сюжетно-відображувальної гри на другому році життя.

Сенсорний розвиток дітей другого року життя. Збагачення чуттєвого досвіду дітей у повсякденному житті. Організація ігор-занять для розвитку сенсорики.

Ознайомлення з навколишнім і розвиток мовлення дітей на другому році життя. Види занять із розвитку мовлення, методика їх проведення. Зміст педагогічної роботи в повсякденному житті.

Організація роботи з ознайомлення дітей з природою; методика проведення спостережень за об'єктами природи з дітьми другого року життя. Планування занять із дітьми другого року життя.

Тема 4. Розвиток і виховання дітей 3-го року життя

Характеристика фізичного і психічного розвитку дітей третього року життя. Завдання виховання і навчання, основні напрями педагогічної роботи.

Охорона життя та зміцнення здоров'я дітей третього року життя. Методика проведення режимних процесів і загартовувальних процедур.

Форми забезпечення рухової активності дітей: розвиток рухів на фізкультурних заняттях і в повсякденному житті, вибір загальнорозвивальних вправ, гімнастика на третьому році життя;

рухливі ігри та вправи. Зміст, методи і прийоми виховання культурно-гігієнічних навичок у дітей.

Організація ігрової діяльності дітей третього року життя. Педагогічні умови розвитку предметних дій та сюжетної гри. Індивідуальні та спільні ігри дітей. Будівельно-конструктивні й дидактичні ігри. Особливості педагогічного керівництва самостійною дитячою грою.

Сенсорний розвиток дітей третього року життя. Організація і методика проведення ігор-занять для розвитку сенсорики. Збагачення чуттєвого досвіду дітей у повсякденному житті.

Ознайомлення з навколишнім і розвиток мовлення дітей третього року життя. Методика проведення занять із розвитку мовлення. Зміст і методика педагогічної роботи в повсякденному житті.

Організація та методика роботи з ознайомлення з природою дітей третього року життя.

Зображувальна діяльність дітей третього року життя. Методика проведення занять й особливості керівництва самостійною художньою діяльністю дітей. Моральне та трудове виховання дітей третього року життя. Планування навчально-виховної роботи з дітьми третього року життя.

Тема 5. Організація життєдіяльності дітей раннього віку в закладі дошкільної освіти

Режим і його значення в житті дітей. Найважливішою умовою повноцінного розвитку дітей раннього віку є раціональний режим дня, що відповідає їхнім віковим та індивідуальним особливостям. Режим – це раціональний розподіл у часі та правильна взаємопослідовність задоволення основних фізіологічних потреб організму дитини (сон, прийом їжі, активність), а також зміна видів діяльності. Активність як діяльний стан кори головного мозку підтримується подразниками зовнішнього світу.

Організація режимних моментів у групах дітей раннього віку. Виховання самостійності дітей раннього віку. Формування перших навичок культури поведінки.

Структура розвивального середовища та завдання педагога щодо його створення у групах дітей раннього віку. Середовище прямо чи опосередковано впливає на маленьку особистість, тому його слід облаштувати з орієнтацією на освітню багатовекторність (розвиток,

виховання і навчання). Воно має відповідати санітарно-гігієнічним і педагогічним нормам щодо облаштування приміщень.

Вимоги до організації розвивального середовища у групах дітей раннього віку.

Тема 6. Проблеми адаптації дітей раннього віку

Поняття про адаптацію. Біологічна та соціальна адаптація. Особливості адаптація дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.

Чинники характеру і тривалості звикання дітей до нових умов. Класифікація адаптації. Етапи адаптації. Показники завершення адаптаційного періоду.

Проблема адаптації дітей раннього дошкільного віку є однією з актуальних. Психологічна адаптація визначається активністю особистості, тому є єдністю процесів засвоєння середовища – пристосування себе до середовища і середовища до себе – перетворення його. Порушення, збій адаптаційних механізмів призводить до дезадаптації.

Фізіологічною основою соціальної адаптації є перероблення раніше сформованого динамічного стереотипу, необхідного в житті дитини.

Перші стереотипи формуються дуже рано, в перші місяці життя. У дитини встановлюється послідовність у чергуванні сну, годування і неспання. Процес адаптації перш за все пов'язаний із віком дитини. Легше пристосовуються діти у віці до 6 місяців, в яких стереотипів ще небагато, або більш старші (після 2-х років), які мають вже деякий життєвий досвід. Залежно від віку діти по-різному реагують на нові умови життя.

Тема 7. Роль гри в розвитку дитини раннього віку

Гра та іграшка в житті дитини раннього віку. Особливості гри в ранньому віці. Педагогічні умови оволодіння предметними діями та розвитку гри. Сутність комплексного методу керівництва грою дітей раннього віку. Організація ігрової діяльності.

Сюжетно-рольова гра в режимі дня. Методика проведення сюжетно-рольової гри. Будівельно-конструкторська гра в режимі дня. Методика проведення. Театралізована гра в режимі дня. Методика проведення театралізованих ігор. Дидактична гра в режимі дня. Методика проведення дидактичних ігор. Рухливі ігри в режимі дня.

Методика проведення рухливих ігор. Народні ігри в режимі дня. Методика проведення народних ігор.

Іграшки для дітей раннього віку. Виховні функції іграшки та вплив на розвиток дитини. Види іграшок. Санітарно-гігієнічні та психолого-педагогічні вимоги до вибору і зберігання іграшок. Вимоги до обладнання ігрових куточків. Розвивальне значення предметно-ігрового середовища, його характеристика. Принципи організації та вимоги до облаштування предметно-ігрового середовища для дітей раннього віку.

У ранньому віці відбувається інтенсивний фізичний розвиток дитини, вдосконалюється координація рухової активності, зростає самостійність, урізноманітнюються ігрові вміння. Дії з предметами стають дедалі цілеспрямованішими, виникає сюжетно-відображувальна гра, а наприкінці цього віку – сюжетно-рольова гра, за допомогою якої дитина передає свій перший життєвий досвід.

На третьому році активізуються найпростіші рольові ігри, в яких діти намагаються виконувати певні ролі (мама – син (дочка), вихователь – дитина, лікар – хворий тощо).

Виникає інтерес до спільних ігрових дій з іншими дітьми, бажання перебувати поряд.

В іграх дитина починає порівнювати властивості предметів, виокремлює спільне та відмінне, враховує просторове розміщення, використовує предмети за призначенням, користується предметами-замінниками. Інтенсивно розвивається пізнавальна активність малюка, мовлення. Проте організм і психіка ще швидко втомлюються, особливо від одноманітних дій і рухів. Дитина ще не може тривалий час зберігати працездатність, зосереджуватися.

Тема 8. Особливості організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку

Формування у дітей раннього віку початкових математичних уявлень. Сприйняття і відтворення множин. Раннє запозичення дітьми слів-числівників з мови дорослих. Особливості формування елементарних математичних уявлень у дітей другого року життя. Формування знань про розмір. Ознайомлення з формою предметів. Ігри та вправи з формування в дітей початкових уявлень про кількість. Орієнтування в просторі.

Формування елементарних математичних уявлень у дітей третього року життя. Ігри та вправи на сприймання розмірів предметів.

Сприймання форм предметів. Формування знань про кількість. Ігри та вправи на орієнтування в просторі. Орієнтування в часі.

Розвиток мовлення дітей другого року життя. Характеристика мовлення дітей другого року життя. Розвиток словника та активного мовлення дітей. Особливості засвоєння дитиною звуків рідної мови. Формування граматичної правильності мовлення дітей. Розвиток діалогічного мовлення дітей на другому році життя. Розвиток описового мовлення дітей. Методика розвитку мовлення дітей другого року життя.

Розвиток мовлення дітей третього року життя. Характеристика розвитку мовлення дітей. Методика розвитку мовлення дітей третього року життя. Методика роботи з картинками в першій молодшій групі. Методика використання художніх творів у роботі з дітьми третього року життя.

Образотворча діяльність і художньо-естетичний розвиток особистості в ранньому дитинстві. Методика образотворчої діяльності і художнього розвитку дитини на другому році життя. Методика образотворчої діяльності і художнього розвитку дитини на третьому році життя.

Завдання фізичного виховання дітей дошкільного віку. Вікові особливості фізичного розвитку дітей раннього віку. Завдання фізичного виховання дітей раннього віку в освітніх програмах. Методика проведення занять з фізичної культури з дітьми раннього віку.

Тема 9. Методики раннього розвитку дітей

Ранній розвиток дітей – популярна тема останнім часом. Батьки нарешті почали усвідомлювати, що дитину можна і потрібно розвивати не зі школи або садочка, а набагато раніше – з народження.

- Методика раннього розвитку М. Монтесорі;
- Методика раннього розвитку Глена Домана. Картки Домана;
- Методика раннього розвитку Нікітіних. Ігри Нікітіних;
- Методика раннього розвитку Зайцева. Кубики Зайцева;
- Методика раннього розвитку Масару Ібуки;
- Методика раннього розвитку Сесіль Лупан;
- Методика раннього розвитку Олени Данилової;
- Методика музичного виховання дітей Карла Орфа;
- Методика навчання та розвитку дітей за Вальдорфською педагогікою.

Тема 10. Співпраця закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку

Роль сім'ї у вихованні дітей. Основні чинники виховання дітей в сім'ї. Типи поведінки батьків у ставленні до дітей. Види внутрішньосімейних стосунків, їх оптимізація.

Схвалення та покарання у вихованні дитини. Особливості виховання дітей у неповній сім'ї. Психолого-педагогічна грамотність батьків: стан проблеми на сучасному етапі.

Типи дошкільних навчальних закладів для дітей раннього віку: ясла, ясла-садки, центри розвитку дитини тощо. Готовність батьків до вступу дитини раннього віку в дошкільний навчальний заклад. Психолого-педагогічні умови адаптації дитини до умов дошкільного навчального закладу.

Основні напрями співпраці дошкільного навчального закладу та сім'ї в забезпеченні догляду та розвитку дітей раннього віку. Форми організації співпраці.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: *екзамен.*

Засоби діагностики успішності навчання: *питання та тестові завдання поточного контролю, модульної контрольної роботи, екзамену.*

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Головна мета практичних занять – засвоєння та закріплення найважливіших теоретичних понять курсу. Студент повинен продемонструвати наявність відповідних теоретичних знань та вміння використовувати їх на практиці. Практичні заняття з даної дисципліни проводяться після прослуханих студентами кількох лекцій та опрацьованою рекомендованою літературою, з метою систематизації отриманих знань та набуття практичних вмінь і навичок з вивченого матеріалу. У ході попередньої підготовки до кожного практичного заняття студентам слід повторити теоретичний матеріал, прослуханий на лекційних заняттях, а також опрацювати питання, які виносяться для самостійної роботи.

Практичне заняття проводиться на підставі як теоретичного матеріалу, що відбито у лекційному курсі, так і містить матеріал, що належить до самостійної навчальної роботи студента. Вивчаючи відповідну теоретичну тему курсу, слід постійно приділяти увагу практичній спрямованості теоретичного матеріалу, готувати термінологічний словник, вивчати нормативно-правову базу. Обговорюючи будь-яку теоретичну тему, особливу увагу слід приділяти аналізу різних методологічних та практичних шляхів її вирішення. Дискусійні та багатопланові теоретичні проблеми готуються студентом для обговорення на практичному занятті заздалегідь і виключно під керівництвом викладача.

Упродовж вивчення даної дисципліни студентам потрібно буде готуватись до тестового контролю отриманих знань, умінь та навичок, який проводитиметься на початку майже кожного практичного заняття (на вибір викладача). Практичне заняття передбачає як усне обговорення, так і письмові відповіді на окремі теми курсу, що залежить від змісту теоретичного матеріалу: експрес-опитування, педагогічні батли, тестові завдання, презентації конспектів занять, ігор, робота в групах, робота в парах, обмін думками тощо.

Планами практичних занять передбачене виконання студентами практичних і творчих завдань, які слід виконувати у зошитах для практичної роботи, на окремих аркушах паперу формату А-4, на електронних носіях. При підготовці до аудиторної роботи на

практичних заняттях студенти повинні дібрати теоретичний матеріал, опрацювати подані взірці необхідні для виконання творчих завдань. Оскільки планами практичних занять передбачено складання конспектів занять, свят (розваг) для дітей раннього віку, виготовлення атрибутів та наочності до заходів, слід дотримуватися вимог, які подає викладач.

Наприкінці кожного заняття проводитиметься підсумки, оцінювання відповідей і творчих робіт студентів з метою розвитку у них рефлексії. На практичних заняттях студенти закріплюють теоретичні знання та здобувають навички практичної роботи з дітьми.

ТЕМИ ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття №1

Тема: Предмет і завдання курсу «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку». Українське народне дитинознавство. Розвиток до народження (пре-перинатальний етап).

Мета: надання науково-методичної та практичної допомоги студентам в оволодінні психолого-педагогічними знаннями щодо розвитку дітей раннього віку.

Ключові поняття теми: українське народне дитинознавство, народна педагогіка, пре-перинатальний етап, пренатальне виховання, гаптономія, ранній дитячий вік, період немовляти.

Теоретичні питання:

1. Предмет і завдання курсу «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку».
2. Місце, статус дітей, проблема дитності в українській народній педагогіці.
3. Суть народного дитинознавства, його основні компоненти.
4. Сімейні звичаї та обряди українського народу, пов'язані з вихованням дитини.
5. Народна характеристика дітей, їх вікова періодизація.
6. Розвиток до народження (пре-перинатальний етап).
7. Психологічна готовність сім'ї до народження дитини. Завдання сім'ї щодо народження здорової дитини.

Контрольні питання:

1. Значення здоров'я та соціального добробуту майбутньої матері у пренатальний період.
2. Значення здоров'я та соціального добробуту майбутньої дитини.
3. Фактори позитивного впливу на фізичний розвиток новонародженої дитини.
4. Ретроспективний аналіз досліджень об'єкта пренатальної педагогіки – внутрішньоутробного розвитку дитини.
5. Поняття про пренатальну педагогіку.
6. Концептуальні положення пренатальної педагогіки, її фізіологічне обґрунтування.
7. Психологічна готовність сім'ї до народження дитини.

8. Суть народного дитинознавства, його основні компоненти.
9. Сімейні звичаї й обряди, пов'язані з дитиною.
10. Характеристика вікової періодизації дітей у народній педагогіці.
11. Місце, статус дітей та проблема дитності в українській народній педагогіці.

Практичні завдання:

1. Розкрийте роль дорослого у розвитку зорових і слухових реакцій дитини з перших днів життя.
2. Розробіть тези консультації для батьків на тему: «Необхідність виховання з перших днів життя дитини».
3. Ознайомтеся з книгою Б. Спока «Дитина і догляд за нею». З яким принциповим положенням Б. Спока ви згодні, а з яким – ні? (Анотація презентація основних положень Б. Спока).

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богущ А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.
3. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
4. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.
5. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
6. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.
7. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. I. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

9. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

10. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №2

Тема: Розвиток і виховання дітей 1-го року життя.

Мета: надання науково-методичної та практичної допомоги студентам в оволодінні психолого-педагогічними знаннями щодо розвитку дітей раннього віку, формувати вміння студентів організовувати роботу з дітьми першого року життя.

Ключові поняття теми: українське народне дитинознавство, народна педагогіка, пре-перинатальний етап, пренатальне виховання, гаптономія, ранній дитячий вік, період немовляти, ігровий простір, дитяча кімната, ходьба, вимова осмислених слів, розвиток складних дій із предметами.

Теоретичні питання:

1. Характеристика фізичного і психічного розвитку дітей у різні періоди першого року життя
2. Особливості організації режимних процесів: сну, неспання та годування впродовж першого року життя.
3. Перші культурно-гігієнічні навички дитини 1-го року життя.
4. Засоби та прийоми розвитку рухів у дітей першого року життя.
5. Засоби та прийоми розвитку зорових і слухових орієнтацій у дітей.
6. Особливості ігрової діяльності дітей 1-го року життя. Ігри для сенсорного розвитку дітей.
7. Підтримання інтересу до предметів. Навчання діям з предметами та іграшками.
8. Педагогічна робота щодо розвитку розуміння мовлення і передумов активного мовлення.

Контрольні питання:

1. Перші стадії раннього дитинства.
2. Психологічна готовність сім'ї до народження дитини.
3. Особливості розвитку дитини 1-го року життя.
4. Увага дитини 1-го року життя.
5. Розвиток мовлення в дітей 1-го року життя.
6. Особливості засвоєння дітьми перших слів.
7. Методика розвитку мовлення дітей першого року життя.
8. Ігри для дітей 1-го року життя.

Практичні завдання:

1. На основі опрацьованого матеріалу складіть пам'ятку про основні закономірності психічного розвитку дитини 1-го року життя.
2. Опрацюйте особливості розвитку дитини від 10 днів до 1 року за програмою «Оберіг». На основі опрацьованого матеріалу складіть порівняльну таблицю вікових особливостей та основних завдань відповідно вікової періодизації до 1-го року життя.
3. Періодизація розвитку дітей на першому році життя. Завдання виховання дітей першого року життя.
4. Складіть перелік іграшок для кожної підгрупи першого року життя та дайте методичні рекомендації щодо використання різних видів іграшок.

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.
3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.
4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.
6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка,

Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. I. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №3

Тема. Розвиток і виховання дітей 2-го року життя.

Мета: надання науково-методичної та практичної допомоги студентам в оволодінні психолого-педагогічними знаннями щодо розвитку дітей раннього віку, формувати вміння студентів організовувати роботу з дітьми другого року життя.

Ключові поняття теми: ранній вік, біологічні та соціальні фактори розвитку дитини раннього віку; компоненти змісту фізичного розвитку дитини раннього віку; основні чинники рівня розвитку дитини; значення спадковості у вихованні та розвитку дитини, характер, сенсорний розвиток, ігрова діяльність.

Теоретичні питання:

1. Характеристика фізичного і психічного розвитку дітей у першому та другому півріччі другого року життя.
2. Завдання виховання й навчання дітей 2-го року життя, основні напрями педагогічної роботи.
3. Охорона життя та зміцнення здоров'я дітей другого року життя. Методика проведення режимних процесів і загартувальних процедур.
4. Форми забезпечення рухової активності дітей: розвиток рухів на фізкультурних заняттях і в повсякденному житті, вибір загальнорозвивальних вправ; рухливі ігри та вправи для дітей другого року життя.
5. Методи і прийоми виховання культурно-гігієнічних навичок у дітей 2-го року життя.
6. Педагогічні умови розвитку предметних дій і сюжетно-відображувальної гри на другому році життя.
7. Сенсорний розвиток дітей другого року життя. Організація ігор-занять для розвитку сенсорики.
8. Ознайомлення з навколишнім середовищем та розвиток мовлення дітей на другому році життя. Види занять із розвитку мовлення, методика їх проведення.
9. Організація роботи з ознайомлення дітей з природою. Методика проведення спостережень за об'єктами природи з дітьми другого року життя.

Контрольні питання:

1. Особливості розвитку дитини 2-го року життя.
2. Увага дитини 2-го року життя.
3. Особливості розвитку мовлення в дітей 2-го року життя.

4. Словниковий запас дітей 2-го року життя.
5. Методика розвитку мовлення дітей другого року життя.
6. Ігри для дітей 2-го року життя.

Практичні завдання:

1. На основі опрацьованого матеріалу складіть тезовий конспект закономірностей психічного розвитку дитини другого року життя (підготуйтеся до педагогічного батлу).
2. Опрацюйте особливості розвитку дитини від 1-го до 2-х років за програмою «Оберіг». На основі опрацьованого матеріалу складіть таблицю відповідно розвитку дитини другого року життя.
3. Ознайомтеся з розпорядком дня та орієнтовним розподілом ігор-занять на тиждень за програмою «Оберіг». Розкрийте можливості використання режимних процесів для формування навичок самообслуговування, розширення орієнтування у навколишньому, розвитку мовлення.
4. Проаналізуйте особливості формування у дітей потреби у спілкуванні з дорослими та однолітками. У чому і як виявляється означена потреба? Яка роль вихователя у її задоволенні.
5. Доберіть фольклорний матеріал для мовленнєвого та емоційного розвитку дітей 2-го року життя.
6. Підготуйте рекомендації щодо організації рухової активності дітей другого року життя на прогулянці у різні пори року.

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І. та ін. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.
3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.
4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр

учбової літератури, 2012. 424 с.

5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.

6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. I. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №4

Тема. Розвиток і виховання дітей 3-го року життя.

Мета: надання науково-методичної та практичної допомоги студентам в оволодінні психолого-педагогічними знаннями щодо розвитку дітей раннього віку, формувати вміння студентів організовувати роботу з дітьми третього року життя.

Ключові поняття теми: криза трьох років, формування мови, автоматизація навичок ходьби, риси характеру, сенсорний розвиток, ігрова діяльність.

Теоретичні питання:

1. Характеристика фізичного і психічного розвитку дітей третього року життя. Завдання виховання і навчання, основні напрями педагогічної роботи.

2. Охорона життя та зміцнення здоров'я дітей третього року життя. Методика проведення режимних процесів і загартовувальних процедур.

3. Форми забезпечення рухової активності дітей: розвиток рухів на фізкультурних заняттях і в повсякденному житті, вибір загальнорозвивальних вправ, гімнастика на третьому році життя; рухливі ігри та вправи.

4. Зміст, методи і прийоми виховання культурно-гігієнічних навичок у дітей третього року життя.

5. Організація ігрової діяльності дітей третього року життя. Педагогічні умови розвитку предметних дій та сюжетної гри.

6. Сенсорний розвиток дітей третього року життя. Організація і методика проведення ігор-занять для розвитку сенсорики.

7. Ознайомлення з навколишнім середовищем і розвиток мовлення дітей третього року життя. Методика проведення занять із розвитку мовлення.

8. Організація та методика роботи з ознайомлення з природою дітей третього року життя. Методика проведення спостережень за об'єктами природи з дітьми 3-го року життя.

9. Зображувальна діяльність дітей третього року життя. Методика проведення занять й особливості керівництва самостійною художньою діяльністю дітей.

Контрольні питання:

1. Особливості розвитку дитини 3-го року життя.
2. Увага дитини 3-го року життя.

3. Особливості розвитку мовлення в дітей 3-го року життя.
4. Словниковий запас дітей 3-го року життя.
5. Методика розвитку мовлення дітей 3-го року життя.
6. Ігри для дітей 3-го року життя.

Практичні завдання:

1. На основі опрацьованого матеріалу складіть тезовий конспект закономірностей психічного розвитку дитини третього року життя (підготуйтеся до педагогічного батлу: 15-20 питань-відповіді).
2. Підготуйте презентацію-повідомлення на тему: «Криза трьох років, особливості поведінки дитини та мудрість дорослих щодо подолання кризи» (вимоги до презентації: науковість, локанічність, змістовність, ключова термінологія до теми, поради для дорослих щодо нагального питання, творчий підхід та індивідуальність студента щодо підготовки до виступу).
3. Складіть свій психолого-педагогічний портрет (від 1-го до 3-х років) «Моя сторінка з раннього дитинства» (на основі закономірностей психічного розвитку, особливостей темпераменту, улюбленого фольклору: колискові, забавлянки). Продумайте особливості представлення: відповідність вимогам змісту, оригінальність, креативний підхід.
4. Підготуйтеся до релаксаційної вправи «Комплімент для малюка».

Інформація для самопідготовки студента:

Криза трьох років

Криза трьох років – це своєрідний «рубікон» між раннім і дошкільним віком, який має подолати кожна дитина (останнім часом деякі дослідники вказують на більш ранній час її початку в 2,5 року і пов'язують цю зміну з процесом акселерації). Це один з найскладніших моментів у житті дитини раннього віку, що має неабиякий вплив на подальший її розвиток. У цей період відбуваються певний розпад і перегляд старої системи соціальних стосунків, руйнуються звичайні стосунки з дорослими та вибудовуються досі незнайомі. Як вважав Д.Б. Ельконін, криза 3-х років – це криза соціальних стосунків, а будь-яка криза стосунків є кризою виділення свого «Я».

Завершується період цілковитої залежності від батьків. Відбувається зміна позиції дитини, яка виражається у зростанні її самостійності й активності. Діти вимагають від близьких дорослих своєчасної перебудови стосунків. Якщо ж нові стосунки з дитиною не складаються, її ініціатива не заохочується, самостійність постійно обмежується батьками, у дитини виникають безпосередньо кризові

явища, що позначається на взаєминах з дорослими, а іноді й з однолітками.

Ця криза вперше була розкрита в роботі Ельзи Келер «Про особистість трирічної дитини». Вона виділила 7 характеристик кризи трьох років.

1. **Негативізм.** Це негативна реакція, пов'язана із стосунками однієї людини з іншою. Дитина відмовляється взагалі підкоритися певним вимогам дорослих. Головний мотив дії – зробити навпаки, прямо протилежне тому, що йому запропонували.

2. **Вередливість.** Це реакція на своє власне рішення. Вередливість полягає в тому, що дитина наполягає на своїй вимозі, на своєму рішенні. Тут відбувається прояв особистості й висувається вимога, щоб на цю особистість зважали. Впертість не слід плутати з наполегливістю, завдяки якій дитина досягає бажаного. Вперта дитина наполягає на тому, чого їй не так вельми хочеться, або й зовсім не хочеться, або давно розхотілося.

3. **Гонорливість.** Близька до негативізму та вередливості, але має свої особливості. Це протест проти порядків, які існують вдома. Вона спрямована не проти конкретного дорослого, а проти системи стосунків, що склалися в сім'ї, норм виховання. Дитина наполягає на своїх бажаннях і невдоволена всім, що їй пропонують і роблять інші. «Та ну!» – найбільш поширена реакція в таких випадках. Враховуючи, що гонорливість – це риса, яка властива українській ментальності, то слід особливо бути уважним до дитини.

4. **Свавілля.** Прагнення до емансипації від дорослого. Яскраво проявляється тенденція до самостійності: дитина хоче робити й вирішувати все сама. У принципі, це позитивне явище, але під час кризи гіпертрофована тенденція до самостійності призводить до свавілля, вона часто неадекватна можливостям дитини і спричиняє додаткові конфлікти з дорослими.

5. **Знецінювання.** Це характеристика всіх наступних перехідних періодів. Йде знецінення старих правил поведінки. Дитина може почати сваритися, кинути або поламати улюблену іграшку тощо.

6. **Протест-бунт.** Він проявляється в частих суперечках з батьками. «Вся поведінка дитини набуває рис протесту, нібито дитина перебуває у стані війни з докільям, у постійному конфлікті з ними», – писав Л.С. Виготський.

7. **Деспотизм.** У сім'ї з однією дитиною може з'явитися деспотизм. Дитина жорстоко проявляє свою владу над дорослими, що оточують її,

диктує, що вона їстиме, а що – ні, може мама йти додому чи ні тощо. Якщо в сім'ї кілька дітей, замість деспотизму можуть виникнути ревності: та сама тенденція до влади тут виступає як джерело ревностей, нестерпного ставлення до інших дітей, які не мають майже ніяких прав у сім'ї з погляду маленького деспота.

Криза трьох років – це значна зміна взаємин, які існували дотепер між дитиною і дорослим. Наприкінці раннього віку виникає тенденція до самостійної діяльності, яка знаменує собою те, що дорослі більше не є закритим для дитини предметом і способом дій з нею, а нібито вперше розкриваються перед нею, виступають як носії зразків дій і стосунків у навколишньому світі.

Феномен «Я сам» означає не тільки виникнення зовні помітної самостійності, а й водночас відокремлення дитини від дорослого. У результаті такого відокремлення дорослі нібито вперше виникають у світі дитячого життя. Світ дитячого життя зі світу, обмеженого предметами, перетворюється у світ дорослих людей. Тенденція жити спільним життям з дорослим проходить через все дитинство; дитина, відділяючись від дорослого, встановлює з ним більш глибокі стосунки, наголошував Д.Б. Ельконін.

Симптоми кризи трьох років (за Л.В. Виготським):

- **Негативізм** – такі прояви у поведінці дитини, коли вона не хоче чогось робити лише через те, що це запропоновано дорослим; це реакція не на саму дію, а на дорослого.
- **Непокірність** – прояви поведінки, які на відміну від негативізму особистісні, спрямовані проти норм поведінки, що нав'язують дитині.
- **Впертість** – реакція, коли дитина наполягає на чомусь не тому, що їй цього хочеться, а тому, що вона вимагає цього.
- **Самовілля** – прагнення до самостійності, виражене в реакції «Я сам».

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.
3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.
4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.
6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.
8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.
9. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.
10. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №5

Тема. Організація життєдіяльності дітей раннього віку в закладі дошкільної освіти.

Мета: надання науково-методичної та практичної допомоги студентам в оволодінні психолого-педагогічними знаннями щодо розвитку дітей раннього віку, формувати вміння студентів організовувати роботу з дітьми раннього віку.

Ключові поняття теми: психічні процеси, закономірності психічного розвитку, особистість, новоутворення, наслідування, відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, увага, мислення, мовлення, почуття, емоції, воля, спілкування.

Теоретичні питання:

1. Сучасні програми навчання, виховання та розвитку дітей раннього віку.
2. Режим і його значення в житті дітей раннього віку.
3. Організація та проведення режимних процесів в групі раннього віку (методичні рекомендації).
4. Структура розвивального середовища та завдання педагога щодо його створення у групах дітей раннього віку.
5. Вимоги до організації розвивального середовища у групах дітей раннього віку.
6. Особливості організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку.
7. Зміст і методика проведення занять з дітьми другого та третього року життя.
8. Організація самостійної діяльності дітей у закладі дошкільної освіти.

Контрольні питання:

1. Режим та його значення в житті дітей раннього віку.
2. Основні режимні моменти в групах дітей раннього віку.
3. Структура розвивального середовища в групах дітей раннього віку.
4. Вимоги до організації розвивального середовища в групах раннього віку.
5. Основні обов'язки вихователя щодо організації режимних моментів в групах раннього віку ЗДО.
6. Основні обов'язки помічника вихователя щодо організації режимних моментів в групах раннього віку ЗДО.

Практичні завдання:

1. На основі опрацьованих програм складіть таблицю за зразком:

Назва програми, автори, рік видання	Структура програми	Стислий зміст щодо особливостей розвитку та навчання <u>дітей раннього віку</u>
«Оберіг»: Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років		
«Я у Світі»: Програма розвитку дитини дошкільного віку у 2-х частинах		
«Дитина»: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років		
«Українське дошкілля»: Програма розвитку дитини дошкільного віку		

2. Складіть шпаргалку для студента з питання «Організація та проведення режимних процесів в групі раннього віку» та «Особливості організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку». *Див. додаток 1, 2.*
3. Робота в групах! Опрацюйте конспект, підготуйте зразки наочності та дидактичних ігор та підготуйтеся до проведення заняття в аудиторії.

Інформація для самопідготовки студента

На третьому році життя проводять такі види занять:

- розглядання тематичних предметних картинок (тварин, птахи, посуд, овочі, фрукти), бесіда про них (назва колір, форма, звуконаслідування тощо);
- розглядання сюжетних картинок зі знайомим і доступним сюжетом: «Діти на прогулянці», «Кішка з кошенятами», «Собака з цуценятами»;
- бесіди-розповіді (про те, що діти робили на прогулянці, за чим спостерігати);
- читання невеликих оповідань (наприклад, К.Д. Ушинського «Лялька», «Корова» та ін.);
- розповідання казок («Дід та баба», «Ріпка» та ін.);
- заняття на розвиток звукової культури мовлення: звуконаслідування, розвиток мовленнєвого апарата, мовленнєвого

дихання, фонематичного слуху, сили голосу тощо;

- читання і розігрування коротких віршів, забавлянок, українських народних пісень;
- показ інсценівок нескладних ігрових сюжетів;
- настільно-друковані ігри: «Лото», «Доміно», «Парні картинки», «Розрізні картинки»;
- дидактичні ігри з лялькою та образними іграшками (ведмедик, зайчик, лисичка та ін.);
- показ різних видів театру (ляльковий, тіньовий, іграшок і та ін.).

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.

3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.

4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.

6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид.,

випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. I. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №6

Тема. Проблеми адаптації дітей раннього віку.

Мета: ознайомити студентів з широким спектром індивідуальних реакцій, які залежать від психофізіологічних та індивідуальних особливостей дитини, сімейних стосунків та низки життєвих обставин що впливають на перебіг адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.

Ключові поняття теми: вища нервова діяльність фізіологічних механізмів, безумовні рефлекси, умовні рефлекси, умовно рефлексорні реакції процесів, збудження і гальмування нервової системи, адаптація.

Теоретичні питання:

1. Поняття про адаптацію. Біологічна та соціальна адаптація.
2. Особливості адаптація дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.
3. Чинники характеру і тривалості звикання дітей до нових умов.
4. Класифікація адаптації.
5. Етапи адаптації. Показники завершення адаптаційного періоду.
6. Особливості адаптації дітей раннього віку:
 - фактори ризику;
 - супровід новоприбулих дітей;
 - ступені адаптації;
 - причини важкої адаптації;
 - умови успішної адаптації;
 - як допомогти дитині адаптуватися до ЗДО;
 - умови забезпечення успішної адаптації;
 - емоційний портрет новоприбулої дитини;
 - вплив персоналу ЗДО та батьків дитини на перебіг адаптації;
 - профілактично-корекційна та розвивальна робота з новоприбулими дітьми.

Контрольні питання:

1. Поняття про адаптацію.
2. Основні проблеми адаптації дітей раннього віку до нових умов життя.
3. Основні рівні адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО.
4. Класифікація адаптації.
5. Особливості соціальної адаптації.
6. Спілкування дорослого з дитиною.
7. Показники завершення адаптаційного періоду.

Практичні завдання:

1. Підготуйте реферативне повідомлення на 1-2 сторінки щодо питання розвитку вищих функцій мозку та психічної діяльності дітей одного з дослідників: І.М. Сеченова, І.П. Павлова, Н.М. Щелованова, Н.М. Аксаріної, Н.І. Касаткіна та інших.
2. Складіть таблицю «Прийоми, що забезпечують адаптацію дітей до нових умов життя» за такими розділами:
 - Загальні медичні рекомендації;
 - Загальні психолого-педагогічні рекомендації;
 - Робота з дітьми третього року життя.
3. Визначте засоби створення комфортних умов входження дитини раннього віку в групу закладу дошкільної освіти.
4. Запропонуйте способи ранкового залучення до групи дітей, які не відпускають мам, намагаються залишитися з ними, відмовляються іти в групу.
5. Складіть рекомендації вихователю для ефективної взаємодії з дитиною раннього віку, яка вперше буде відвідувати заклад дошкільної освіти.
6. Складіть анотацію та підберіть 8-10 влучних цитат з одної із запропонованих книг щодо виховання дітей раннього віку:
 - Христина Гросс-Ло «Батьки без кордонів»
 - Юлія Гіппенрейтер «Спілкуватися із дитиною. Як?»
 - Дональд Вудс Віннікотт «Розмова з батьками»
 - Мадлен Дені «Зробити щасливими наших дітей»
 - Дебра Хаффнер «Від пелюшок до перших побачень»
 - Росс Кемпбелл «Як насправді любити дітей»
 - Джон Грей «Діти з небес»
 - Масару Ібука «Після трьох уже пізно»
 - Найджел Латта «Перш ніж ваша дитина зведе вас із розуму»

Інформація для самопідготовки студента

Адаптація – встановлення найбільш правильних співвідношень (біологічних та соціальних) між організмом і зовнішнім середовищем (Н.М. Аксаріна). Заснована на формуванні динамічного стереотипу поведінки.

Біологічна адаптація – перебудова фізіологічних систем організму, що забезпечує доцільне пристосування до нових умов життя. Здійснюється на основі вроджених механізмів.

Соціальна адаптація – здатність передбачити і заздалегідь підготуватися до змін середовища, що дає можливість швидко і без

суттєвих порушень пристосуватися до нових умов, так само як впливати на них відповідно до своїх потреб. Ця висока адаптивна здатність людини не вродженою, вона розвивається як наслідок зв'язків людини із середовищем, що постійно розширюються.

Ступені адаптації:

легкий – поведінка дитини нормалізується (протягом 10–15 днів) – фізіологічна, природна адаптація;

середній – (протягом 15–30 днів) – дитина худне, хворіє, але не важко, без ускладнень;

важкий – (триває від 2 місяців і більше) – патологічна адаптація.

Чинники біологічного та соціального характеру, що впливають на характер і тривалість адаптації дитини:

- обтяжена спадковість (психічні захворювання, алкоголізм батьків);
- патологія пологів;
- перенесені гострі захворювання;
- неправильна організація режиму дня вдома (сон, неспання);
- житлово-побутові умови (чистота повітря, освітленість приміщення, опалення);
- склад сім'ї.

Найбільш критичний вік для адаптації – від 9–10 місяців до 1 року 6 місяців і від 3 до 3,5 років.

Полегшення адаптації досягається:

- максимальним наближенням режиму дня дитини до режиму дня дошкільного закладу;
- привчанням її до активної участі в режимних процесах;
- широким використанням комплексу загартовуючих процедур;
- збільшенням рухової активності, необхідної для підвищення працездатності дитячого організму.

Причини негативних реакцій у дитини на дитячий садок

– Коли батьків немає поряд, дитина не лише відчуває дискомфортно, а й небезпечно. А безпека – це базова потреба людини після втамування спраги й голоду.

– Спричинити дискомфорт у дитини можуть і побутові умови. Удома в неї інші правила, звички, їжа тощо. Медичній сестрі, практичному психологу, вихователю варто заздалегідь дізнатися про ці особливості.

– Навіть попри зрілий вік і досвід виховання інших дітей, не всі батьки обізнані з особливостями дитячої психології. Тож часто під час адаптації дитини поводяться неправильно і в такий спосіб загострюють

проблему.

– Довгий час на пострадянському просторі медичним працівникам не були доступні знання про психосоматичні захворювання. Через це нині вони іноді не можуть відрізнити їхні симптоми від інших захворювань. Тож до знайомства з «новачками» у групах проконсультуйтеся із практичним психологом і дізнайтеся особливості проблематики.

«Зчитуємо» симптоми психосоматичних захворювань у дитини:

- нежить – розлука з матір'ю, прохання допомоги, отримання сліз;
- астма – обурення;
- ангіна – уникнення грубості;
- захворювання очей – побоювання теперішнього;
- бронхіт – суперечки, крики, замикання в собі;
- зубний біль – нерішучість;
- нервозність – страх, занепокоєння;
- захворювання шлунково-кишкового тракту – побоювання нового, небажання пізнавати нове;
- кольки – дратівливість, нетерплячість, незадоволення оточенням;
- заїкання – невпевненість, недостатнє самовираження;
- гризіння нігтів – розгубленість, самопоїдання, конфлікт із батьками.

ВЗІРЕЦЬ АДАПТАЦІЙНОГО ЛИСТА

П.І. _____

Дата	Апетит			Сон		Активність				Вид адаптації			Додаток
	Сніданок	Обід	Полуденок	Засинання	Сон	Настрій	Гра	Контакт з дітьми	Контакт з дорослими	Сприятливий	Середньо сприйтливий	Не сприйтливий	

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.
3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.
4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.
6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.
8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.
9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. I. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.
10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.
11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №7-8

Тема. Роль гри в розвитку дитини раннього віку.

Мета: ознайомити студентів із педагогічним керівництвом ігровою діяльністю дітей раннього віку, значенням формування сенсорної культури дітей, змістом і методами сенсорного виховання дітей раннього віку.

Ключові поняття теми: педагогічне керівництво ігровою діяльністю дітей раннього віку, взаємодія педагога з дітьми, методика організації і розвитку структурних компонентів творчої гри дітей різного віку, взаємодія між граючими дітьми, реальні і ігрові стосунки, соціальна ситуація розвитку дитини раннього віку, сенсорний розвиток, сенсорика, сенсорні еталони, сенсорна культура, сенсорне виховання, ігрова діяльність, гра.

Теоретичні питання:

1. Гра та іграшка в житті дитини раннього віку. Особливості гри в ранньому віці.
2. Педагогічні умови оволодіння предметними діями та розвитку гри.
3. Сутність комплексного методу керівництва грою дітей раннього віку. Організація ігрової діяльності.
4. Сюжетно-рольова гра в режимі дня. Методика проведення сюжетно-рольової гри.
5. Будівельно-конструкторська гра в режимі дня. Методика проведення.
6. Театралізована гра в режимі дня. Методика проведення театралізованих ігор.
7. Дидактична гра в режимі дня. Методика проведення дидактичних ігор.
8. Рухливі ігри в режимі дня. Методика проведення рухливих ігор.
9. Народні ігри в режимі дня. Методика проведення народних ігор.
10. Іграшки для дітей раннього віку. Виховні функції іграшки та вплив на розвиток дитини. Види іграшок.
11. Особливості організації пісочно-ігрового середовища та ігор в ньому дітей раннього віку.
12. Санітарно-гігієнічні та психолого-педагогічні вимоги до вибору і зберігання іграшок. Вимоги до обладнання ігрових куточків.

13. Розвивальне значення предметно-ігрового середовища, його характеристика.

14. Принципи організації та вимоги до облаштування предметно-ігрового середовища для дітей раннього віку.

Контрольні питання:

1. Правила організації ігор.
2. Особливості добирання ігор.
3. Добирання і використання іграшок для дітей раннього віку.
4. Перелік орієнтованих рухливих ігор та вправ.
5. Методика проведення рухливих ігор.

Практичні завдання:

1. Опрацюйте програму розвитку та виховання дитини раннього віку «Оберіг» в розділі Дитина раннього віку (від 2 до 3 років), сенсорно-пізнавальний розвиток (тезовий конспект).
2. Підготуйте пам'ятку для педагога щодо особливостей ігрової діяльності у дитини до 3-х років.
3. Підготуйте перелік ігор для дітей третього року життя та підготуйтеся до проведення однієї гри за програмою.
4. Розгляньте питання специфіки проведення ігор-занять з дітьми третього року життя. (тезовий конспект). *Див. додаток 6.*
5. Підготуйте інтерактивну консультацію для батьків та педагогів «Сила та цінність гри у ранньому віці» (науковість, історичний аспект розвитку гри, цікаві педагогічні факти, поради, пам'ятки щодо організації ігрової діяльності.)

Інформація для самопідготовки студента

Сенсорика – система сприйняття навколишнього світу.

Сенсорні еталони – загальноприйняті зразки зовнішніх якостей предметів, створені людством у процесі суспільно-історичного розвитку.

Сенсорні еталони:

- **кольору** – хроматичні (забарвлені) кольори спектра (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий) та ахроматичні (білий, чорний), їх відтінки. Спочатку слід формувати уявлення про білий і чорний, далі про хроматичні кольори (із блакитним знайомлять трохи пізніше);
- **форми** – геометричні фігури;
- **величини** – метрична система мір. У процесі сенсорного виховання, на відміну від математичної підготовки, можна не використовувати метричну систему, а встановлювати розміри

предмета залежно від місця, яке він займає в ряду однорідних (великий, маленький, найбільший).

Сенсорна культура – результат засвоєння уявлень про якості й відношення предметів або сенсорних еталонів.

Сенсорний розвиток – розвиток відчуттів і сприймань, формування уявлень про зовнішні властивості предметів: форму, колір, розмір, положення у просторі.

Сенсорне виховання – система педагогічних впливів, спрямованих на формування уявлень про властивості предметів, способів чуттєвого пізнання, вдосконалення відчуттів і сприймань.

До **головних завдань сенсорного виховання** належать:

- формування у дітей системи перцептивних (обстежувальних) дій;
- формування системи сенсорних еталонів;
- розвиток уміння самостійно використовувати сенсорні еталони у власній діяльності

Періоди засвоєння еталонів у дошкільному віці:

1) перед еталонний період (від народження до початку 3-го року життя); дитина відображає окремі особливості предметів, здебільшого суттєві, важливі для безпосереднього використання;

2) період предметних еталонів (до 5-ти років); образи якостей предметів дитина зіставляє з певними предметами;

3) набуття якостями предметів еталонного значення (від 5-ти років і далі); дитина співвідносить якості предметів із загальноприйнятими еталонами: вода холодна, стільниця прямокутна, електролампочка скляна тощо.

Методи сенсорного виховання:

- наочні (показ, наслідування, спільні дії, зорово-перцептивне обстеження предметів тощо);
- практичні (предметні дії, практичне примірювання, акладання, дидактичні вправи);
- словесні (пояснення, розучування утішок, віршів).

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij->

komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini

2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.

3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.

4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.

6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. I. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №9

Тема: Особливості організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку.

Мета: закріпити знання студентів з питання методики розвитку мовлення дитини раннього віку, поглибити знання щодо формування елементарних математичних уявлень дітей раннього віку

Ключові поняття теми: елементарні математичні уявлення, розмір, форма, орієнтування в просторі, словник, активне мовлення, діалогічне мовлення.

Теоретичні питання:

1. Особливості формування елементарних математичних уявлень у дітей другого року життя. Формування знань про розмір, форму та кількість предметів. Орієнтування в просторі.
2. Формування елементарних математичних уявлень у дітей третього року життя. Ігри та вправи на орієнтування в просторі. Орієнтування в часі.
3. Розвиток мовлення дітей другого року життя. Методика розвитку мовлення дітей другого року життя (конспект заняття).
4. Розвиток мовлення дітей третього року життя. Методика розвитку мовлення дітей третього року життя (конспект заняття).
5. Методика роботи з картинками в першій молодшій групі.
6. Методика використання художніх творів у роботі з дітьми раннього віку.

Контрольні питання:

1. Формування у дітей раннього віку початкових математичних уявлень.
2. Формування знань про розмір предметів.
3. Ознайомлення з формою предметів.
4. Поняття кількості.
5. Орієнтування в просторі.
6. Орієнтування в часі.
7. Словниковий запас дітей раннього віку.
8. Методика розвитку мовлення дітей раннього віку.

Практичні завдання:

1. Складіть термінологічний словник відповідно двох опрацьованих методик.
2. Проаналізуйте зміст дидактичних ігор, що організовують з дітьми раннього віку, продемонструйте особливості їх проведення на

- занятті та в індивідуальній роботі.
3. Запропонуйте рекомендації для батьків, які стосуються організації математичних ігор з дітьми раннього віку вдома.
 4. Підберіть вірш для дітей раннього віку, складіть конспект заняття, використовуючи його.

Інформація для самопідготовки студента

Формування елементарних математичних уявлень

Сенсорний розвиток (розвиток відчуттів і сприймання, формування уявлення про предмети і явища) є основою розумового розвитку дитини. Діти другого – третього років життя вчаться розрізняти колір, форму, величину як характерні ознаки предметів; здобувають уявлення про відношення між двома предметами за розміром, різні способи їх обстеження: групування за кольором і формою, послідовне обстеження і опис форми, здійснення складніших окомірних дій.

Усі пізнавальні процеси, які інтенсивно розвиваються у ранньому віці (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява), тісно пов'язані з руховою активністю дитини, її прагненням діставати, хапати, обмацувати, діяти. Важливим чинником формування інтелекту дитини є розвиток дрібної моторики. Реакції мовлення дітей теж безпосередньо залежать від тренуваності пальців. Таке тренування слід розпочинати з немовлячого віку. У народній педагогіці створено дитячі ігри, забавлянки («Пальчик, пальчик...», «Сорока-ворона», «Кую-кую чобіток»), які не тільки розважають, а й сприяють розвитку, оздоровленню: допомагають зняти напруженість, усувають розумову втому, поліпшують настрій; навчають правильної вимови багатьох звуків, а отже, розвивають мовлення дитини. З метою розвитку дрібної моторики рук потрібно використовувати вправи пальчикової гімнастики (наприклад, під час читання віршів), а також пальчиковий театр.

Інтелектуальна сфера дитини раннього віку формується не тільки за цілеспрямованого керівництва дорослих, а й під час вільної, самостійної практичної діяльності. Дорослі повинні пропонувати дитині види діяльності, які відповідають її вмінням, виявляти «зону найближчого розвитку», створювати умови для оволодіння більш складними діями. Процес мислення передбачає не тільки готові способи дії та відпрацьовані схеми, а й побудову нових у межах можливостей дитини. Одним із основних шляхів розвитку пізнавальної мотивації і розумової активності є *дитяче експериментування*, яке полягає в управлінні явищем і спрямоване на виявлення прихованих від безпосереднього

споглядання властивостей і зв'язків предметів. Воно поєднує наочно-дійове і наочно-образне мислення. Ознайомлення з формою, величиною, кольором, масою предметів, їх розміщенням у просторі, динамічними властивостями відбувається найчастіше у процесі спільного спостереження за об'єктами природи, рукотворними предметами, людьми та їхньою працею. Дорослий пропонує дитині вдивитися, доторкнутися до предмета, що сприяє виникненню поряд з наочно-дійовим мисленням елементів наочно-образного, *мовленнєвого мислення* – розуміння й позначення словом назв, властивостей, якостей об'єктів довкілля.

Процес сенсорного виховання у дошкільному віці поділяють на етапи:

1) Підготовчий етап (перші три роки життя).

На першому році життя головний зміст сенсорного виховання полягає у забезпеченні дитині різноманітних зовнішніх вражень. З розвитком хапальних рухів слід допомогти пристосувати їх до форми, розмірів і місцезнаходження предмета. Поступово для дитини ці якості набувають певного значення (маленьке береться однією рукою, велике – двома).

На другому і третьому роках життя дитину необхідно ознайомити з властивостями предметів: формами, кольорами, розмірами та ін. Дії з предметами слід організовувати так, щоб для досягнення результату доводилося зіставляти предмети за формою, розміром, установлювати їх схожість або відмінність. Виконуючи продуктивні дії, дитина на 3-му році життя вже знає, що форма, розмір, колір – постійні ознаки предметів, як користуватися цими предметами.

2) Систематичне засвоєння дитиною сенсорної культури.

Після трьох років слід переходити до систематичного ознайомлення із сенсорними еталонами та способами їх використання. Уявлення про розмір ускладнюються у процесі переходу від порівняння двох-трьох предметів до багатьох, що утворюють ряд величин, які зменшуються або збільшуються.

Пізніше дітей ознайомлюють з відтінками кольору, варіантами геометричних фігур, відношеннями за розміром, що виникають між елементами ряду, який складається з більшої кількості предметів. Одночасно їм розкривають способи обстеження предметів: групування за кольором і формою на основі зразків-еталонів, послідовний огляд і опис форми, виконання дій окоміру. І, нарешті, слід розвивати

аналітичне сприймання – вміння орієнтуватись у поєднанні кольорів, виділяти окремі виміри величин, розрізняти форму предметів.

Мовленнєвий розвиток дитини

Раннє дитинство є сензитивним періодом для оволодіння мовою. Цей процес починається у всіх дітей однаково і долає одні й ті самі стадії. На першому році життя домінують кілька напрямів, які є підготовчим етапом до виникнення окремого осмисленого слова і власне мовлення: розвиток м'язів артикуляційного апарату (сили, гнучкості, пружності), що забезпечує чітку вимову кожного окремого звука, а пізніше – смислового звукокомплексу (слова); формування слухової уваги, яка допомагає дитині оволодіти здатністю слухати, вслухатися і чути, розрізняти шумові звуки і людське мовлення; розвиток розуміння інтонаційного забарвлення мовлення дорослого, яке в поєднанні з розумінням мимічних і рухових проявів сприяє смислому розумінню дитиною мовлення дорослого; диференціювання звуків; розвиток розуміння мовлення; формування звуконаслідування, збагачення активного лексичного запасу. Ці напрями забезпечують повноцінний мовленнєвий простір малюка. У програмах розвитку та виховання дитини раннього віку визначено умови, за яких такий простір набуває статусу розвивального: стимулювання голосових реакцій; використання всіх природних умов життя (спілкування з дорослими та іншими дітьми, спільні спостереження, годування, перевдягання, різноманітні враження); забезпечення різних музичних та шумових звуків, які викликають позитивні емоції дитини (музика, шум дощу, шелест листя, плюскіт води, щебет пташок, звук дзвіночка тощо); підтримання, повторювання, трансформування дитячих голосових реакцій з наданням їм смислових наповнень; забезпечення демонстрації предмета, дії з кількарізним їх називанням; дотримання незмінності, чіткості та правильності у називанні предметів, явищ, людей.

З 11 місяців починається перехід від до фонемного до фонемного мовлення, який триває ще на другому, третьому і навіть четвертому році життя. Після інтонаційного оформлення голосових реакцій дитини починається процес становлення фонематичного слуху, який здебільшого завершується до двох років. Дитина вже може розрізняти слова, відмінні одне від одного лише однією фонемою.

Фонематичний слух розвивається при сприйнятті дитиною почутої мови і приговорюванні слів відповідно до зразка. Він пов'язаний із формуванням у дітей інтересу до почутого мовлення і наявністю уваги до вимовлених звуків.

Приблизно до 18–20 місяців у дитини розвивається лише розуміння мовлення за незначного збільшення активного словника. Формування мовлення відбувається подібно до розвитку предметних дій. Слово в ранньому віці є для дитини знаряддям, яке вона використовує значно частіше, ніж будь-яке інше.

У півторарічному віці дитина починає виявляти власну активність у мовленнєвому спілкуванні і сама запитує назви предметів. Спочатку вона використовує мову міміки, жестів і пантоміміки, потім до жесту додаються запитання, виражені словами. У цей час діти навчаються комбінувати слова, об'єднуючи їх у невеликі дво-трислівні фрази, а згодом і речення. Друга половина другого року життя характеризується переходом до активного самостійного мовлення, спрямованого на управління поведінкою людей, які оточують дитину, і на оволодіння власною поведінкою.

Після опанування словесних позначень навколишніх предметів дитина засвоює імена дорослих людей, назви іграшок, частин тіла і обличчя. За нормального розвитку до двох років дитина розуміє значення практично всіх слів, що позначають оточення. Цьому сприяє постійне і різноманітне спілкування дорослих із нею.

У три роки дитина починає уважно прислуховуватися до того, що говорять дорослі між собою. їй особливо подобається слухати розповіді, казки, вірші. Це дуже важливий момент у мовленнєвому розвитку, який свідчить про те, що вона вже здатна пізнавати дійсність не лише безпосередньо через органи відчуттів, а й у її ідеальному, понятійному відображенні – мові.

До півторарічного віку дитина в середньому засвоює від 30–40 до 100 слів і вживає їх рідко. Далі відбувається різкий стрибок у розвитку мовлення. До кінця другого року життя діти знають уже приблизно 300, а до трирічного віку – 1200–1500 слів. Більшість дворічок мають чітке уявлення про призначення предметів домашнього вжитку і особистої гігієни, правильно їх використовують. Ознайомлюючись із новими предметами, вони насамперед намагаються визначити їхні функції, ставлячи дорослим запитання «Як це називається?». У відповідь на це дорослому слід не лише назвати предмет, а й показати дитині, як ним правильно користуватися.

На другому році життя відбувається розвиток слухової уваги і розуміння мовлення, активне його формування, що передбачає поліпшення звукової культури мовлення, збагачення лексики, розвиток комунікативних здібностей дитини. Успішний мовленнєвий розвиток дитини раннього віку залежить не тільки від грамотно

організованих ігор, ігор-занять, а й значною мірою від загальної та мовленнєвої культури дорослих.

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.

3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.

4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.

6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. І. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №10

Тема: *Особливості організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку.*

Мета: закріпити знання студентів з питання методики образотворчої діяльності та художнього розвитку дітей раннього віку, поглибити знання щодо фізичного виховання дітей раннього віку.

Ключові поняття теми: образотворчі здібності, образотворча діяльність, художньо-естетичний розвиток, фізичний розвиток, фізичне виховання.

Теоретичні питання:

1. Образотворча діяльність і художньо-естетичний розвиток особистості в ранньому дитинстві.
2. Методика образотворчої діяльності і художнього розвитку дитини на другому році життя (конспект заняття).
3. Методика образотворчої діяльності і художнього розвитку дитини на третьому році життя (конспект заняття).
4. Завдання фізичного виховання та валеологічної освіти дітей дошкільного віку. Вікові особливості фізичного розвитку дітей раннього віку.
5. Завдання фізичного виховання дітей раннього віку в освітніх програмах.
6. Методика проведення занять з фізичної культури з дітьми раннього віку (конспект заняття).

Контрольні питання:

1. Особливості фізичного розвитку дітей раннього віку.
2. Особливості образотворчої діяльності та художнього розвитку дітей раннього віку.
3. Вікові особливості фізичного розвитку дітей раннього віку.
4. Особливості організації заняття з фізичного розвитку дітей раннього віку.
5. Особливості організації заняття з образотворчої діяльності і художнього розвитку дітей раннього віку.

Практичні завдання:

1. На основі опрацьованих програм складіть таблицю за зразком щодо фізичного розвитку дітей раннього віку та художнього розвитку дітей раннього віку.

Назва програми, автори, рік видання	Освітня лінія та її складові	Вікові можливості. Освітні завдання та стислий зміст вимог програми	Показники компетентності
«Оберіг»: Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років			
«Українське дошкілля»: Програма розвитку дитини дошкільного віку			

2. Опрацюйте схему аналізу фізкультурного заняття. На основі опрацьованого матеріалу складіть свою аналітичну інформацію щодо проведення фізкультурного заняття. Розробіть конспект заняття з фізкультури для дітей раннього віку. Підготуйтеся до презентації заняття.
3. Розробіть рекомендації для батьків щодо організації образотворчої діяльності дитини раннього віку в сім'ї.
4. Запропонуйте систему вправ для спільного малювання педагога чи батьків з дитиною (домальовування малюнків).

Інформація для самопідготовки студента

Забезпечення фізичного здоров'я дітей раннього віку.

Надзвичайно важливою для дітей раннього віку є турбота про їхнє фізичне здоров'я: загартовування організму, зміцнення імунітету, налаштування на позитивний настрій, запобігання перевтомі, виховання культурних і гігієнічних навичок тощо. Цьому сприяють правильне харчування, свіже повітря, водні процедури, глибокий і тривалий сон. Сон є відпочинком для нервової системи, а харчування, обливання, повітряні ванни забезпечують правильний фізичний розвиток (за умови позитивного ставлення дитини до цього).

Необхідно постійно дбати про правильний розвиток тіла дитини і нормальне функціонування її органів дихання, кровообігу, травлення тощо. Надзвичайно важливо також підтримувати стан оптимальної збудливості нервових клітин кори головного мозку, що є основним показником нормального функціонування організму. Суворе

дотримання режиму, тобто правильне чергування сну і неспання, зміна різних видів діяльності – основні умови, що забезпечують врівноважену, бадьору поведінку дитини і запобігають перевтомі.

Важливою умовою всебічного розвитку дитини є рухова активність: навколишній світ вона пізнає через рух, знаходить у ньому вихід своїй невичерпній енергії, фантазії. Рух створює умови для інтелекту, стимулює мовну та емоційну активність, вчить спілкуванню тощо. Тому не менше 60% часу дитина має перебувати в русі. Програми виховання передбачають різноманітну рухову активність: проведення щоденної ранкової гімнастики (4–5 хв.), фізкультурних занять (10–12 хв.), ігрових вправ та рухливих ігор (під час прогулянок – 20–35 хв., ранкового прийому – 15–20 хв.; після сніданку – 10–15 хв.).

Обов'язковим складником роботи щодо забезпечення фізичного здоров'я дітей раннього віку є загально розвивальні вправи. Більшість із них передбачає використання предметів (м'ячів, прапорців, хустинок, стрічки та ін.) і має імітаційний характер. Вони сприяють виробленню правильної постави і вимагають активної участі великих м'язових груп. Загальнорозвивальні вправи виконують із різних вихідних положень: стоячи, сидячи, лежачи. У комплексі використовують три – чотири вправи: для плечового поясу, ніг, тулуба, стрибки. Повторюють їх три – шість разів. Необхідні також коригувальні вправи, що сприяють формуванню правильної постави. У доборі вправ слід керуватися правилом: не впливати на одну і ту саму групу м'язів кількома вправами підряд, що спричинює втому, а розподілити навантаження і вправляти всі м'язи.

Сприяють фізичному здоров'ю дітей рухливі ігри та ігрові вправи. Оскільки діти раннього віку швидко стомлюються, тому правила ігор мають передбачати зміну рухів, їх чергування з короткочасним відпочинком.

Для дітей раннього віку рекомендують такі рухливі ігри та ігрові вправи:

- ігри з ходьбою, бігом, рівновагою: «Лови метелика», «Паровоз», «Пройди по доріжці», «Птахи махають крилами», «Переступи палицю», «В гості до ляльок», «Доженіть мене», «Біжіть до мене», «Літаки», «Сонечко і дощик», «Птахи в гніздечках», «Горобці і автомобіль», «Жуки», «Жили у бабусі», «Через струмок», «Хто тихіше», «Пузирі», «Дожени м'яча»;
- ігри з повзанням та лазінням: «Курочка-чубарочка», «Мавпочки», «Будь обережний», «Підповзи під ворота»;

- ігри з киданням та ловінням м'яча: «Цілься краще», «М'яч у колі», «Прокоти м'яч», «Передай м'яч», «Злови м'яч», «Скоти з гірки»;
- ігри зі стрибками: «Мій веселий дзвінкий м'яч», «Зайчик біленький сидить», «Пташки літають»;
- ігри на орієнтування в просторі: «Де подзвонили», «Знайди прапорець», «Дзвіночок».

У дошкільних навчальних закладах для зміцнення здоров'я рекомендовано застосовувати різноманітні сучасні загартовувальні процедури: пальчикову гімнастику, масаж вологою серветкою обличчя та шиї, самомасаж різних частин тіла, хвилинки-здоровинки, гімнастику пробудження, вітамінотерапію, контрастне тупцювання, фітотерапію, полоскання горла настоєм часнику, часникові медальйони, дихальну гімнастику, корекцію постави та профілактику плоскостопості, точковий масаж, психогімнастику, медитаційні вправи та ігри, тупцювання в сольовому розчині, ходьбу по «доріжках здоров'я».

Художньо-естетичне виховання дітей раннього віку як чинник гармонійного розвитку

Формування у дітей почуття прекрасного потрібно починати якомога раніше. Ранні враження від краси в навколишньому світі, музиці, творах зображувального мистецтва збагачують емоційну сферу особливими переживаннями, стають основою естетичного світосприйняття, сприяють формуванню моральних орієнтирів. Важливе значення має і участь малюка у різних видах художньо-естетичної діяльності. При цьому в нього загострюється здатність сприймати та емоційно відгукуватися на красу у природі, людських взаєминах, світі речей. Діти вчаться помічати своєрідність, унікальність предметів і явищ, усвідомлювати і виражати свої почуття. У процесі художньої діяльності вони мають широкі можливості для самовираження, розкриття і вдосконалення своїх творчих здібностей. Заняття зображувальною діяльністю, музикою, танцями сприяють розвитку зорового, слухового, рухового аналізаторів та їх координації, спонукають малюка освоювати нові складні дії, отримувати нові знання, фантазувати, бути уважним.

У сфері художньо-естетичного розвитку дітей педагогічну роботу здійснюють за такими напрямками: розвиток естетичного ставлення до довкілля; залучення до зображувальних видів діяльності; музичний розвиток; залучення до театралізованої діяльності.

У процесі виховання естетичного ставлення дітей до довкілля особливу увагу слід приділити інтер'єру приміщення, в якому

перебувають діти. Групові кімнати, сходи, коридори мають бути оформлені дитячими малюнками, виробами, репродукціями картин, експозиціями творів народної творчості, які слід періодично змінювати.

Важливо навчити дітей звертати увагу на красу природи в усіх її виявах (дерева і квіти, крижані візерунки, веселка тощо). Доречно заздалегідь добирати відповідні цим явищам вірші чи уривки з них, записи музичних фрагментів, картинки, які сприятимуть емоційному відгуку дитини на довкілля, закріплять її враження. Під час прогулянки потрібно спонукати дітей гратися з різноманітним природним матеріалом: листям, травою, снігом, піском, камінчиками, водою; пропонувати порівнювати спостережувані явища, користуючись художніми образами, наприклад: «листочки шурхотять, наче шепечуться»; «камінчик холодний, немов жабеня». Малюки вчать відчувати незвичність того, що відбувається у природі. Такі спостереження сприяють накопиченню художніх вражень, створюють основу для розвитку естетичної діяльності.

Якщо життя дитини цікаве, насичене яскравими враженнями, у неї виникає бажання розповісти про це в малюнку, пісні або танці. Залучення дитини до художньої діяльності починається з пізнавальних і предметно-практичних дій з різноманітними матеріалами: папером, олівцями, глиною, фарбами, брязкальцями, дзвіночками. При цьому вона робить для себе «відкриття»: дізнається, що фарба залишає слід на папері, деякі іграшки і предмети «звучать». Спочатку у дитини виникає інтерес до матеріалу (наприклад, малюк може катати олівці, стукати ними, м'яти і рвати папір). Поступово з допомогою дорослого формується інтерес до дій із ним, а потім і до результату дій – образу предмета, явища, втіленого у барвах, лініях, звуках. Дорослий має вести дитину від маніпулятивних дій із художнім матеріалом до використання його за призначенням, допомагаючи їй освоювати різні засоби виразності, за допомогою яких можна передавати емоційні враження від дійсності. Таку роботу слід організовувати ненав'язливо, весело, в ігровій діяльності.

В іграх слід розвивати здатність малюка помічати, впізнавати зображення знайомих предметів, явищ; уміння емоційно відгукуватися не лише на зміст образу (наприклад, дитина радіє, «упізнавши» пташку чи зайчика), а й на художню форму: голосну або тиху, швидку чи повільну музику, яскравий колір, блискучу поверхню глини, камінця тощо. Необхідно створювати умови для порівняння особливостей матеріалу або вжитих засобів виразності. На заняттях та під час ігор

доцільно комплексно використовувати різні види художньої діяльності: наприклад, малювати під музику або декламацію віршів; ліпити персонажів казок, а потім обґрунтувати їх.

Залучаючи малюка до музичного розвитку, важливо пам'ятати, що емоційний відгук на образи, створені звуковими фарбами, – це основа майбутньої музикальності. Для цього слід співати дітям пісні, прослуховувати разом з ними дитячі пісеньки, фрагменти класичних музичних творів, народної музики і пісенного фольклору як у виконанні педагога, так і в аудіозаписі. При прослуховуванні музики вихователь має спонукати дітей рухатися відповідно до характеру музики: пританцьовувати, притупувати, плескати в долоні, кружляти, підспівувати; передати мімікою, рухами настрої, допомагати назвати його.

Музичному розвитку сприяє участь дітей у святах, які організовують разом із батьками і старшими дітьми. Малюки можуть не тільки слухати і дивитися, як співають і танцюють дорослі та старші, а й самі брати участь у виступах і спільних заходах (хороводах, танцях, іграх).

Освоювати світ людських почуттів і комунікативні навички допомагає дітям залучення до театралізованої діяльності, що виховує здатність до співпереживання. З першими театралізованими діями малюки ознайомлюються у процесі ігор-забав, хороводів, при прослуховуванні виразного читання віршів і казок дорослими. Наприклад, на прогулянці можна запропонувати їм зобразити, як стрибає зайчик, шелестять листочки, летить літак тощо.

Дорослі можуть також інсценувати знайомі дітям казки, вірші й у повсякденному житті. Для цього використовують різні театри (бі-ба-бо, тіньовий, пальчиковий, настільний, театр на фланелеграфі), а також звичайні іграшки. Бажано залучати дітей до посильної участі в інсценівках, обговорювати з ними побачене. Для цього найкраще використовувати знайомі дітям казки: «Ріпка», «Колобок», «Курочка-ряба» та ін. Дітям раннього віку складно виголошувати текст ролі повністю, але вони можуть вимовляти деякі фрази, зображати жестами дії персонажів («тягнути» ріпку показувати, як мишка махнула хвостиком, тощо). У процесі таких ігор-інсценівок, діючи разом із дорослими і наслідуючи їх, діти вчаться розуміти мову міміки і жестів, удосконалюють своє мовлення, в якому емоційне забарвлення, інтонація стають важливими складниками. Спільне переживання дітьми почуття, прагнення показати, що відчуває персонаж, допомагають їм освоювати

азбуку взаємин. Співпереживання персонажам інсценівок розвиває емпатію, уявлення про позитивні і негативні людські якості.

Педагогу, який працює з дітьми раннього віку, важливо пам'ятати, що діти сприймають світ інакше, ніж дорослі. Вони не бачать того, що бачить дорослий, і навпаки, завважають те, чого дорослі не помічають. Світ дитинства казковий і фантастичний, сповнений яскравих барв і гострих емоцій. У дитини, яка живе і розвивається в нормальних умовах, цей світ здебільшого добрий, красивий, позитивний. Взаємини з навколишнім світом будуються на засадах довіри, анімізму (оживлення), антропоморфізму (олюднення) та анімізму (одухотворення). Сучасні діти потребують свободи, самостійності, уваги і поваги – як умов розвитку, а також свободи вибору – як джерела саморозвитку. У цьому полягає феномен дитячого соціуму.

На думку М. Ібуки, головним є розвиток в дитині її безмежних потенційних можливостей для того, щоб у її житті і в світі стало більше радості. У своїй книжці «Після трьох уже пізно» він дає низку порад щодо раннього розвитку:

- дитячий садок – вже пізно;
- головне – середовище, а не гени;
- кожна дитина може добре вчитися – усе залежить від методу навчання;
- ранній розвиток не ставить за мету виховання геніїв;
- структура мозку формується до трьох років;
- навіть п'ятимісячний малюк може оцінити Баха;
- мозок дитини здатний вмістити безмежний обсяг інформації;
- враження раннього дитинства визначають подальший спосіб мислення і дій дитини;
- дитяча уява і фантазії розвивають творчі здібності;
- оточуйте дитину найкращим, що маєте;
- дайте дитині олівці якомога раніше;
- стандартний папір для малювання – стандартна дитина;
- ліплення, вирізування візерунків з паперу і складання паперових фігур розвиває творчі задатки дитини;
- тренуйте ліву руку так само, як і праву;
- вчіться у дитини.

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт.

кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.

3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.

4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.

6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. І. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №11

Тем: Методики раннього розвитку дітей.

Мета: розкрити концептуальні засади використання інноваційних технологій раннього розвитку дитини, актуалізувати знання студентів з проблематики використання інтегрованого підходу до організації освітнього процесу з дітьми раннього віку.

Ключові поняття теми: методики раннього розвитку дітей; інтегрований підхід, інформаційно-комп'ютерні технології.

Теоретичні питання:

1. Інтегрований підхід до організації освітнього процесу в ЗДО з дітьми раннього віку.
2. Методика навчання та розвитку Марії Монтесорі;
3. Методика навчання та розвитку Миколи Зайцева;
4. Методика навчання та розвитку Глена Домана;
5. Методика навчання та розвитку Нікітіних;
6. Методика навчання та розвитку Масару Ібуки;
7. Методика навчання та розвитку Сесіль Лупан;
8. Методика навчання та розвитку Олени Данилової;
9. Методика навчання та розвитку дітей за Вальдорфською педагогікою;
10. Методика музичного виховання дітей Карла Орфа.

Контрольні питання:

1. Сучасні освітні методики раннього розвитку дитини.
2. Особливості методики Марії Монтесорі.
3. Педагогічні технології Зайцева.
4. Особливості Вальдорфської педагогіки.
5. Головна мета методики Сесіль лупан.
6. Технології формування у дітей енциклопедичних знань.

Практичні завдання:

1. Опрацювати статті та підготувати тезові конспекти:
 - Леус І. Створюємо мультимедійні презентації // Вихователь-методист дошкільного закладу, №8, 2012. С. 17-23.
 - Панченко А., Корендо Р. Використовуємо інтегрований підхід до організації освітнього процесу з дітьми раннього віку // Вихователь-методист дошкільного закладу №1, 2016. С. 19-26.
 - Садова Н. Створюємо мультимедійну презентацію: крок за кроком // Вихователь-методист дошкільного закладу №7, 2013. С. 14-25.
2. Створити картотеку інноваційних технологій раннього розвитку дітей дошкільного віку за алгоритмом:
 - назва технології;

- автор технології (стисла історична та біографічна довідка);
- суть технології;
- доцільність впровадження в практику роботи з дітьми раннього віку, практичне використання (елементи);
- ключові слова та їх значення;
- використана література.

Інформація для самопідготовки студента

Інтеграція (від лат. *Integer* – повний, цілісний, непорушний) – процес або дія, що має своїм результатом цілісність; об'єднання, з'єднання, відновлення єдності.

Освітнє середовище – форма організації освітнього процесу, ключовою характеристикою якої є об'єднання та взаємопроникнення знань різних галузей та різних видів діяльності, що дає можливість забезпечити системність знань дітей.

Інтегрований освітній процес – найменша одиниця реалізації принципу інтеграції в освітньому процесі, у якій інтегруються зміст і дії, елементи різних видів діяльності.

Інтегроване заняття – спеціально організована взаємодія педагогів і вихованців, спрямована на розв'язання освітніх завдань на основі інтеграції змісту освіти та видів діяльності дітей.

Інтегроване завдання – система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні.

Інтегроване заняття: поняття, особливості змісту та структури. Опанування дітьми будь-якої інформації є продуктивним та результативним лише тоді, коли педагог уміло та доцільно застосовує дослідницьку, пізнавально-пошукову діяльність у довір'ї, евристичні й мультисенсорні методи, прийоми ейдетики та мнемотехніки, моделювання, трансформування, перевтілення, творчі завдання тощо. Саме педагогічно обґрунтоване використання сучасних та традиційних методів забезпечує умови для формування у дітей цілісної картини світу – а це є важливою ціллю дошкільної освіти. Тож нині особливо актуальними є питання інтеграції в освітньому процесі.

Тема-образ – стрижень інтегрованого заняття. Стрижневим в інтегрованому занятті є ключове поняття (тема-образ), що розкривається через різні види діяльності, засоби пізнання. Кожний вид роботи на занятті має бути спрямованим на розкриття теми-образу. Отже, тема-образ – одиничне або узагальнене поняття, яке

розкривається у змісті заняття (або про яке в дітей має формуватися цілісне уявлення) через різні види та форми роботи з дітьми.

Зміст інтегрованого заняття. Змістом інтегрованого заняття може бути як одиничне, так і узагальнене поняття. Одиничні поняття – це назви окремих тварин, рослин, предметів побуту тощо. Натомість до складу узагальнених понять входить певна система об'єктів. Наприклад: *жива природа* – тваринний і рослинний світ, природні явища, охорона, користь і шкода; *магазин* – товари, продавці, покупці, ціна, гроші; *будівництво* – робітники, машини, обладнання; *музей* – експонати, екскурсія, працівники, правила поведінки.

Завдання педагогів у роботі з дітьми раннього віку. Навчання дітей раннього віку має загально розвивальний характер. Тож завданням педагогів є допомогти малюкам усвідомити системність та цілісність навколишнього світу через формування їхніх уявлень про людську сутність, тваринний, рослинний і предметний світ. Головне – навчити дитину різних способів пізнання навколишнього світу, зокрема:

- спостерігати та обстежувати ;
- досліджувати й експериментувати на основі доступного для розуміння матеріалу, роблячи власні відкриття;
- розв'язувати домірні віку проблемні ситуації;
- спілкуватися з дорослими й однолітками.

Організація життєдіяльності дітей на засадах інтеграції. На практиці ми переконалися, що освітня робота з дітьми раннього віку має бути інтегрованою, що передбачає **поєднання і взаємопроникнення** різних видів дитячої діяльності – предметно-практичної, ігрової, музичної, театралізованої, конструкційної тощо. Лише так можна забезпечити повноту реалізації різнобічних можливостей дитини, сприяти формуванню цілісного сприймання нею навколишнього світу та її всебічному розвитку. Застосування інтегрованого підходу свідчить про позитивні результати, як-от:

- скорочується період адаптації дітей раннього віку до умов дошкільного закладу;
- підвищується рівень фізичного і психічного розвитку дитини;
- удосконалюються пізнавальні здібності малюків.

Тож ми вирішили застосувати цей позитивний досвід і під час роботи з дітьми раннього віку, які вже відвідують дошкільний заклад.

Мультимедійні технології – це технології конвертування всіх видів інформації у цифровий формат, інтеграції інформації в один документ і відтворення його на комп'ютері

Мультимедійна презентація – набір кольорових слайдів, оформлених засобами інформаційних технологій та призначених для розкриття певної теми.

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.

3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.

4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.

6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. І. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

Практичне заняття №12

Тема: Співпраця закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку.

Мета: розширити та систематизувати знання студентів з проблематики організації роботи з родинами вихованців у групах раннього віку.

Ключові поняття теми: трудове виховання в сім'ї; інтелектуальний розвиток дитини в сім'ї; особливості мовленнєвого розвитку дітей в сім'ї; державні документи про охорону та права дітей; сучасні дослідження та проблеми щодо виховання дітей у сім'ях.

Теоретичні питання:

1. Роль сім'ї у вихованні дітей раннього віку. Основні чинники виховання дітей в сім'ї.
2. Готовність батьків до вступу дитини раннього віку в заклад дошкільної освіти.
3. Сучасні підходи до співпраці закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку.
4. Особливості планування співпраці закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку.
5. Колективні форми співпраці закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку: батьківські збори, лекторії, дні відкритих дверей.
6. Індивідуальні форми співпраці закладу дошкільної освіти з батьками дітей раннього віку: бесіди, консультації тощо.

Контрольні питання:

1. Основні підходи до взаємодії ЗДО з батьками.
2. Колективна форма роботи з батьками.
3. Індивідуальна форма роботи з батьками.
4. Основні етапи підготовки до батьківських зборів.

Практичні завдання:

1. Розробіть консультацію для педагогів на тему: «Психолого-педагогічна грамотність батьків: стан проблеми на сучасному етапі».
2. Продумайте поради для сучасних молодих батьків: Схвалення та покарання у вихованні дитини.
3. Складіть таблицю-пам'ятку для педагогів за критеріями:

Питання	Стисла психолого-педагогічна відповідь	Практичні поради з даного питання	Інтернет-джерела, які можна використати як додаткову інформацію до питання.
Роль сім'ї у вихованні дітей.			
Основні чинники виховання дітей в сім'ї.			
Типи поведінки батьків у ставленні до дітей.			
Види внутрішньосімейних стосунків, їх оптимізація.			

Інформація для самопідготовки студента Форми взаємодії з батьками

Індивідуальні: бесіда, індивідуальна консультація, «телефон довіри», телефонний дзвінок, анкетування, опитування, вивчення досвіду сімейного виховання, патронаж, консультативний пункт, відвідування дітей вдома, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальний лист, залучення батьків до життя дитячого садка (організаційно-господарська допомога вихователю, виготовлення іграшок, посібників, допомога у проведенні екскурсій, походів тощо).

Колективні: батьківські збори, засідання батьківського комітету, засідання «круглого столу», родинний міст, дискусія, групова консультація, тематична лекція, семінар-практикум, заняття-тренінг, конференція, день відкритих дверей, день довіри, день добрих справ, клуб «Школа батьківства», клуб взаємодопомоги, клуб спілкування, родинний клуб, година відвертої розмови, школа молодих батьків, гурток, зустріч із спеціалістами, зустріч з цікавими людьми, вечір запитань і відповідей, створення групи батьків-порадників, презентація кращих ідей родинного виховання, родинне свято, розвага, спортивне змагання, спільний відпочинок у вихідний день, спільні дозвілля, виставка спільних робіт батьків і дітей.

Наочні: інтернет-сайт ЗДО, інформаційний або тематичний стенд, кошик, буклет, прес-реліз, інформаційний лист, реклама, пам'ятка, папка-пересувка, ширма, дошка оголошень, фотовиставка, виставка художніх виробів, груповий куточок для батьків, родинна газета, бібліотечка для батьків, «порадники», вітання.

Забезпечення принципу інтерактивності в роботі з батьками.

У вихованні дитини дошкільного віку найактивнішу участь приймають два великі і вагомні соціальні інститути: родина та дошкільний заклад. Саме тому, необхідно, щоби між ними панували взаєморозуміння, взаємна підтримка, прагнення до досягнення спільної мети – всебічного розвитку дитини.

Забезпечити тісний контакт родини та дошкільного закладу у вихованні дошкільнят покликані інтерактивні методи та прийоми. Вони є альтернативою для звичних, транслуючих і передавальних форм роботи з батьками.

Визначення поняття «інтерактивний» – здатний взаємодіяти або знаходитися в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютер), або ким-небудь (людиною). З латині *inter* перекладається як *взаємний, між; aktio – дія*. Таким чином, інтерактивність – одна з характеристик діалогових форм роботи.

Інтерактивна взаємодія сприяє інтелектуальній активності суб'єктів спілкування, навчання, створенню умов для конкуренції (суперництва) та для кооперації їх зусиль; окрім того, діє як психологічний феномен, як заразливість, тому кожна висловлена партнером думка здатна мимоволі викликати власну реакцію з даного питання. Використання інтерактивних форм має включати дії, які допомагають учасникам активізувати оціночне і критичне мислення, попрактикуватись на реальних задачах і у випрацюванні вирішень, набути навички, необхідні для подальшої ефективної роботи з аналогічних проблем. Організація роботи з батьками за принципом інтерактивності передбачає розвиток діалогового спілкування, яке веде до взаєморозуміння, взаємодії, спільного вирішення загальних, але значимих для кожного з батьків проблем. Інтерактив виключає домінування як одного виступаючого, так і однієї думки над іншою. В ході діалогового спілкування у батьків з'являється можливість розв'язувати складні проблеми на основі аналізу обставин та відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь в дискусіях, спілкуватися між собою.

Правила налагодження позитивного спілкування з батьками вихованців:

1. **Виявляти щирий інтерес до проблем** батьків вихованців, особистий підхід до проблеми сімейного виховання. Інтерес до проблеми батьків можна виявляти уважним слуханням, постановкою додаткових запитань, співпереживанням.

2. **Доброзичливість, оптимістичність, привітність** у стосунках з батьками.
3. **Залучати батьків** до оцінювання успіхів та інтересів дитини, прогнозування перспектив її розвитку.
4. **Демонструвати єдність**. Це може бути єдність інтересів, завдань, поглядів. Особливо позитивно, коли батьки теж зацікавлені у допомозі, бачать у вихователів союзника, налаштовані на співпрацю. У будь-якому випадку краще виявляти спільність позитивних рис і намірів, ніж різницю, несхожість позицій, критикувати.
5. **Говорити мовою партнера**. Мова має бути зрозумілою батькам, а не нагадувати цитати з педагогічної конференції чи педради.
6. **Виявляти повагу до батьків**. Це означає підкреслення їхньої значущості, оскільки одна із найважливіших потреб людини – потреба у повазі та визнанні. Можна виражати як вербальними, так і невербальними засобами.

Рекомендована література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Наук. кер.: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / за ред. А.М. Богуш. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 704 с.
3. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи закладу дошкільної освіти та початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2019. 164 с.
4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.
6. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної

освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

7. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша. Харків: Основа, 2009. 223 с.

8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: Академвидав, 2015. 448 с.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»: у 2 ч.: навчальна програма. Ч. I. Від народження до трьох років. 2-ге вид. Київ : МЦФЕР-Україна, 2015. 203 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 157 с.

11. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теоретичні питання

1. Предмет та завдання курсу «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку».
2. Місце, статус дітей, проблема дітності в українській народній педагогіці.
3. Суть народного дитинознавства, його основні компоненти. Сімейні звичаї й обряди, пов'язані з дитиною.
4. Народна характеристика дітей, їх вікова періодизація.
5. Розкрийте основні закономірності психічного розвитку дитини 1-го року життя.
6. Періодизація розвитку дітей на першому році життя. Завдання виховання дітей першого року життя.
7. Криза першого року, шляхи запобігання.
8. Організація ігрової діяльності дітей першого року життя.
9. Значення спілкування з дорослим для дитини першого року життя.
10. Розкрийте основні закономірності психічного розвитку дитини другого року життя. Завдання виховання дітей другого року життя.
11. Зміст і методика проведення занять з дітьми другого року життя, організація їхньої самостійної діяльності.
12. Психофізичний розвиток дітей третього року життя. Явище «кризи трьох років» та засоби запобігання її негативним наслідкам.
13. Режим і його значення в житті дітей. Організація режимних моментів у групах дітей раннього віку. Виховання самостійності дітей раннього віку.
14. Формування перших навичок культури поведінки.
15. Поняття про адаптацію. Біологічна та соціальна адаптація. Чинники характеру і тривалості звикання дітей до нових умов.
16. Класифікація адаптації. Етапи адаптації. Показники завершення адаптаційного періоду. Адаптація дитини раннього віку до умов дошкільного навчального закладу.
17. Гра та іграшка в житті дитини раннього віку. Особливості гри в ранньому віці.
18. Педагогічні умови оволодіння предметними діями та розвитку гри.
19. Сутність комплексного методу керівництва грою дітей раннього

- віку. Організація ігрової діяльності.
20. Іграшки для дітей раннього віку. Виховні функції іграшки та вплив на розвиток дитини. Види іграшок.
 21. Санітарно-гігієнічні та психолого-педагогічні вимоги до вибору і зберігання іграшок. Вимоги до обладнання ігрових куточків.
 22. Розвивальне значення предметно-ігрового середовища, його характеристика. Принципи організації та вимоги до облаштування предметно-ігрового середовища для дітей раннього віку.
 23. Методика проведення рухливих ігор
 24. Добір і використання іграшок для дітей раннього віку
 25. Сучасні програми навчання, виховання та розвитку дітей раннього віку.
 26. Організація та проведення режимних моментів в групі раннього віку.
 27. Особливості організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку.
 28. Зміст і методика проведення занять з дітьми другого та третього року життя.
 29. Методик образотворчої діяльності і художнього розвитку дитини на другому і третьому роках життя.
 30. Періодизація розвитку образотворчих здібностей в переддошкільному і дошкільному віці. Образотворчість і художньо-естетичний розвиток особистості в ранньому дитинстві. Художній розвиток дитини у пренатальний та немовлячий періоди.
 31. Образотворчість і художній розвиток дитини на другому і третьому роках життя. Ігри з кольорами та відтінками. Тренування пальчиків.
 32. Аплікація і колаж. Конструювання з паперу. Для ліплення. Ігри з різними матеріалами.
 33. Ознайомлення з композицією. Архітектурна діяльність. Ознайомлення з мистецтвом. Книжки з мистецтва.
 34. Методика формування у дітей раннього віку (другий-третій роки життя) початкових математичних уявлень. Формування у дітей раннього віку (другий-третій роки життя) початкових математичних уявлень. Сприйняття і відтворення множин. Раннє запозичення дітьми слів-числівників з мови дорослих.
 35. Особливості формування елементарних математичних уявлень у дітей другого року життя. Формування знань про розмір. Ознайомлення з формою предметів. Ігри та вправи з формування в дітей початкових уявлень про кількість. Орієнтування в просторі.

36. Формування елементарних математичних уявлень у дітей третього року життя. Ігри та вправи на сприймання розмірів предметів. Сприймання форм предметів. Формування знань про кількість. Ігри та вправи на орієнтування в просторі. Орієнтування в часі.
37. Фізичне виховання дітей раннього віку. Вікові особливості фізичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку
38. Фізичне виховання дітей раннього віку. Фізичне виховання дітей другого року життя.
39. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку. Перший рік життя.
40. Становлення і розвиток мовлення дітей другого року життя.
41. Становлення і розвиток мовлення дітей третього року життя.
42. Сучасні підходи до співпраці ЗДО з батьками. Основні засади співпраці дошкільного навчального закладу з батьками дітей раннього віку.
43. Колективні форми співпраці: батьківські збори, лекторії, дні відкритих дверей.
44. Індивідуальні форми роботи: бесіди, консультації. Планування співпраці з батьками дітей раннього віку.
45. Охарактеризуйте особливості інноваційної технології М. Монтесорі щодо розвитку дітей раннього віку.
46. Охарактеризуйте особливості інноваційної технології М. Зайцева щодо розвитку дітей раннього віку.
47. Охарактеризуйте особливості інноваційної технології Глена Домана щодо розвитку дітей раннього віку.
48. Охарактеризуйте особливості інноваційної технології Нікітіних щодо розвитку дітей раннього віку.
49. Охарактеризуйте особливості інноваційної технології Масару Ібуки щодо розвитку дітей раннього віку.
50. Охарактеризуйте особливості інноваційної технології Сесіль Лупан щодо розвитку дітей раннього віку.

Практичні завдання

1. Запропонуйте пам'ятку про основні закономірності психічного розвитку дитини 1-го року життя.
2. Розробіть тези консультації для батьків з питання необхідність виховання з перших днів життя дитини.
3. Складіть таблицю «Прийоми, що забезпечують адаптацію дітей до нових умов життя» за такими розділами:

- загальні медичні та педагогічні рекомендації;
 - робота з дітьми другого року життя;
 - робота з дітьми третього року життя.
4. Визначте засоби створення комфортних умов входження дитини в групу дошкільного закладу: другого року життя, третього року життя.
 5. Запропонуйте способи ранкового залучення до групи дітей, які не відпускають мам, намагаються залишитися з ними, відмовляються іти в групу.
 6. Підготуйте пам'ятку для педагога щодо особливостей ігрової діяльності у дитини до 3-х років.
 7. Складіть шпаргалку для студента з питання «Організація та проведення режимних моментів в групі раннього віку».
 8. Підберіть фольклорний матеріал для мовленнєвого та емоційного розвитку дітей 2-го року життя.
 9. Запропонуйте теми ігор-занять з дітьми 3-го року життя. Складіть їх плани-конспекти.
 10. Підготуйте рекомендації щодо організації рухової активності дітей другого року життя на прогулянці у різні пори року.
 11. Розробіть консультацію для педагогів на тему: «Психолого-педагогічна грамотність батьків: стан проблеми на сучасному етапі».
 12. Продумайте поради для сучасних молодих батьків: Схвалення та покарання у вихованні дитини.
 13. Розробіть конспект заняття з фізкультури для дітей раннього віку.
 14. Запропонуйте систему вправ для спільного малювання педагога чи батьків з дитиною (домальовування малюнків).
 15. Складіть конспект ігор-занять з дітьми третього року життя.
 16. Підготуйте інтерактивну консультацію для батьків та педагогів «Сила та цінність гри у ранньому віці» (науковість, історичний аспект розвитку гри, цікаві педагогічні факти, поради, пам'ятки щодо організації ігрової діяльності).
 17. Визначте засоби створення комфортних умов входження дитини в групу дошкільного закладу: другого року життя, третього року життя.
 18. Запропонуйте способи ранкового залучення до групи дітей, які не відпускають мам, намагаються залишитися з ними, відмовляються іти в групу.

ПИТАННЯ ДО СЕМЕСТРОВОГО ЕКЗАМЕНУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теоретичні питання

1. Предмет та завдання курсу «Методика виховання та розвитку дітей раннього віку».
2. Місце, статус дітей, проблема дітності в українській народній педагогіці.
3. Суть народного дитинознавства, його основні компоненти. Сімейні звичаї й обряди, пов'язані з дитиною.
4. Народна характеристика дітей, їх вікова періодизація.
5. Розкрийте основні закономірності психічного розвитку дитини 1-го року життя.
6. Періодизація розвитку дітей на першому році життя. Завдання виховання дітей першого року життя.
7. Криза першого року, шляхи запобігання.
8. Організація ігрової діяльності дітей першого року життя.
9. Значення спілкування з дорослим для дитини першого року життя.
10. Розкрийте основні закономірності психічного розвитку дитини другого року життя. Завдання виховання дітей другого року життя.
11. Зміст і методика проведення занять з дітьми другого року життя, організація їхньої самостійної діяльності.
12. Психофізичний розвиток дітей третього року життя. Явище «кризи трьох років» та засоби запобігання її негативним наслідкам.
13. Режим і його значення в житті дітей. Організація режимних моментів у групах дітей раннього віку. Виховання самостійності дітей раннього віку.
14. Формування перших навичок культури поведінки.
15. Поняття про адаптацію. Біологічна та соціальна адаптація. Чинники характеру і тривалості звикання дітей до нових умов.
16. Класифікація адаптації. Етапи адаптації. Показники завершення адаптаційного періоду. Адаптація дитини раннього віку до умов дошкільного навчального закладу.
17. Гра та іграшка в житті дитини раннього віку. Особливості гри в ранньому віці.
18. Педагогічні умови оволодіння предметними діями та розвитку гри.
19. Сутність комплексного методу керівництва грою дітей раннього

- віку. Організація ігрової діяльності.
20. Іграшки для дітей раннього віку. Виховні функції іграшки та вплив на розвиток дитини. Види іграшок.
 21. Санітарно-гігієнічні та психолого-педагогічні вимоги до вибору і зберігання іграшок. Вимоги до обладнання ігрових куточків.
 22. Розвивальне значення предметно-ігрового середовища, його характеристика. Принципи організації та вимоги до облаштування предметно-ігрового середовища для дітей раннього віку.
 23. Методика проведення рухливих ігор.
 24. Добирання і використання іграшок для дітей раннього віку.
 25. Сучасні програми навчання, виховання та розвитку дітей раннього віку.
 26. Організація та проведення режимних моментів в групі раннього віку.
 27. Особливості організації навчально-виховного процесу в групах раннього віку.
 28. Зміст і методика проведення занять з дітьми другого та третього року життя.
 29. Методик образотворчої діяльності і художнього розвитку дитини на другому і третьому роках життя.
 30. Періодизація розвитку образотворчих здібностей у переддошкільному і дошкільному віці. Образотворчість і художньо-естетичний розвиток особистості в ранньому дитинстві. Художній розвиток дитини у пренатальний та немовлячий періоди.
 31. Образотворчість і художній розвиток дитини на другому і третьому роках життя. Ігри з кольорами та відтінками. Тренування пальчиків.
 32. Аплікація і колаж. Конструювання з паперу. Для ліплення. Ігри з різними матеріалами.
 33. Ознайомлення з композицією. Архітектурна діяльність. Ознайомлення з мистецтвом. Книжки з мистецтва.
 34. Методика формування у дітей раннього віку (другий-третій роки життя) початкових математичних уявлень. Формування у дітей раннього віку (другий-третій роки життя) початкових математичних уявлень. Сприйняття і відтворення множин. Раннє запозичення дітьми слів-числівників з мови дорослих.
 35. Особливості формування елементарних математичних уявлень у дітей другого року життя. Формування знань про розмір. Ознайомлення з формою предметів. Ігри та вправи з формування в

- дітей початкових уявлень про кількість. Орієнтування в просторі.
36. Формування елементарних математичних уявлень у дітей третього року життя. Ігри та вправи на сприймання розмірів предметів. Сприймання форм предметів. Формування знань про кількість. Ігри та вправи на орієнтування в просторі. Орієнтування в часі.
 37. Фізичне виховання дітей раннього віку. Вікові особливості фізичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку
 38. Фізичне виховання дітей раннього віку. Фізичне виховання дітей другого року життя.
 39. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку. Перший рік життя.
 40. Становлення і розвиток мовлення дітей другого року життя.
 41. Становлення і розвиток мовлення дітей третього року життя.
 42. Сучасні підходи до співпраці ЗДО з батьками. Основні засади співпраці дошкільного навчального закладу з батьками дітей раннього віку.
 43. Колективні форми співпраці: батьківські збори, лекторії, дні відкритих дверей.
 44. Індивідуальні форми роботи: бесіди, консультації. Планування співпраці з батьками дітей раннього віку.

Практичні завдання

1. Запропонуйте пам'ятку про основні закономірності психічного розвитку дитини 1-го року життя.
2. Розробіть тези консультації для батьків з питання необхідність виховання з перших днів життя дитини.
3. Складіть таблицю «Прийоми, що забезпечують адаптацію дітей до нових умов життя» за такими розділами:
 - загальні медичні та педагогічні рекомендації;
 - робота з дітьми другого року життя;
 - робота з дітьми третього року життя;
4. Визначте засоби створення комфортних умов входження дитини в групу дошкільного закладу: другого року життя, третього року життя.
5. Запропонуйте способи ранкового залучення до групи дітей, які не відпускають мам, намагаються залишитися з ними, відмовляються іти в групу.
6. Підготуйте пам'ятку для педагога щодо особливостей ігрової діяльності у дитини до 3-х років.

7. Складіть шпаргалку для студента з питання «Організація та проведення режимних моментів в групі раннього віку».
8. Підберіть фольклорний матеріал для мовленнєвого та емоційного розвитку дітей 2-го року життя.
9. Запропонуйте теми ігор-занять з дітьми 3-го року життя. Складіть їх плани-конспекти.
10. Підготуйте рекомендації щодо організації рухової активності дітей другого року життя на прогулянці у різні пори року.
11. Розробіть консультацію для педагогів на тему: «Психолого-педагогічна грамотність батьків: стан проблеми на сучасному етапі».
12. Продумайте поради для сучасних молодих батьків: Схвалення та покарання у вихованні дитини.

**ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ
РАНЬОГО ВІКУ»**

Вибір однієї правильної відповіді

1. Народне дитинознавство – це:
 - a. це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики народу
 - b. це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики науковців
 - c. це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики педагогів
 - d. це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики вихователів
2. Пренатальна педагогіка – це:
 - a. наука про виховання новонародженої дитини
 - b. наука про виховання ще ненародженої дитини
 - c. наука про виховання дитини дошкільного віку
 - d. наука про виховання дитини до 1 року
3. Ранній дитячий вік – період істотних змін в анатомо-фізіологічному, психічному розвитку, спілкуванні з дорослими:
 - a. від народження до 3 місяців
 - b. від 3 місяців до 1 року
 - c. від 1 до 3 років
 - d. від 3 до 6 років
4. Стадія *сензитивності* (особливої чутливості) дитини до мовних впливів настає:
 - a. від народження до 3 місяців
 - b. від 3 місяців до 1 року
 - c. від 1 до 3 років
 - d. від 3 до 6 років
5. Коли виникає «криза трьох років»?
 - a. наприкінці першого року життя
 - b. на початку другого року життя
 - c. наприкінці другого року життя
 - d. наприкінці третього року життя

6. Що має велике значення для реалізації вихователями індивідуального підходу в роботі з дітьми раннього віку:
- а. контакт з родиною
 - б. контакт з вихователями
 - с. контроль дитини
 - д. співпраця з дошкільним навчальним закладом
7. Складний процес пристосування організму, що відбувається на різних рівнях – фізіологічному, соціальному, психологічному це:
- а. біологічна адаптація
 - б. психічна адаптація
 - с. соціальна адаптація
 - д. адаптація
8. Здатність передбачити і заздалегідь підготуватися до змін зовнішнього середовища, що дає можливість швидко і без суттєвих порушень пристосуватися до нових умов, так само як впливати на них відповідно до своїх потреб це:
- а. біологічна адаптація
 - б. психічна адаптація
 - с. соціальна адаптація
 - д. адаптація
9. Найбільш критичний вік для адаптації молодших дошкільників за думками психологів це:
- а. від 10 місяців до 1.5 року
 - б. від 6 до 10 місяців
 - с. від 1.5 до 2 років
 - д. від 2 до 3 років
10. На скільки періодів науковці поділяють перший рік життя дитини?
- а. 3
 - б. 4
 - с. 2
 - д. 6
11. Чим зумовлена криза першого року життя дитини?
- а. суперечністю між інтенсивним фізичним і психічним розвитком немовляти, зміною положення його тіла, появою мовлення, ходіння, дій з предметами....
 - б. суперечністю між інтенсивним фізичним і психічним розвитком немовляти, спілкуванням з однолітками, появою елементарних навичок самостійної їди, ходіння, дій з предметами....

- c. суперечністю між інтенсивним фізичним і психічним розвитком немовляти, зміною положення його тіла, появою елементарних навичок самообслуговування, ходіння, дій з предметами....
 - d. суперечністю між інтенсивним фізичним і психічним розвитком немовляти, зміною положення його тіла, появою елементарних навичок самостійної їди, ходіння, дій з предметами....
- 12.** Процеси пам'яті дитини до 2 років мають:
- a. довільний характер
 - b. мимовільний характер
 - c. усвідомлений характер
 - d. вибіркового характеру
- 13.** Іграшки для дітей 2 років слід вибирати за такими критеріями:
- a. іграшки з дрібними деталями
 - b. м'які іграшки великого розміру
 - c. суттєво відрізняються за однією з ознак, але схожі за іншими
 - d. іграшки, що схожі за однією ознакою
- 14.** Здатність до узагальнення починає формуватися:
- a. на першому році життя
 - b. на другому році життя
 - c. на третьому році життя
 - d. наприкінці дошкільного віку
- 15.** Словниковий запас дитини до трьох років налічує:
- a. 1000 слів
 - b. 1500-1800 слів
 - c. понад 2000 слів
 - d. 1200-1500 слів
- 16.** Наприкінці третього року життя у дітей виникає нова форма мислення:
- a. репродуктивне і творче
 - b. наочно-образне, що співіснує з наочно-дієвим
 - c. абстрактне
 - d. словесно-логічне
- 17.** Виключте зайву відповідь. Про потребу переведення дитини на новий режим може свідчити її поведінка:
- a. дитина перестає спати вдень; довго засипає, швидко прокидається; засипає перед прийомом їжі або під час годування
 - b. у дитини немає апетиту
 - c. відсутність мотивації
 - d. негативно ставиться до пропозицій дорослого; неадекватно

відповідає на них

- 18.** Виключте зайву відповідь. Організація самостійної гри дітей у групах раннього віку планується за такими розділами:
- a. зміна ігрового матеріалу
 - b. навчальні ігри (спільні ігри вихователя з окремими дітьми і невеликою підгрупою)
 - c. прийоми, що активізують самостійну гру
 - d. проведення навчальних занять
- 19.** Педагогічні технології М.О. Зайцева використовують для:
- a. навчання читання з двох років
 - b. виховання та оздоровлення дітей в родині
 - c. навчання дітей математики
 - d. формування у дітей енциклопедичних знань
- 20.** Методика Глена Домана використовується для:
- a. навчання читання з двох років
 - b. виховання та оздоровлення дітей в родині
 - c. навчання дітей математики
 - d. формування у дітей енциклопедичних знань
- 21.** Першим українським підручником з дошкільної педагогіки стала праця:
- a. С. Русової «Дошкільне виховання»
 - b. Н. Лубенець «Народний дитячий садок»
 - c. І. Сікорського «Виховання у віці першого дитинства»
 - d. О. Дорошенкової «Дитячий садок»
- 22.** Сучасні типи дошкільних закладів охарактеризовано у:
- a. Законі України «Про дошкільну освіту»
 - b. Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні
 - c. Законі України «Про освіту»
 - d. Концепції розвитку дошкільної освіти в Україні
- 23.** Метою дошкільної освіти є:
- a. створення сприятливих умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини
 - b. виконання вказівок Міністерства освіти і науки
 - c. робота з підвищення педагогічної культури педагогів
 - d. підготовка дитини до школи
- 24.** До системи педагогічних наук відносять:
- a. загальна педагогіка, вікова, соціальна педагогіка, педагогіка вищої школи, окремі методики, спеціальні педагогіки, історія педагогіки

- b. дидактика, психологія, історія, філософія, школознавство, теорія виховання, порівняльна педагогіка
 - c. загальна педагогіка, етика, естетика, вікова фізіологія, дошкільна педагогіка, історія педагогіки, школознавство
 - d. теорія виховання, історія педагогіки, спеціальна педагогіка, анатомія, організація і керівництво дошкільним вихованням
- 25.** Які головні принципи виховання простежуються в українській етнопедагогіці?
- a. природовідповідність, культуровідповідність, народність виховання, його трудовий характер, зв'язок виховання з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі
 - b. принцип наочності та активності навчання, культуровідповідність, зв'язок виховання з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі
 - c. культуровідповідність, відповідальність та авторитетність, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі, природовідповідність, зв'язок виховання з життям
 - d. принцип вправ та засвоєння знань, принцип свідомості та активності навчання, народність виховання, зв'язок виховання з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі
- 26.** Виховання дітей та молоді на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій виховній спадщині, духовності це:
- a. національне виховання
 - b. традиційне виховання
 - c. культурне виховання
 - d. сімейне виховання
- 27.** Хто сказав, що душа новонародженої дитини це – чиста дошка (tabula rasa):
- a. Дж. Локк
 - b. Ж.Ж.Руссо
 - c. Йоган-Генріх Песталоцці
 - d. Я.А.Коменський
- 28.** Яка основана особливість психолого-педагогічної системи індивідуального виховання дітей дошкільного віку М.Монтесоррі:

- a. свобода у вихованні
 - b. фізичне виховання дітей
 - c. виховання здійснюється з 2 років
 - d. розвиток інтелекту дитини
- 29.** Хто був засновником «Вальдорфської педагогіки»:
- a. Р. Штейнер
 - b. М. Монтесоррі
 - c. С. Френе
 - d. О. Декролі
- 30.** Система практичної педагогіки заснована на методі індивідуального спостереження за дитиною і полягає у створенні для неї педагогічного «підготовленого середовища», важливими компонентами якого є дидактичний матеріал, розроблений педагогом з метою розвитку фізичних психічних функцій дитини заснована:
- a. М. Монтесоррі
 - b. П. Кергомар
 - c. О. Декролі
 - d. Р. Штайнер
- 31.** Хто вперше у світі створив на практиці дошкільні дитячі заклади (ясла, садок):
- a. Р. Оуен
 - b. Ш. Фур'є
 - c. Ф. Фребель
 - d. А. Дістервег
- 32.** Дошкільна педагогіка – це:
- a. наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до школи
 - b. наука, яка вивчає значення і специфіку організації культурного середовища конкретного освітнього закладу у загальній виховній системі
 - c. галузь педагогічних знань, яка досліджує фундаментальні закони навчання й виховання
 - d. наука про дитину
- 33.** Українське дитинознавство – це:
- a. сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих у процесі навчально-виховної практики народу
 - b. знання народу про батьків
 - c. система знань про виховання дітей з особливими потребами

- d. система знань про виховання сучасних дітей
- 34.** Сімейна педагогіка – це:
- a. галузь педагогіки, яка вивчає закономірності виховання дітей у сім'ї
 - b. наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до школи
 - c. галузь педагогічних знань, яка досліджує фундаментальні закони навчання й виховання
 - d. наука про дитину
- 35.** Трудове виховання у народній педагогіці умовно ділиться на:
- a. десять етапів
 - b. п'ять етапів
 - c. три етапи
 - d. два етапи
- 36.** Що виступає об'єктом дошкільної педагогіки
- a. виховання дітей дошкільного віку як цілеспрямований процес
 - b. навчальна діяльність
 - c. аспекти навчання та виховання
 - d. закономірності, суперечності стосунків, технології організації та здійснення виховного процесу
- 37.** Що є предметом дошкільної педагогіки:
- a. аспекти навчання та виховання
 - b. виховання дітей дошкільного віку як цілеспрямований процес
 - c. навчальна діяльність
 - d. закономірності, суперечності стосунків, технології організації та здійснення виховного процесу
- 38.** Прагнення дитини пізнавати нове, вияснити незрозуміле про якості, властивості предметів, явищ дійсності, бажання вникнути в їх сутність, знайти існуючі між ними зв'язки та відношення, це:
- a. допитливість
 - b. пізнавальна діяльність
 - c. пізнавальний інтерес
 - d. саморозвиток
- 39.** Суть педагогічної технології М. Єфименка відображає:
- a. фізичний розвиток і оздоровлення дітей через гру
 - b. розвиток пізнавальних і творчих здібностей дітей на основі системного підходу
 - c. раннє та інтенсивне навчання дітей читання та математики
 - d. навчання дітей театральної діяльності

- 40.** Групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові функціонують у:
- дитячих яслах-садках дошкільних
 - навчальних закладах сімейного типу
 - дошкільних навчальних закладах комбінованого типу
 - дитячих будинках сімейного типу
- 41.** Зміцнення здоров'я і сприяння правильному фізичному розвитку – це одне із завдань:
- естетичного виховання
 - розумового виховання
 - фізичного виховання
 - морального виховання
- 42.** Наповнюваність груп дітей до одного року у дошкільних навчальних закладах становить:
- до 10 осіб
 - до 15 осіб
 - до 20 осіб
 - більше 20 осіб
- 43.** Наповнюваність груп дітей від одного до трьох років у дошкільних навчальних закладах становить:
- до 15 осіб
 - до 10 осіб
 - до 20 осіб
 - більше 20 осіб
- 44.** Пренатальний розвиток психіки – це:
- розвиток психіки дитини до народження, який визначається спадковістю та впливом внутріутробного середовища
 - розвиток психіки дитини після народження, який визначається спадковістю та впливом внутріутробного середовища
 - розвиток психіки дитини від народження до 1 місяця, який визначається спадковістю та впливом внутріутробного середовища
 - розвиток психіки дитини від 1 місяця до 1 року, який визначається спадковістю та впливом внутріутробного середовища
- 45.** Сенсомоторна потреба (М.Ю. Кистяковська) – це:
- потреба у зовнішніх враженнях (зорових, слухових, тактильних) і в рухах
 - потреба у спілкуванні з однолітками

- c. потреба в ігровій діяльності
 - d. потреба естетичного розвитку
- 46.** Сенсомоторна потреба (М.Ю. Кистяковська) виявляється у:
- a. перші три місяці життя дитини
 - b. перший рік життя дитини
 - c. до трьох років
 - d. в період дошкільного дитинства
- 47.** Прагнення дитини до самостійності, вираження в реакції «Я сам» – це:
- a. непокірність
 - b. самостійність
 - c. самовілля
 - d. упертість
- 48.** Комплекс поживлення – одне з передособистісних утворень:
- a. пренатального періоду
 - b. немовлячого віку
 - c. раннього віку
 - d. переддошкільного віку
- 49.** Комплекс поживлення – один із показників:
- a. нормального соціального розвитку дитини
 - b. нормального фізичного розвитку дитини
 - c. нормального розумового розвитку дитини
 - d. обдарованості дитини
- 50.** Постійні доручення дітей називають:
- a. обов'язками
 - b. правами
 - c. навичками
 - d. вимогами
- 51.** Метод, що викликає найбільше позитивних емоцій дітей:
- a. привчання
 - b. вимога
 - c. доручення
 - d. гра
- 52.** Симптоми кризи трьох років (за Л.В. Виготським):
- a. негативізм, непокірність, впертість, самовілля
 - b. негативізм, індивідуалізм, позитивізм, самостійність
 - c. рухова активність, непокірність, впертість, самовілля
 - d. негативізм, непокірність, впертість, самовілля
- 53.** З дітьми 2-го року життя проводять заняття:

- a. з розвитку мовлення та ознайомленню з навколишнім, із сенсорного розвитку і розвитку дій з предметами, з розвитку рухів, музичні заняття, ігри-розваги
 - b. з розвитку мовлення та ознайомленню з навколишнім, дидактичні ігри, з розвитку рухів, музичні заняття, ігри-розваги
 - c. з розвитку зображувальної конструктивної діяльності, із сенсорного розвитку і розвитку дій з предметами, з розвитку рухів, музичні заняття, ігри-розваги
 - d. з розвитку логіко-математичного розвитку, із сенсорного розвитку і розвитку дій з предметами, з розвитку рухів, музичні заняття, ігри-розваги
- 54.** З дітьми 3-го року життя проводять заняття:
- a. з розвитку мовлення і розширення орієнтування в оточуючому, з розвитку рухів (фізкультурні заняття), з розвитку зображувальної конструктивної діяльності, з розвитку елементарної трудової діяльності, музичні заняття, дидактичні ігри (сенсорного змісту)
 - b. з розвитку мовлення і розширення орієнтування в оточуючому, з розвитку рухів (фізкультурні заняття), з розвитку логіко-математичного розвитку, з розвитку елементарної трудової діяльності, музичні заняття, дидактичні ігри (сенсорного змісту)
 - c. з розвитку мовлення і розширення орієнтування в оточуючому, з розвитку рухів (фізкультурні заняття), з розвитку зображувальної конструктивної діяльності, з розвитку елементарної трудової діяльності, музичні заняття, дидактичні ігри (сенсорного змісту)
 - d. з розвитку мовлення і розширення орієнтування в оточуючому, з розвитку рухів (фізкультурні заняття), з розвитку зображувальної конструктивної діяльності, з розвитку елементарної трудової діяльності, музичні заняття, дидактичні ігри (математичного змісту)
- 55.** Позитивна оцінка вчинку дитини, або її поведінки і діяльності в цілому – це:
- a. заохочення
 - b. покарання
 - c. змагання
 - d. опора на громадську думку

- 56.** Засіб народного виховання, який в спрощеній, узагальненій і схематизованій формі відображає реальні предмети і призначений для використання під час ігор і забав:
- традиції
 - звичаї
 - обряди
 - народна іграшка
- 57.** Ходити дитину вчили за допомогою:
- сидячки
 - стоячки
 - візочка
 - бігунця
- 58.** Палички Кюізенера можна пропонувати дітям з
- двох років
 - трьох років
 - чотирьох років
 - п'яти років
- 59.** Доповіді й повідомлення на батьківських зборах і конференціях, організація виставок наочних посібників, групові та індивідуальні консультації, бесіди, пересувні папки це
- форми спільної роботи ЗДО та сім'ї
 - форми спільної роботи ЗДО та школи
 - педради
 - вчителів школи з батьками
- 60.** Активність, що виявляється у процесі сприймання наочних посібників і практичних дій із предметами вивчення називається
- операційно-дійова
 - індивідуальна
 - наочно-практична
 - перцептивно-практична
- 61.** У якому віці дитина вимовляє перші слова?
- 6 місяців
 - 10-12 місяців
 - 1 рік
 - 1,5 року
- 62.** Що вважають першим проявом передмовної активності дитини?
- белькотіння
 - гуління
 - слова

- d. крик
- 63.** Хто з відомих педагогів захоплювався народною іграшкою?
- В. Сухомлинський;
 - С. Русова;
 - К. Ушинський;
 - Я. Коменський.
- 64.** Інтегровані заняття можна проводити, починаючи з :
- раннього віку (I молодша група)
 - молодшого дошкільного віку
 - середнього (4-5 р.) дошкільного віку
 - старшого дошкільного віку
- 65.** Дитяче словотворення – це:
- уміння творчо будувати процес спілкування
 - активний процес неусвідомленого створення нових слів і граматичних форм на основі чуття рідної мови, самостійно створені дитиною мовні одиниці
 - створення віршів і казок
 - моделювання зв'язних висловлювань, текстів
- 66.** До півторарічного віку дитина в середньому засвоює:
- від 30-40 до 100 слів і вживає їх рідко
 - від 20 до 50 слів і вживає їх часто
 - від 10-15 до 25 слів і вживає їх рідко
 - від 70 до 150 слів і вживає їх часто
- 67.** Для успішного співробітництва педагогів із батьками малюків використовуються різноманітні форми взаємодії:
- батьківські збори, анкетування, консультування, семінари, круглі столи, тренінги та ін.
 - батьківські збори, анкетування, консультування, семінари, навчальні заняття з дітьми, тренінги та ін.
 - батьківські збори, анкетування, консультування, методичні семінари з педагогами, круглі столи, тренінги та ін.
 - батьківські збори, дидактичні матеріали, консультування, семінари, круглі столи, тренінги та ін.
- 68.** У якому віці починається перехід від дофонематичного до фонематичного мовлення?
- з 3 місяців
 - з 5 місяців
 - з 8 місяців
 - з 11 місяців

69. Коли дитина починає виявляти власну активність у мовленнєвому спілкуванні і сама запитує назви предметів?
- 6 місяців
 - 12 місяців
 - 1,5 років
 - 2 роки
70. Розвиток психіки дитини до народження, який визначається спадковістю та впливом внутрішньоутробного середовища – це:
- пренатальний розвиток
 - постнатальний розвиток
 - неонатальний розвиток
 - донатальний розвиток
71. Коли відбувається розвиток слухової уваги і розуміння мовлення, активне його формування, що передбачає поліпшення звукової культури мовлення, збагачення лексики, розвиток комунікативних здібностей дитини?
- до року
 - на другому році життя
 - на третьому році життя
 - у старшому дошкільному віці
72. Свобода у вихованні, розвиток індивідуальності, визначення зовнішніх відчуттів основою вищих рівнів людського життя, що вимагає їх виховання в ранньому дитинстві – головні ідеї практичного методу:
- С. Русової
 - М. Монтесорі
 - Ж. Декролі
 - С. Френе
73. Визначте вік дитини, яку в народі називають «стрижак», «друга каша» і характеризують словами «балакуча», «никла», «тихоня»:
- перший рік життя
 - другий рік життя
 - третій рік життя
 - четвертий рік життя
74. У ранньому віці провідною є:
- предметна діяльність
 - ігрова діяльність
 - навчальна діяльність
 - емоційне спілкування з дорослим

75. У немовлячому віці провідною є:
- предметна діяльність
 - ігрова діяльність
 - навчальна діяльність
 - емоційне спілкування з дорослим
76. Від народження дитина:
- має безумовні рефлекси
 - не має ніяких рефлексів
 - має умовні рефлекси
 - має і безумовні і умовні рефлекси
77. Одним із основних шляхів розвитку пізнавальної мотивації і розумової активності в ранньому віці, що поєднує наочно-дійове і наочно-образне мислення є:
- дитяче експериментування
 - дидактичні вправи
 - конструктивна діяльність
 - спілкування
78. У якому віці у поведінці дітей психологи виділяють своєрідний симптомокомплекс – «гордість за досягнення»?
- 1 – 1,5 років
 - 1,5 – 2 років
 - 2 – 2,5 років
 - 2,5 – 3 років
79. Із чим пов'язана криза 3-х років?
- із формуванням нового ставлення до себе
 - із швидким фізичним розвитком
 - із збільшенням словникового запасу
 - із розвитком психічних процесів
80. Центральним новоутворенням новонародженого є:
- комплекс пожвавлення
 - прояви самопізнання
 - говоріння
 - ходіння
81. Центральним новоутворенням немовлячого віку є:
- ходіння
 - комплекс пожвавлення
 - самопізнання
 - розвивається творча діяльність

- 82.** Кому належить вислів: «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самотнє, неповторне життя»?
- Д.І. Фельдштейну
 - І.С. Кону
 - В.О. Сухомлинському
 - М. Мід
- 83.** Сенситивний період оволодіння ходінням і мовленням припадає на:
- період немовляти
 - раннє дитинство
 - період новонародженості
 - молодший дошкільний вік
- 84.** Новоутвореннями раннього дитинства є:
- потреба у спілкуванні
 - емоційні відносини
 - мова
 - наочно-дійове мислення
- 85.** Найдоступніша і найпоширеніша форма трудової діяльності дітей, яка характеризується чіткою спрямованістю на одержання результату і наявністю конкретно значимого завдання – це:
- вимога
 - доручення
 - колективна праця
 - праця поруч
- 86.** Провідна діяльність – це:
- екстеріоризація
 - критерій вікової періодизації
 - принцип вікової періодизації
 - ознака психічного розвитку
- 87.** Хто є автором першої в Україні праці про дитячу іграшку:
- М. Номис
 - М. Грушевський
 - Л. Українка
 - О. Малинка
- 88.** Провідним фактором народного виховання вважається:
- праця
 - усна народна творчість
 - гра

- d. іграшка
- 89.** Найбільш вичерпним визначенням дитинства є:
- a. етап онтогенетичного розвитку індивіда, що включає період від його народження і до появи можливості включення в доросле життя
 - b. самоцінний час життя людини, який являє собою фізіологічне, психологічне, педагогічне, соціокультурне явище, яке має історичне походження і культуру
 - c. період від народження до 11–12 років, протягом якого дитина росте, фізично розвивається, формується характер дитини
 - d. період безтурботного життя
- 90.** Рушійною силою психічного розвитку є:
- a. кількісні накопичення в структурі особистості
 - b. внутрішні протиріччя
 - c. новоутворення
 - d. фізичний розвиток
- 91.** У якому віці розвиваються початкові форми мислення?
- a. період немовляти
 - b. раннє дитинство
 - c. період новонародженості
 - d. молодший дошкільний вік
- 92.** Спроможність дитини самостійно розв'язувати завдання визначає термін:
- a. зона найближчого розвитку
 - b. зона сучасного розвитку
 - c. зона актуального розвитку
 - d. зона пасивного розвитку
- 93.** Провідною діяльністю називають:
- a. найулюбленішу, найцікавішу для дитини діяльність
 - b. діяльність, яка зумовлює найголовніші зміни у психіці дитини та підготовку до нового етапу її розвитку
 - c. діяльність, яка посідає найбільше місце в житті дитини
 - d. мовленнєва діяльність
- 94.** За складністю перебігу процесу адаптації дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти виокремлюють такі ступені:
- a. легкий, середній, тяжкий
 - b. повільний, швидкий, механічний
 - c. простий, складний, стрибкоподібний
 - d. умовний, безумовний, комбінований

- 95.** Перебудова фізіологічних систем організму, що забезпечує доцільне пристосування до нових умов життя. Здійснюється на основі вроджених механізмів – це:
- біологічна адаптація
 - психічна адаптація
 - соціальна адаптація
 - адаптація
- 96.** Виключіть зайву відповідь. Вища нервова діяльність дітей у період раннього дитинства має такі особливості:
- низька межа працездатності
 - врівноваженість нервових процесів
 - швидке зовнішнє гальмування
 - легка збудливість нервової системи
- 97.** Виключіть зайву відповідь. Вища нервова діяльність дітей у період раннього дитинства має такі особливості:
- відносно мала витривалість нервових клітин
 - легке формування гальмівних умовних рефлексів
 - слабка рухливість нервових процесів
 - неврівноваженість першої і другої сигнальних систем
- 98.** Виключіть зайву відповідь. За якими напрямками здійснюється педагогічна робота з художньо-естетичного розвитку дітей раннього віку?
- розвиток естетичного ставлення до довкілля
 - залучення до зображувальних видів діяльності
 - музичний розвиток, залучення до театралізованої діяльності
 - виконання фізичних вправ
- 99.** Коли виникає «криза першого року»?
- наприкінці першого року життя
 - на початку другого року життя
 - на початку першого року життя
 - в період немовляти
- 100.** Процеси пам'яті дитини до 3 років мають:
- довільний характер
 - мимовільний характер
 - усвідомлений характер
 - вибірковий характер

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабюк Т.Й. Основи природознавства з методикою у визначеннях, таблицях і схемах : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. 256 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
3. Баранова М.Л., Макарова Н.В. Ранний возраст: организация психолого-педагогической помощи детям в ДОУ. Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. 240 с.
4. Беленька Г. В., Богініч О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини - від родини. Київ : СПД Богданова А М., 2006. 220 с.
5. Безсонова О. Здоров'я дитини від родини. Вид. 2-ге. Київ : Слово, 2015. 256 с.
6. Белкина Л. В. Адаптация детей раннего возраста к условиям ДОУ : практическое пособие / авт.-сост. Белкина Л. В. Воронеж : Учитель, 2006. 236 с.
7. Біла І.М. Актуальні проблеми гри дошкільника : навч.-метод. комплекс. Кам'янець-Подільський, 2008. 48 с.
8. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Київ : Слово, 2010. 374 с.
9. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник / за ред. А.М. Богуш. Н.В. Гавриш : Слово, 2016. 704 с.
10. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2003. 344 с.
11. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ : Слово, 2006. 304 с.

12. Богуш А., Луцан Н. Мовленнєво-ігрова діяльність: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч.-метод. посіб. 2-ге, допов. Київ : Слово, 2012. 304 с.
13. Ватаманюк Г.П. Музика в країні Дошкілля : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 260 с.
14. Ватаманюк Г.П.. Робота з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти: теорія і практика : навчально-методичний посібник. Київ : КНТ, 2018. 480 с.
15. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долниська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2004. 413 с.
16. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. 3-ге вид.,пероб. і допов. Суми : Університетська книга, 2011. 428 с.
17. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посібник для студ. дошкільних факультетів вищ. пед. навч. закладів. 3-тє вид., стер. Суми : Університетська книга, 2017. 428 с.
18. Вільчковський Е.С., Вольчинський А.Я., Малімон О.О., Смаль Я.А., Ковальчук А.Д. Українські народні рухливі ігри як засіб фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 108 с.
19. Вільчковський Е. С., Вольчинський А. Я., Смаль Я. А. Фізичне виховання дітей дошкільного віку з використанням українських народних ігор : метод. посібник. Луцьк, 2020. 135 с.
20. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Творча взаємодія з дитиною : методичні рекомендації. Київ : Міленіум, 2009. 65 с
21. Газіна І.О. Методика формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку : Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Панькова А.С., 2021. 384 с.
22. Газіна І.О. Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку: навчально-методичний посібни. Кам'янець-Подільський: «Аксіома» 2014. 224 с.
23. Галигузова Л.Н., Мещерякова С.Ю. Педагогіка дітей раннього віку : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Дошкольная педагогика и психология», «Педагогика и методика дошкольного образования». Москва : Владос, 2007. 301 с.
24. Гордійчук М.С.. Бабюк Т.Й. Дошкільна педагогіка і наступність роботи

- закладу дошкільної освіти та початкової школи : навчально-методичний посібник. Київ : Міленіум, 2019. 164 с.
25. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й., Пукас І.Л. Етнографія дитинства : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2018. 96 с.
 26. Гра дошкільника : теорія і практика. Дайджест 5 / Упор. Г. І. Григоренко. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС», 2007. 196 с.
 27. Гураш Л. Раннє дитинство: специфіка, особливості. Дошкільне виховання. 2002. №1. С. 24-25.
 28. Демчик К.І. Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 128 с.
 29. Діагностичне обстеження дітей раннього й молодшого дошкільного віку. / Під ред. Н.В. Серебрякової. Санкт-Петербург : Каро, 2005.
 30. Дмитрієва В. Методика раннього розвитку Марії Монтесорі. Від 6-ти місяців до 6-ти років / перекл. А. Сіненко. Київ : Форс Україна, 2019. 224 с.
 31. Дмитриева В. Г. Методика раннего развития Сесиль Лупан. Москва : Эксмо, 2009.
 32. Доман Г. Гармоничное развитие ребенка. Москва, 1996. 538 с.
 33. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнко, 2016. 347 с.
 34. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч пос. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 392 с.
 35. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
 36. Йовенко Л.І. Традиційне родинне виховання українців : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів : навч. посібник. Умань : Софія, 2010. 239 с.
 37. Загородня Л.П. Фізичне виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2015. 275 с.
 38. Зайцев Н. Письмо. Чтение. Сет. Санкт-Петербург., 1997. 242 с.
 39. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. Київ : Генеза, 2016. 88 с.
 40. Індивідуалізація виховання дошкільника : навч. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2007. 150 с.
 41. Каньоса Н. Г. Теорія та методика співпраці дитячих навчальних закладів з родинами : навчально-методичний посібник / укладач Н. Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г.,

2015. 116 с.
42. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: навч.-метод. посібник / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.
 43. Кириченко Н., Науменко Т. Мистецтво розвиває творчість : метод. посіб. для працівників дошкільних закладів, вчителів початкових класів. Тернопіль, Мальва-ОСО 1998. 72 с.
 44. Кірсанова І.Ф. Організація режимних процесів у ДНЗ. Харків : Вид.група «Основа», 2010. с.
 45. Кононко О.Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку дитини раннього віку : навч.посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 255 с.
 46. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ : ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с.
 47. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей. Київ : Кондор, 2006. 00 с.
 48. Лембрик І. Дитячі вікові кризи. Дошкільне виховання. 2003. № 4. С. 22–23.
 49. Лисенко Н.В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог: навчально-методичний посібник для ВНЗ. Київ: Видавничий дім «Слово», 2009. 400 с.
 50. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах : навч.-метод. посіб. : схвалено для використ. в дошкільних навч. закл. Київ. : Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 77 с.
 51. Максимова О.О. Валеологічна освіта дітей дошкільного віку (теоретико-методичні засади): навчально-методичний посібник / Олена Олександрівна Максимова. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 213 с.
 52. Мартиненко Г.В. Театралізована діяльність в дитячому садку. Харків: Основа, 2018. 127 с. (Серія «Заклад дошкільної освіти. Вихователю»).
 53. Масару І. После трех уже поздно. Москва : Знание, 1992.
 54. Методики Н. Зайцева. Учебник для родителей, воспитателей, учителей : учеб. пособие. 6-е изд. Санкт-Петербург, 2007.
 55. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

56. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / Мін. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 400 с.
57. Методичні рекомендації до програми розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко» / під ред. О. Л. Кононко. Київ : Кобза, 2004. 188 с.
58. Михайлова А.І, Кушнарєнко Е.М., Губанова Н.В. Організація роботи з дітьми різновікових груп : методичний посібник для вихователів дошкільних закладів. Харків : Ранок : Веста, 2008. 64 с.
59. Нечипорук Н., Петько О., Корж Т. Особливості організації навчально-виховного процесу в різновікових групах ДНЗ. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 179 с.
60. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі / Сухорукова Г. В., Дронова О. О., Голота Н. М. та ін. Київ : Слово, 2010. 376 с.
61. Олійник Л. Активізація спонтанної діяльності (сенсорне виховання дітей раннього віку). Палітра педагога. 1998. № 4. С. 27–29.
62. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / 2-ге вид., зі зм. та доп. / авт.-упор. А. П. Бурова. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 296 с.
63. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша; іл. Н.В. Кридченко. Харків : Основа, 2009. 223 с.
64. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : уавч. посібник. Кив : Центр учбової літератури, 2013. 225 с.
65. Павелків Р. В. Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.
66. Павлова Л.М. Розвивальні ігри-заняття. Харків: «Ранок», 2007.
67. Панченко А., Корєндо Р. Використовуємо інтегрований підхід до організації освітнього процесу з дітьми раннього віку // Вихователь-методист дошкільного закладу. №1, 2016.
68. Планування освітньо-виховної роботи в ДНЗ : молодший дошкільний вік. Тернопіль; Харків : Ранок, 2014. 280 с.
69. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: методичний посібник. Київ: Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.
70. Плохій З.П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника: навчально-методичний посібник Київ: Світич, 2010.

144 с.

71. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 448 с.
72. Поніманська Т. І., Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка : практикум: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Вид. 2-ге. Київ : Слово, 2007. 352 с.
73. Пренатальна і перинатальна педагогіка / авт.-упоряд. : Т.Д. Азаренко, А.А. Грищенко, Т.Л. Гурковська, О.П. Долинна та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 80 с.
74. Програма розвитку дитини від 2 до 6 рокув та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з LEGO®» / О. Ю. Рома, В. Ю. Близнюк, О. П. Борук. The LEGO® Foundation, 2016. 140 с.
75. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
76. Пукас І.Л. Особливості адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти / Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради; [відпов. секр. І.Л. Пукас]. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 324–328.
77. Ранній розвиток дитини – право кожного: зб. матеріалів Всеукраїнського форуму (м. Київ, 20 квітня 2019 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр. Київ : НЕНЦ, 2019. 123 с.
78. Ранній розвиток дитини : огляд найбільш відомих методик. URL: <https://lviv.dityvmisti.ua/blog/6035-rannii-rozvytok-dytyny-ogliad-naibilsh-vidomykh-metodyk/>
79. Рибальченко І.М. Взаємодія з батьками. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 208 с.
80. Рібцун Ю.В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки: від народження до трьох років. Київ, 2010.
81. Рогальська Н. В. Педагогіка дітей раннього віку : навч.-метод. посібник. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. 150 с.
82. Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дитину третього року життя: методичний посібник / Кузьмук Л.І. та ін.; за ред.. Т.І. Поніманської. Київ: Вид. дім «Слово», 2013. 568 с.
83. Розвиваючі ігри з малятами до трьох років / склала Т.В. Галанова.

- Ярославль : Академія розвитку : Академія, Київ : Академія холдинг, 2000.
84. Розвиток творчої особистості дошкільника. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2008. 351 с.
 85. Свирська Л., Петрова Н. Взаємодія дорослих із дітьми раннього віку. Київ, 2004.
 86. Сенсорний розвиток дошкільнят. Ранній вік / М.Л. Кривоніс, О.Л. Дроботій. Харків : Ранок, 2015. 192 с.
 87. Смирнова Е.О., Мещерякова С.Ю., Єрмолова Т.В., Игры и игрушки для детей раннего возраста : метод. посібник для вихователів. Москва : МГППУ, 2004.
 88. Смирнова Е.О. Диагностика психического развития детей от рождения до 3 лет. Санкт-Петербург : Детство пресс, 2005.
 89. Сокирба І. Імітаційні рухавки для дітей раннього віку. Дошкільне виховання. 2010. № 1. С. 28.
 90. Сухарева Л. С. Піклуємось разом з батьками. Робота з батьками дошкільників. Харків: Основа: Тріада, 2008. 128 с.
 91. Сухорукова Г.В., Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А.. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / за заг. ред. Г.В. Сухорукової. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2448253/>
 92. Сучасний дошкільний заклад : середовище для розвитку : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Сисин О.В., 2012. 351 с.
 93. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : підручник / Е.С. Вільчковський, О.І. Курок. Суми : Університетська книга. 2019. 467 с.
 94. Типовий перелік обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок дошкільного навчального закладу. Дошкільне виховання. 2002. № 10–11.
 95. Фіцула М.М. Дошкільна педагогіка. Тернопіль, 2000.
 96. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти : навч. посіб. Київ : Академія, 2000. 544 с.
 97. Франчук Т.Й., Пукас І.Л. Основи професійного саморозвитку студента, педагога в умовах компетентнісної моделі освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2016. 168 с.

98. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / упор. і авт. вступ. статей З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко, за заг. ред. З. Н. Борисової. Київ : Вища школа, 2004. 512 с.
99. Швайка Л.А. Методична робота в ДНЗ. Харків : Основа, 2017. 301 с.
100. Шийко Е. Розвиток пізнавальної сфери на третьому році життя. Дошкільне виховання. 2000. № 9. С. 14–17.
101. Щербакова І. Розвивальне середовище. Дошкільне виховання. 2007. № 12. С. 16–17.
102. Щербакова К.Й. Методика формування елементарних математичних уявлень у дошкільників. URL: https://dlearn.pnu.edu.ua/data/users/56/import/sherbakova_k_i_metodika_formuvannya_elementarnih_mate_matichn.pdf
103. Як виховати в сім'ї здорову дитину від народження до повноліття: Колект. моногр. / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Ін-т педагогіки і психології. Київ : СПД Богданова А.М., 2006. 220 с.
104. Яловська О.О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. 2-ге вид. Тернопіль : Мандрівець, 2013.
105. Kanosa, N., Chaika, I., Lytvynova, I., Yakovyshyna, T., Uspenska, V. M. & Kostiuk, D. (2020) Evaluation of the Application of Training in Higher Education Institutions as a Technology of Active Learning. *Systematic Reviews in Pharmacy*, 11 (10), 199–202. doi:10.31838/srp.2020.10.33
<http://www.jcreview.com/?mno=120203#abstract>
106. Potapchuk, T., Prima, D., Prima, R., Kozak, A., Pukas, I., & Tushko, K. (2021). Motivação da autodeterminação profissional dos alunos no processo de preparação profissional em instituições de ensino superior da Ucrânia: experiência empírica. *Laplage Em Revista*, 7 (Extra-C), p. 636-656. <https://doi.org/10.24115/S2446-622020217Extra-C1055p.636-656>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Методичні рекомендації з питання організації та проведення режимних моментів в групі раннього віку

Педагоги, які працюють з дітьми третього року життя, мають широко використовувати режимні процеси у реалізації завдань виховання. А саме: формування самостійності, навичок охайності, підтримки позитивного емоційного стану, розвитку естетичних почуттів, мовлення дітей. Розглянемо *основні режимні моменти* у житті групи та дії вихователя, який прагне до особистісно орієнтованого підходу у роботі з малятами.

Ранкова зустріч дітей. Вранці вихователь зустрічає кожну дитину, спілкується з нею, виявляючи свою приязнь, адже малюки дуже чутливі до тону вихователя, його слів. До восьми годин діти самостійно граються. *Ігри вранці* мають неабияке значення для підтримання, а іноді й для створення у дитини спокійного, але разом з тим діяльного й радісного настрою. У цьому полягає одне з найважливіших завдань ранкового періоду. Тому необхідно розташовувати іграшки так, щоб вони привертали увагу дітей, спонукали до дій з ними; збагачували ще невеликий наявний досвід дій з цими іграшками (ляльки й автомобілі, будівельний матеріал, сенсорні іграшки тощо). Ці іграшки розташовують в ігрових куточках: ляльок можна посадити у візочок, машину, на стільчик. Поряд можна розмістити кухонний та чайний посуд, плиту, предмети для прання та прасування. Навіть на початку року такі іграшки об'єднують дітей, хоча і не потребують узгодженості дій.

Найчастіше малюкам пропонують уже знайомі іграшки та ігри. Вихователь стежить за тим, щоб кожна дитина знайшла собі гру. Іноді вранці, коли в групі мало дітей, можна принести нову іграшку чи гру, показати малюкам, дати для гри. Пізніше її краще тимчасово прибрати. З огляду на те, що вихователь вранці значною мірою зайнятий прийомом дітей, прибираються іграшки та посібники, які потребують постійного нагляду з боку дорослого (мозаїка, розрізні картинки).

Добре організовує малюків у ранковий час *будівельний матеріал*, розташований на кількох столах. З цією метою, вихователем перед приходом дітей може бути споруджена нескладна будівля з будівельного матеріалу, яка наштовхує малюків на певну гру: місток, по

якому можна провести мотрійок; ворота, через які діти провозять свої машини; парканчик, за яким знаходяться тварини.

З дидактичних іграшок вранці дітям дають у вільне користування вже знайомі їм іграшки (по можливості добирають такі, що не створюють надмірного шуму): машини, візки. Ігри з ними спонукають малюків до енергійних дій, викликають задоволення. Особливо під час ранкового прийому доцільно використовувати найпростіші мовленнєві ігри-розваги, наприклад, ігри з долоньками, пальчиками. Забава, гра-потішка покращують настрій малюків, тому що вони прості, зрозумілі, динамічні.

Вранці окремих дітей можна залучати до виконання певних посильних доручень, трудових дій: разом з дорослим поливання кімнатних рослин, участь у підготовці до сніданку тощо.

Ранкова гімнастика. Ранкова гімнастика – обов'язкова складова організації життєдіяльності дітей у дошкільному навчальному закладі. Вона сприяє поглибленню дихання, посиленню кровообігу, обміну речовин, розвитку різних груп м'язів, правильній поставі, розгальмовуванню нервової системи після сну, викликає позитивні емоції.

Головна вимога до гімнастики у літній період – проведення її на свіжому повітрі, а взимку – у добре провітреному приміщенні. Для підвищення опірності організму до несприятливих кліматичних умов одяг під час виконання вправ має бути легким.

Добираючи вправи для ранкової гімнастики, необхідно виходити з того, що вони повинні всебічно впливати на організм дитини. При цьому слід керуватися наступними вимогами:

- вправи повинні бути простими й доступними для дітей, відповідати будові й функціям їхнього рухового апарата, не вимагати великої затрати нервової і м'язової енергії;
- вправи мають бути різноманітними за видами рухів і охоплювати різні групи великих м'язів (плечового пояса, спини, живота, ніг). Рухи для зміцнення дрібних м'язів (кисті рук, пальців) окремо не виконують, оскільки фізіологічний ефект їх незначний, а пропонують з вправами, що охоплюють великі, м'язові групи;
- дітям пропонують вправи, в яких вони імітують рухи тварин, птахів, машин тощо, що значно зацікавлює малюків, викликає у них емоційне піднесення;
- для урізноманітнення ранкової гімнастики корисно впроваджувати вправи з предметами: брязкальцями, прапорцями,

стрічками, кубиками тощо, які сприяють правильному й цілеспрямованому виконанню рухів, а також підвищують інтерес до вправ.

Для організованого проведення ранкової гімнастики вихователь шикує дітей в коло. Під час показу слід користуватися «дзеркальним» способом.

Ранковий туалет. Незадовго до початку сніданку, орієнтовно за 15 хвилин, дітей починають умивати. Перехід від гри до цієї необхідної гігієнічної процедури важливо організувати так, щоб перерва в грі не була несподіваною, а також, щоб не було очікування, яке втомлює малюків. Умивання, як і інші побутові процеси, здійснюють згідно з принципом поступовості.

Помічник вихователя або няня-санітарка, приготувавши столи до сніданку, пропонує вмитися трьом-чотирьом дітям, вибираючи тих, хто у даний час не дуже захоплений грою, а також тих, хто їсть повільніше від інших. Вихователь у цей час розсаджує за столи дітей, які вже вмилися, спостерігає за тим, як діти починають їсти, і поступово направляє в умивальну кімнату тих, хто ще продовжує гратися.

Діти цього віку поступово привчаються самотійно мити руки з милом, вмиватися, насухо витиратися. Допомагаючи дітям, вихователь або його помічник засувають малюкам рукави, регулюють струмінь води, заохочують акуратність і діловитість, іноді кваплять охочих похлюпатися. Хоча діти входять до умивальної кімнати невеличкими групами, все-таки потрібно привчати їх терпляче чекати, поки вмиваються ті, хто прийшов раніше, і не відштовхувати інших. Тих малюків, кому за спостереженням вихователя або няні це необхідно, перед вмиванням направляють до туалету.

Щоб діти навчилися швидко знаходити свій рушник і користуватися тільки ним, варто дібрати яскраві, зрозумілі картинки, роздивитися з малюками кожному з них, порозмовляти про них. Так дитина легко запам'ятовує предмет, зображений на картинці, і привчається правильно його називати. Малюк, який щойно старанно вмився, під впливом схвалення дорослих сам відчуває задоволення. Вихователю необхідно супроводжувати свої дії та дії дітей словесними роз'ясненнями, називанням предметів, показом, запитаннями, використовувати малі жанри фольклору.

Прийом їжі. У два роки більшість дітей вже мають навички самотійного приймання їжі, хоча їдять поволі, недостатньо акуратно, тому що їхні рухи ще нечіткі. Повсякденні вправи, заохочення дорослих

до самостійності дають добрі результати: малюки до трьох років навчаються їсти швидше, впевненіше, охайніше, хоча більшість дітей все ще тримають ложку в кулачку, оскільки так їм легше. Однак у групі завжди є діти менш самостійні, їм треба допомагати і навіть догодувати. Складніше привчити до приймання їжі, яка входить до раціону дошкільного закладу, тих дітей, яких удома тривалий час годували рідкою, дрібно розмеленою їжею – рідкими кашами, бульйонами. Вони не вміють як слід жувати і тому доволі часто відмовляються від незвичної їжі.

Привчати дітей до самостійного приймання їжі слід поступово, не викликаючи негативних емоцій, використовуючи всі можливості для заохочення будь-яких, навіть незначних, досягнень. Позитивно впливає на апетит малюків естетично оформлений стіл, самі страви, акуратно розставлений посуд. За умови, коли діти їдять на скатертинах, складніше підтримувати чистоту, тому краще не поспішати з їх введенням. Не слід бути занадто вимогливими до маленьких дітей. Якщо хтось ненавмисно розіллє суп, розкришить хліб тощо, не варто його сварити за це. Домагаючись того, щоб кожен з'їдав свою порцію їжі, треба уважно стежити за загальним станом малюків: можливо, дитина не цілком здорова, перевтомилася, не звикла до цієї страви, чимось засмучена. У таких випадках наполягати не слід – це навіть шкідливо.

За стіл діти сідають поступово, у міру того, як закінчують гру і вмиваються. За 10-15 хвилин до початку прийому їжі слід забезпечити спокійні ігри, які не втомлювали б малюків. Діти сідають за сервірований стіл. Вихователь називає страви, які стоять перед дітьми, викликає до них позитивне ставлення. Наприклад: «Сьогодні дуже смачна гречана каша», «Подивіться, які рум'яні пиріжки у нас на обід».

У групі дітей третього року життя необхідно використовувати серветки з тканини, які закладаються за комір плаття, сорочки або зав'язуються. Серветка запобігає забрудненню одягу дитини і привчає її до охайності. Ложку для першої страви рекомендують десертну, тарілку стійкої форми – напівпорційну. Хліб слід нарізати невеликими тонкими скибками та привчати малюків брати їх із хлібниці.

Після закінчення їжі вихователь привчає дітей спокійно встати із-за столу, подякувати, підсунути свій стільчик. Не варто вимагати, щоб малюки сиділи за столом, очікуючи, поки всі закінчать їсти. Вони можуть починати гратися або переходити до інших справ.

Заняття. З дітьми третього року життя проводять заняття переважно у ранкові години (комплексні, комбіновані або інтегровані) в ігровій формі.

Фізкультурні та музичні заняття проводять з усією групою дітей, інші заняття – підгрупами та індивідуально. Тривалість фронтального заняття – до 10 хв., підгрупового – 8–10 хв., індивідуального – 5–7 хв.

На заняттях у дітей формують елементарне орієнтування в докільці, розвивають мислення, а також вправляють у доступних їм формах образотворчої та конструктивної діяльності, удосконалюють музичне сприймання, розвивають навички співів, удосконалюють основні рухи.

Для проведення занять малюків об'єднують у дві підгрупи по 6–8 дітей. У кожену підгрупу підбирають дітей, які мають приблизно однаковий рівень розвитку з певного виду діяльності. Заняття проводять по чергово з двома підгрупами. Під час заняття вихователя з підгрупою дітей, решта грається під доглядом помічника вихователя. Ті, хто закінчив займатися, готуються до прогулянки.

Для успішного проведення занять необхідно додержуватися санітарно-гігієнічних умов. У добре освітленій і спокійній частині групової кімнати бажано виділити постійне місце для занять. Столи (тоді, коли зміст заняття потребує організації дітей за столом), зсувають і розставляють так, щоб діти були ближче до вихователя і він міг добре всіх бачити та співпрацювати з ними. Вихователю слід заздалегідь подбати про те, щоб усі демонстраційні посібники і матеріали були розташовані зручно для нього та дітей.

На певній відстані від місця для занять розміщують іграшки та різноманітні посібники для самостійної гри дітей: ігрові куточки, столики для книжок, будівельний матеріал тощо. Усе це розставляють таким чином, щоб діти, які займаються, не бачили тих, хто грається, а малюкам, які граються, не треба було б пересуватися попереду, хто займається. Деякі іграшки, що створюють шум, на період занять прибирають.

Якщо заняття проводять на майданчику, то спочатку одягають дітей першої підгрупи, а під час занять з ними – тих малюків, які займатимуться пізніше. У літній період, якщо дозволяють умови, всі заняття дітей проходять на свіжому повітрі.

Одягання на прогулянку. Перебування дітей на свіжому повітрі передбачене режимом дня необхідне для їхнього здоров'я і розвитку, для розв'язання різноманітних виховних та навчальних завдань.

Одягання на прогулянку, особливо в зимовий час, найбільш складний для дітей і дорослих процес, тому його слід чітко організовувати.

Дітей готують до прогулянки, поділивши на дві підгрупи. Перед одяганням їх направляють до туалету. Першій групі допомагають одягатися вихователь та його помічник; вихователь одночасно наглядає за тими дітьми, які ще граються в кімнаті. Допомогати одягати малюків на прогулянку можуть вільні працівники дошкільного закладу й старші діти. Але необхідно керувати їхньою допомогою, стежачи, аби вона не перейшла в зайву опіку, яка позбавляє дітей самостійності. Одягання на прогулянку має відбуватися в певній послідовності. Найбільш вживаною і перевіреною на практиці є така: діти підходять до своїх шаф, виймають штанці та взуття і сідають на лави (за можливістю неподалік від місця, де є їхній одяг). Одягнувшись самостійно або з допомогою дорослих, дитина виймає з шафи головний убір, светр, які їй надягає дорослий. Після цього залишається одягти верхній одяг з рукавичками, пов'язати шарфи. Протягом року дітей привчають одягтися дедалі самостійніше.

Спілкування дітей у процесі одягання створює природні умови для виховання в них культурних навичок: ввічливо звернутися з проханням, подякувати, проходити спокійно, не поспішаючи й не штовхаючись. Одягнені діти виходять на прогулянку з вихователем або його помічником (за домовленістю), потім одягається решта малюків. Повертаються діти з прогулянки та роздягаються теж підгрупами. Вихователь піклується, щоб ті, хто вийшов раніше, поверталися в групу першими.

Прогулянка. На прогулянці планують цілеспрямовані спостереження за довкіллям (за поведінкою тварин та діями дітей і дорослих), рухливі та дидактичні ігри, цільові прогулянки територією ЗДО.

Під час прогулянок особливо важливо регулювати діяльність кожної дитини: декого більше залучати до рухливих ігор, інших утримувати від надмірного збудження, комусь допомогти гратися разом, а комусь – окремо, не заважаючи одні одним.

На прогулянці, оберігаючи здоров'я дітей і продовжуючи роботу з виховання культурно-гігієнічних навичок, вихователь уважно стежить за зовнішнім виглядом дітей, помічає та усуває недоліки в одязі: підв'язує шарф або шапку, якщо вони розв'язалися, одягає рукавички тим, хто їх зняв тощо.

Сон. Денний сон для маленьких дітей є відпочинком, значення якого важко переоцінити. Укладання, як і годування дітей, проходить послідовно. Ті малюки, які закінчили обідати, під наглядом вихователя або його помічника заходять до туалетної кімнати, користуються горщиком, миють руки і йдуть у спальню. Час користування горщиком визначається дитиною індивідуально, але контролюється дорослим. Не слід вважати цю процедуру колективною.

Роздягаються діти перед сном за допомогою дорослих. Необхідно створити спокійну та довірливу атмосферу. Під час роздягання перед сном та одягання після сну важливо із самого початку року привчати малюків до порядку і послідовності. Спочатку дитині допомагають зняти плаття або сорочку, потім взуття, штанці, колготки, гольфи, шкарпетки.

Окремі діти, у яких вже сформовані навички самообслуговування, можуть самостійно зняти одяг і навіть повісити його на стільчик або акуратно скласти. Вони є прикладом для ініціативного наслідування іншим малятам групи, яких вихователь схвалює за найменші досягнення. Дитина, яка з тих чи інших причин погано володіє навичками одягання й роздягання, або втомлена, в поганому настрої, потребує допомоги дорослого. У цих випадках вихователь або його помічник може роздягнути або одягнути малюка. Але дитину не слід залишати пасивною, варто залучити до виконання окремих дій.

Діти раннього віку зазвичай засинають швидко, проте більш збудливі можуть довго крутитися. Біля такого малюка потрібно посидіти, погладити по голівці, сказати кілька заспокійливих слів, заспівати лагідну пісеньку. Не можна залишати дітей у спальні самих, навіть якщо всі діти сплять. Діти прокидаються не всі разом, піднімати їх слід теж поступово: хто одягнувся, йде гратися. Під час готування до сну й одягання після нього необхідно викликати активність дитини, виховувати її самостійність, привчати до дотримання встановлених правил поведінки. У цей час дорослі спілкуються з дітьми на побутові теми, звертаються до малюків із запитаннями, із простими дорученнями, відповідають на їхні запитання, що сприяє зближенню з вихованцями, розвитку їхнього мовлення, мислення, уявлень про навколишній світ.

Гімнастика після денного сну. Комплекс вправ гігієнічної гімнастики проводиться щоденно після денного сну. До нього входять загальнорозвиваючі вправи, які виконувалися вранці, а також вправи з профілактики порушень постави та плоскостопості. Тривалість та дозування вправ такі, як і в ранковій гімнастиці.

Загартувальні процедури – система заходів, спрямованих на підвищення опірності організму дітей, розвитку у них здатності швидко й без шкоди для здоров'я пристосовуватися до змінних умов навколишнього середовища. У дошкільних навчальних закладах застосовуються два види загартувальних заходів: *повсякденні та спеціальні*. До *повсякденних* належать: відповідний температурний режим, застосування широкої аерації, використання прохолодної води для миття рук, обличчя, полоскання рота, горла. *Спеціальні* загартувальні процедури – повітряні й сонячні ванни, різноманітні водні процедури (наприклад: сухе та вологе обтирання тіла махровою рукавичкою, обливання ніг, тіла), сон при відкритих фрамугах тощо. При використанні водних процедур температура води поступово знижується відповідно до встановлених норм. Проводяться й інші загартувальні (ходьба босоніж по росяній траві, глині, камінцях, вологому піску тощо) та спеціальні лікувально-профілактичні процедури (фітотерапія, ароматерапія, лікувальна фізкультура, масаж, фізіотерапевтичні процедури тощо), які включаються до системи оздоровлення за призначенням лікаря та згодою батьків з урахуванням індивідуальних показників стану здоров'я і самопочуття дітей.

II половина дня. «Розтормошити» малюків від сну допоможе гімнастика пробудження. У питаннях загартування малюків в кожному дошкільному закладі існує «свій» комплекс процедур загартування, погоджений з медичним персоналом.

Друга половина дня – найбільш ефективний час для ігрової діяльності малят. Вихователь та його помічник допомагають малюкам, які щойно прокинулися, одяглися і пропонують погратися. Необхідно звернути увагу окремих дітей на іграшки, які є в групі. Це стосується сором'язливих малюків та тих, хто нещодавно прийшов до групи. Після сну вони бувають в'ялими, не знають, чим зайнятися. На час вставання доцільно запрошувати вихованців старших груп (кілька дітей). Вони допоможуть одягнутися малюкам, потім пограються з ними, проявляючи власну ініціативу або виконуючи «завдання» вихователя.

У другій половині дня вихователь додає до іграшок, що є в групі ті, з якими діти не вміють самостійно гратися. Діти із задоволенням спостерігають за діями вихователя з новою іграшкою та навчаються гратися з нею. Вихователь організовує настільно-дидактичні ігри зі знайомим змістом, рухливі ігри, сюжетні ігри, створює умови для самостійної художньої та конструктивної діяльності малюків, проводить ігри-інсценівки. Слід пам'ятати: у процесі ігрової діяльності

закріплюються вміння та уявлення дітей, розв'язуються широкі виховні завдання, пов'язані з розвитком незалежності, ініціативності, допитливості малят.

Вихователь схвалює самостійні рухливі ігри дітей з візками, машинами, їхні активні рухи і, разом з тим, стежить, щоб вони не перевтомлювалися, не перебували довго в одній позі. Потрібно стимулювати до активних дій тих дітей, які багато часу проводять на килимі в ігровому куточку, граючись з ляльками, іграшками-тваринками. Вихователь звертає увагу на те, щоб усі малюки були зайняті грою.

Вечірня прогулянка. Не треба планувати великий обсяг роботи на цей режимний момент, краще обмежитися індивідуальною роботою. За малюками приходять батьки, вихователь розповідає про самопочуття дитини, про те, як вона гралася протягом дня, чим займалася, які в неї взаємини з іншими дітьми.

Рухливі ігри. Щоденний розподіл рухливих ігор між режимними моментами:

- під час ранкового прийому одна-дві гри малої і середньої рухливості;
- на прогулянках дві-три гри малої, середньої та високої рухливості;
- ввечері одна-дві гри середньої та малої рухливості.

Усього протягом дня проводиться не менше п'яти рухливих ігор, а влітку – шести.

До режиму дня рухливі ігри слід включати щодня, навіть у ті дні, коли проводяться музичні заняття чи заняття з фізкультури. В такі дні можна запланувати ігри невеликої рухливості або перенести їх на другу половину дня. У ті дні, коли зміст занять зв'язаний з розумовим напруженням дітей, рекомендується проводити ігри з більшою рухливістю. На прогулянці гру можна проводити в різний час. Навчання рухливої гри здійснюється, як правило, на заняттях з фізичної культури, а закріплення – на прогулянках.

Тривалість гри для дітей першої молодшої групи становить у середньому 5–7 хвилин з повторенням кожної з них 3–4 рази.

Рухливі ігри включаються до різних форм роботи з дітьми (занять, свят, розваг тощо) після їх попереднього розучування.

Для дітей раннього віку підбирають рухливі ігри з нескладним змістом, оскільки життєвий досвід дітей до 3 років порівняно невеликий. Мислять вони конкретно, тому змістом ігор для них є прості дії з наслідуванням дій вихователя, а пізніше – образів, які малюки

безпосередньо сприйматимуть у житті або про які дістануть уявлення з картинки, казки, оповідання. Наприклад: горобчики злітають на доріжку; автомобіль їде – горобчики відлітають додому; кіт спить – мишки вибігають з нірок; кіт прокидається – мишки ховаються в нірки.

Пояснення сюжетних рухливих ігор дітям раннього віку здійснюється у вигляді короткого образного оповідання, що допомагає викликати у дитини яскраві уявлення про ті персонажі, яких вона буде зображати. Пояснення як правило співпадає за часом з початком та розгортанням самої гри.

Крім наслідування образів, до змісту ігор входять конкретні завдання з рухами, спрямованими до вихователя або до якогось предмета. Наприклад: діти наздоганяють вихователя, біжать до прапорця, шукають захованого ведмежатка, ловлять паперову бджілку, яку вихователь тримає на рівні піднятих рук дитини, ідуть одне за одним «рівненькою доріжкою» тощо.

У цих іграх дітей найбільше цікавить конкретно сам рух: біг, ходьба, підстрибування та ін. З цієї самої причини з малюками не проводять тих ігор, в яких є ловіння. Адже вихованців групи раннього віку самий результат – бути спійманим, утекти від того, хто ловить, – ще мало цікавить.

Не варто проводити ігор зі стрибками у довжину, висоту, метанням, лазінням, оскільки діти до таких рухів ще не підготовлені.

Багато ігор мають римований текст. Малюки з великою охотою виконують рухи в ритм із словами, що їх спочатку проказує вихователь, а потім поступово розучують і промовляють самі. Рухлива гра сюжетного характеру, яка проводиться з музичним супроводом, викликає у дітей більшу зацікавленість і проходить значно жвавіше. Музика піднімає настрій дитини, вимагає її рухатися енергійніше, красиво, відповідно до характеру і форми музичного твору. Правила в іграх для дітей такого віку прості й нечисленні, вони тільки підказують малюкам, що треба робити в тій чи іншій грі. У багатьох іграх є правила, які підказують учасникам сигнали на початок рухів, дій (наприклад, у грі «Миші і кіт» за правилом миші можуть вибігати лише тоді, коли кіт засне). Ігор, в яких є обмежений або заборонений рух, не використовують.

Особливості організації пісочно-ігрового середовища та ігор дітей раннього віку

Ігри з піском і водою використовують з розвивальною, навчальною і корекційною метою. У підготовці пісочно-водного середовища необхідно пам'ятати про безпеку і комфортні умови для дітей під час ігор.

Пісочниця. Для результативної роботи з дітьми пісочниця має бути відповідно обладнана. Для занять з підгрупою (6–8 дітей) використовують дерев'яний ящик розміром 90х70х10 см. Дно та борти пісочного ящика, як правило, зафарбовують у блакитний, синій колір – це символізує небо та воду, або зелений колір, який є символом дерев і трави. Для індивідуальних занять можна використовувати декілька пластмасових таць менших розмірів.

Для ігор дітей раннього віку недоцільно відводити великі пісочниці, оскільки малята не створюють великих сюжетних будівель, об'єднуючи їх загальним змістом, їх дії частіше носять процесуальний характер, споруди ще недосконалі і прості. Тому зручними вважаються невеликі переносні пісочниці на ніжках (1,2 м х 1,1 м, висота 50–60 см). Бажано, щоб на ділянці було дві-три таких пісочниці.

Пісок має бути жовтого або світло-коричневого кольору (для певних ігрових вправ – різного кольору), сертифікований. Перед використанням його просіюють, промивають, прожарюють. Використовується пісок сухим або мокрим. Піском заповнюють третину ящика. Мокрий пісок після закінчення роботи просушують, вирівнюють та збризкують водою. В умовах кімнати потрібно самостійно очищати пісок один раз на 2–3 місяці. Для цього його промивають, висушують на сонці та досипають новий.

Набір матеріалів для гри у піску (зберігається поруч на полицках або у коробках):

- традиційний – лопатки, совочки, граблі, широкі щіточки, сита, воронки, лійки, відерця, різнокольорові форми, пасочки різного об'єму та конфігурації;
- нетрадиційний – прозорі та непрозорі пластикові пляшки, баночки, коробочки, невеликі контейнери з кришками, різні ложки, воронки, чашки, стаканчики, футляри від шоколадних кіндер-сюрпризів, друшляк, вінчик для збивання,

- комплекти мініатюрних іграшок висотою до 5–8 см (ляльки, тварини, машинки), іграшки із «кіндер-сюрпризів»;
- природний матеріал – камінці, черепашки, мушлі, пробки, шишки, горіхи, палички, дощечки тощо;
- допоміжний – набори іграшкового посуду, меблі, різноманітні будівлі, пластикові або дерев'яні геометричні фігури, великі гудзики тощо;

Поряд із пісочницею, безпосередньо під час гри, слід розмістити посудини з водою. Вихователь має чітко знати, чи є в дитини алергія на пісок, шкірні захворювання, порізи на руках тощо.

Види ігор з піском:

- маніпулятивні ігри на поверхні піску (сухого або мокрого) – діти заповнюють піском формочки, малюють на його поверхні, роблять відбитки, гірки;
- ігри з проникненням у товщу піску (занурення рук у пісок) – діти риють тунелі, ямки, ховають і знаходять предмети у піску;
- організація на піску сюжетів і композицій;
- будівництво з мокрого піску.

Особливості організації осередку гри з водою:

- краще, якщо вода буде теплою і кип'яченою. Це не викличе «тактильного дискомфорту» у дітей, дасть приємні відчуття і забезпечить безпеку для здоров'я в тому випадку, якщо вона якось потрапить до рота малюка;
- воду слід часто (кожні два дні) змінювати для того, щоб запобігти розмноженню бактерій. А якщо діти граються із водою не частіше ніж двічі на тиждень, то краще щоразу наповнювати місткість свіжою водою. Тим більше з цим не виникне проблем, якщо ви використовуєте для ігор із водою не спеціальний стіл, а будь-яку іншу ємність;
- ємність доцільно заповнювати водою до рівня не нижче ніж 7-10 см для того, щоб малюкам було зручно наповнювати водою пляшки, опускаючи їх на дно, зачерпувати воду, і щоб була можливість урізноманітнити ігрові дії дітей;
- добре мати для дітей фартушки, нарукавники, що виготовлені з клейонки, щоб діти не боялися забризкатися, не почувалися скуто. Також необхідно поблизу тримати сухі ганчірочки, серветки, якими можна скористатися за потреби;
- матеріали повинні бути розміщені таким чином, щоб ними було легко скористатися і дорослому, і дітям. Їх можна зберігати в пластикових

контейнерах з отворами, тазах, на підносах, на полицях поряд із «центром води». А після завершення ігор із водою слід розкласти всі мокрі предмети на рушнику для просушування;

- ігри з водою зручніше організувати в тому місці, де підлогу легко вимити і протерти.

Набір матеріалів для гри з водою:

- традиційний – відерця, сита, сачки, вудочки, совки, лійки;
- нетрадиційний – стаканчики з-під йогуртів, пляшки з кришками, дірочками на дні, баночки, мірні стаканчики, форми різних розмірів, різні пластикові контейнери, черпаки, ложечки та інші предмети, якими можна зачерпувати воду, друшляки, ситечка для заварювання чаю, виймання яєць з гарячої води, лійки виготовлені з пластикових пляшок, гумові й поролонові губки, порожнисті трубочки, пульверизатори, маленькі махрові та пресовані рушники;
- набір пластмасових та гумових іграшок (кораблики, човни, качечки, рибки та ін.);
- природний матеріал; предмети з різних матеріалів (дерева, пластмаси, пробки, металу) різної ваги, форми, розміру, фактури.

Ігри з водою і піском проводяться систематично упродовж дня (в усіх вікових групах):

- в період адаптації дітей до умов дошкільного закладу та нового колективу;
- безпосередньо під час освітньої діяльності;
- під час ранкового прийому;
- в другу половину дня;
- на прогулянці в теплий період року.

Допоміжні засоби в іграх з піском та водою:

- спеціально підібрана музика;
- усна народна творчість;
- вірші дитячих поетів;
- присутність ігрового персонажа.

Загальні рекомендації щодо ігор з піском та водою:

- ігри слід проводити з невеликою групою дітей (дві-три дитини), особливу увагу приділяючи тому, хто бере участь уперше;
- під час проведення перших адаптаційних ігор не обов'язково дотримуватися точної інструкції;
- слід уважно стежити за реакцією дитини під час ігор (негативні реакції, втома тощо);
- спочатку дорослий має показати дитині способи дій, потім малюк

виконує дії разом із дорослим «рука в руці», а далі – дитина виконує дії самостійно;

- для початку та кінця ігор варто започаткувати особливий ритуал;
- із правилами, заборонами дорослий знайомить дітей через іграшку-посередника; що молодші діти, то коротші правила.

Правила поводження з піском:

- «Пісочку не подобається, коли його викидають далеко за його домівку-пісочницю» (Не можна викидати пісок з пісочниці);
- «Піщинки дуже не люблять, коли їх беруть до рота або кидаються ними в інших дітей» (Не можна брати пісок до рота і кидатися ним в інших людей);
- «Пісок не любить, коли руйнують його башточки (гірки, гаражі тощо)» (Не можна руйнувати те, що побудували у піску інші діти.);
- «Піщинкам не подобається, коли поруч з ними в пісочниці з'являються сторонні не потрібні предмети» (Не можна кидати у пісочницю сторонні предмети, сміття);
- «Пісочок любить, коли у дітей чисті ручки і носики» (Пограв із піском – помий ручки і покажи чисті долоньки).

Правила поводження з водою:

- «Водичці не подобається, коли її крапельки залишають басейн (мисочку, тацю) без дозволу (Не можна навмисно виливати воду на підлогу);
- «Крапельки не люблять, коли ними бризкаються на інших людей» (Не можна бризкати водою на інших дітей);
- «Водичка хоче завжди бути чистою та прозорою» (Не можна кидати у воду не потрібні предмети, сміття);
- «Усі іграшки люблять, коли їх повертають після гри на місце» (Після гри необхідно допомогти вихователю прибрати іграшки на свої місце).

Роботу в пісочниці та водному осередку з малюками можна проводити двома способами: «спонтанна» гра (вихователь спостерігає); гра та спілкування в режимі «наставник-дитина».

Після того, як дорослий підготує обладнання для ігор, створить атмосферу доброзичливості, він виконує роль уважного глядача.

Позиція дорослого – це «активна присутність», а не керівництво процесом. (спочатку навчити дітей різним маніпуляціям та діям з піском та водою). «Активна присутність» – це принести іграшки і воду, знайти потрібний матеріал тощо. Ігри дітей з піском ніколи не інтерпретуються

і не обговорюються. Простір як для творчості дорослих, так і для творчості дітей – необмежений.

Маніпуляції з піском. Малюків вчать згрібати пісок в невеликі купки за допомогою совків і лопаток, утрамбовувати їх, викопувати в піску ямки, накладати пісок в невеликі низькі формочки і майструвати пиріжки, пряники, торти та інші частування для ляльок. Можна навчити їх будувати будку для собаки. Дорослий згрібає пісок у купу, ущільнює її і робить у ній поглиблення совком у її заснування, пропонує малюкові помістити в неї собачку.

Можна навчити дітей проводити в піску доріжку, просуваючи дощечку, що лежала плазом, і злегка придавлюючи її до піску. Після цього разом з малюками вихователь робить на доріжці купини і ямки, і споруда обігрується. Малюків вчать прийому формовки, показують, як набирати повну форму, ущільнювати в ній пісок, перекидати її, де необхідно по ній постукати, як піднімати, не пошкодивши пасочку. Так діти формують торти, вежі, будиночки. Можна навчити дітей будувати гірки. Для цього насипається купа піску, втрамбовується і за допомогою дощечки прокладаються спуски у гірки (аналогічно будівництву доріжки). Після цього можна будувати лавочку, ворота, стіл, стілець, міст .

Щоб побудувати парканчики, треба згрібати пісок з двох сторін руками, ущільнюючи його, поступово добудовуючи споруду в довжину у напрямку до себе.

Методичні рекомендації з питання прийому новачка у дошкільний заклад

Майже в кожній родині, де є маленька дитина, виникають питання, з якого віку віддавати дитину в дитячий садок і наскільки комфортно їй там буде. Якщо дитина погоджується ненадовго відпустити маму від себе, це одна з ознак того, що дитина зможе відвідувати дитячий садок. Щоб допомогти вашій дитині безболісно ввійти в життя дитячого садку й успішно адаптуватися, допоможуть наступні поради:

- Найважливіше – це підготувати дитину до спілкування з іншими дітьми й дорослими. У цьому вам допоможуть рідні й близькі, які можуть доглядати певний час за вашою дитиною, коли ви не надовго відлучаєтеся. Вона в майбутньому легко зможе переносити розлуку з вами.
- Якнайчастіше відвідуйте парки, дитячі майданчики, привчайте до гри в пісочницях, ходіть на дні народження друзів, новорічні свята, де є її однолітки.
- Про майбутнє відправлення до дитячого садочку говоріть з дитиною, як про радісну подію. Бажано в присутності дитини не висловлювати своїх власних побоювань. Розповідайте дитині, що таке дитячий садок, навіщо туди ходять діти.
- Поговоріть з дитиною про можливі труднощі, до кого вона може звернутися по допомогу. Наприклад: *«Якщо ти захочеш пити, підійди до виховательки та скажи: «Я хочу пити», і вихователь наллє тобі води»*.
- Намагайтеся розвивати та заохочувати дитячу самостійність. Домашній режим краще заздалегідь узгодити з режимом садочку.
- Прийдіть заздалегідь у дитячий садок і познайомтеся з обстановкою, з дітьми, з вихователями... Краще це зробити, коли діти гуляють на вулиці або грають у груповій кімнаті. Розкажіть вихователям про індивідуальні особливості вашої дитини, що їй подобається, що ні, які в неї вміння та навички, що поки не робить самостійно. Бажано разом з вихователем визначити, які методи заохочення й покарання прийнятні для вашої дитини.
- Розробіть разом з дитиною нескладну систему прощальних знаків уваги і їй буде простіше відпустити вас. Дайте дитині в дитячий садок улюблену іграшку, нехай іграшка ходить разом з нею щодня і знайомиться там з іншими дітьми. Розпитуйте, що з іграшкою

відбувалося в дитячому садку, хто з нею дружив, чи не було їй сумно. Таким чином, ви дізнаєтеся, як дитині вдається звикнути до дитячого садку.

- Пограйте з дитиною та з домашніми іграшками в дитячий садок. Нехай іграшка знайде собі друзів і через неї спробуйте вирішити проблеми, що виникають у дитини, орієнтуйте гру на позитивні результати.

Пам'ятайте, що на звикання дитини до дитячого садка може знадобитися до півроку. Розраховуйте свої сили і можливості та плани. Краще, якщо на цей період у родини буде можливість підлаштуватися до особливостей адаптації вашого малюка.

Практичні поради щодо полегшення перебігу адаптаційного періоду дитини раннього віку

Щоб зняти напруження дитини в період адаптації до дитячого садка, необхідно переключати її увагу на діяльність, яка приносить задоволення. У дошкільному віці – це, перш за все, гра. «Мова» ігор зрозуміла і доступна будь-якій дитині. Вона отримує можливість виражати свої емоції, переживання, спілкуватися з однолітками, ознайомлюватися з нормами і правилами життя, отримує внутрішню свободу (гратися з ким хочу, де хочу, скільки хочу, чим хочу).

Ігри адаптаційного змісту

«Колючий їжачок»

Мета: розвивати дрібну моторику і координацію рухів дітей; стимулювати мовленнєву активність.

Обладнання: масажний м'яч для кожного учасника.

Хід гри:

На вашій долоні з'являється незвичайна кулька. Разом ви уважно розглядаєте її. Виявляється, що вона схожа на їжачка. Акуратно кладете кульку на долоню дитини, прокочуєте «їжачка» по кожному пальчику, починаючи з великого пальця провідної руки, і трохи довше затримуетесь на подушечці кожного пальчика. Погладжування слід виконувати в напрямі від периферії до центра. Дії супроводжуйте віршами:

Дай долонечку, моє сонечко,
Я погладжу тебе по долонечці.
Ходить-бродить вздовж доріжок
Весь в колючках їжачок,
Ягідки шука й грибочки
Для маленьких діточок.

Самомасаж кисті розвиває мускулатуру пальців рук, рефлекторно стимулює відповідні зони кори головного мозку, дає змогу нормалізувати стан нервової системи, має не лише заспокійливий, а й загальнооздоровчий ефект. Вплив на кисті рук, своєю чергою, впливає на стан мозку, а відповідно – і на загальний стан організму.

«Що нам підкажуть пальчики»

Мета: розвивати тактильне сприймання дітей, спостережливість; збагачувати сенсорний досвід; стимулювати пізнавальну активність.

Обладнання: природні матеріали різної фактури – каштан, горіх, шишка, дерев'яний ребристий олівець, гладенький камінчик.

Хід гри:

Запропонуйте дитині розглянути предмети у коробочці, доторкнутися до них, обрати той, який найбільше сподобався, допомогти його описати: твердий, важкий, гладенький тощо. Потім запропонуйте дитині заплющити очі, простягнути долоню, відгадати, який предмет лежить на ній. Якщо в дитячому віці не вдосконалювати рухи і не збагачувати сенсорний досвід (те, що ми відчуваємо і сприймаємо через органи чуття), то в дорослому віці людина не володітиме достатньою пластичністю розуму, щоб уміти легко пристосовуватися до різних обставин.

«Легка пір'їнка»

Мета: розвивати діафрагмальний тип дихання у дітей; стабілізувати психоемоційний стан.

Обладнання: пір'їна, прозора коробка, кольоровий шнурок.

Хід гри:

Розташуйте у кошику дві різнокольорові пір'їни, з'єднані ниткою, а у прозорій коробці – кольорову шнурівку. Повісьте ниточку з пір'ям на шнурівку, зробіть глибокий вдих і повільний довгий видих так, щоб наші пір'їни колихалися у повітрі. Вдих і видих відіграють психофізіологічну роль. Вдих збуджує, мобілізує, посилює м'язове напруження; видих заспокоює, розсіює негативні емоції, сприяє розслабленню м'язів. Заспокійливий ефект досягається завдяки збільшенню часу видиху по відношенню до часу вдиху і черевного (діафрагмального) типу дихання.

«Метелики на весняному лузі»

Мета: вчити регулювати у дітей процеси збудження й гальмування, знижувати рівень тривожності, розвивати пластику рухів.

Обладнання: кольорові хустки з легкої напівпрозорої тканини.

Хід гри:

– Пограємося у схованки? Але не у прості – у прозорі. Схованки дають змогу впоратися зі страхом темряви і замкненого простору, з почуттям самотності (це почуття часом відчуває кожна дитина, а під час гри вона має

певний час перебувати наодинці, до того ж, у таємному місці). Отже, зав'язавши прозорий шарф на очі, дитина бачить усе навколо, але при цьому – вона сховалася. Радість руху буде ще яскравішою, якщо хустки перетворяться на крила метеликів:

Ми – метелики яскраві –

На листочках посідали. *(діти сидять навпочіпки)*

Вітер дмухнув – полетіли. *(встають, бігають по кімнаті, змахуючи руками вгору – вниз)*

І на землю тихо сіли. *(сідають навпочіпки, завмирають)*

Вітер знову налетів,

З нами гратись захотів.

Високо він нас підняв. *(встають, піднімають руки догори)*

Все кружляв нас і кружляв.

Сонце крильця освітило –

І на землю опустило. *(кружляють по кімнаті, потім зупиняються і сідають навпочіпки)*

Через деякий час слід запропонувати дітям потягнутися і відчути, як у них «розправляються крила» під час потягування.

Авторські казки, що сприяють полегшенню адаптації дітей раннього віку

Світлана Білоус, Наталія Лябік

Універсальним засобом розв'язання складних ситуацій є авторська казка. Застосування казок є особливо зручним для вихователів груп раннього віку. Адже вигадкування авторської казки – універсальний прийом для розв'язання будь-якої складної ситуації. Вихователь, розповідаючи дітям казку, має змогу не лише передати їм нові способи й алгоритми розв'язання проблемних ситуацій, а й розвивати такі особистісні якості, як: активність, самостійність, емоційність, творчість. Для цього часто слухання казки педагог поєднує із творчими іграми чи образотворчою діяльністю.

Майстерне використання педагогами авторських казок є ефективним засобом для полегшення адаптації дітей раннього віку до умов дошкільного закладу. Закладений у казках повчальний зміст сприяє формуванню внутрішнього спокою дітей, емоційного комфорту та зближенню їх із новим соціальним оточенням.

Нове знайомство

Жив собі зайчик, звали його Пухнастик. Мав він довгі вушка та маленький хвостик. Зайчик швидко бігав та високо стрибав. А ще дуже любив своїх маму й тата. Любив із ними гратися, будувати башточки, ліпити гостинці своїм іграшкам. Зайчик дуже любив гратися на лісовій галявині з іншими звірятками: лисенятком, ведмедиком, їжачком та сіреньким вовчиком. А от братика чи сестрички в нього не було. Засумував Пухнастик.

– Не сумуй, мій любий! – сказала мама синові.

– Є у нашому лісі чарівний будиночок, де зранку звірята зустрічаються і разом грають у веселі ігри, малюють яскраві малюнки, співають та танцюють.

Стало Пухнастику цікаво.

– Я теж хочу ходити до лісового садочка та гратися разом з іншими звірятами. Але мені трохи страшно, – там не буде тебе.

– Але там буде Мудра Сова. Вона знає багато казок та віршиків, тож тобі ніколи буде сумувати. А ввечері ти нам із татом розкажеш, що цікавого дізнався та в яку гру грав із новими друзями.

– Уранці зайчика розбудив Сонячний Промінчик та подарував йому гарний настрій. Зайчик, узявши маму за руку, із задоволенням пішов знайомитися з новими друзями до лісового садочка.

«Каприза»

Жило-було маленьке Мишенятко Пік. Усе йому було не так. Любило мишеня пищати, тупотіти ніжками та кричати: «Не хочу! Не буду!».

Одного разу прокинувся Пік та й бачить: сидить біля нього інше мишенятко – не маленьке, а велике, не сумне, а веселе. Сидить та весело пищить: «Пі-пі-пі». Здивувалося Мишенятко та й питає: «А чому це ти сидиш та пищиш?». А мишеня йому відповідає: «Усі звать мене Каприза, я – твій найкращий друг. Давай разом вередувати, ото веселощі будуть навкруги!». Стали мишенята дружити, разом жити.

Збереться Пік з іншими мишенятами їсти, а Каприза йому на вушко пищить: «Не буду я слухняним, і їсти я не хочу!». Мишенятко Пік ніжками тупотить та повторює: «Не буду я слухняним і їсти я не хочу!». Збереться Пік із друзями погуляти, а Каприза йому на вушко знову пищить: «Не хочу одягатись, і не буду я взуватись!». Пік ніжками тупотить та повторює: «Не хочу одягатись, і не буду я взуватись!». Пригощають Піка шматочком сиру, а Каприза тут як тут – давай пищати на вушко.

Набридло Піку Капризу слухати: «Ох ти і вередливий, Капризо, дай мені спокій. Не хочу з тобою дружити, хочу слухняним бути!». Каприза злякався, перетворився на метелика та й полетів іншого друга шукати.

«Мильні бульбашки»

Маленьке Каченятко полюбляло купатись і завжди примовляло: «Я – жовтеньке Каченятко. Найбільше я люблю хлюпатись у водичці. Голівку опускаю, дзьобика вмиваю, крильцями махаю – водиченьку струшую, лапками «хлюп-хлюп» – рясочку шукаю». Але у Каченятка не виходило відчиститися від брудного листячка та пилу, бо воно не дружило з Милом.

– Подивися на мене, – звернулося Мило до Каченятка, – яке я рожеве, гладеньке, запашне та ще й чарівне!

– Як це чарівне? Ти вмієш чаклувати?

Мило усміхнулось і подарувало малюку багато різнобарвних мильних бульбашок, з якими було приємно бавитись. Граючись, Каченятко не помітило, як Мило допомогло йому стати чистеньким. Зраділо Каченятко і запропонувало запашному Милу бути вірними друзями.

«Я сам!»

Одного разу маленьке Ведмежатко Михайлик разом з мамою збиралися у гості до бабусі.

– Давай допоможу тобі одягтися, Михайлику! Бабуся нас уже зачекалася.

– Я сам, – відповів Михайлик, натягуючи штанці на голову.

Михайлик дуже старався, йому хотілося показати мамі, що він уже дорослий і все вміє. Та зазирнувши у дзеркальце, він побачив кумедне, дивакувате ведмежа. Від того, що він не справився самотійно, Михайлику хотілося плакати.

Мама тихенько підійшла до синопця, приголубила і запевнила:

– Усе в тебе вийде, мій любий, варто лише підрости

Специфіка проведення ігор-занять з дітьми третього року життя

Фізичний розвиток. Щодня з дітьми третього року життя проводять ранкову гімнастику тривалістю 4–5 хв. Її мета – привчати малят виконувати 3–4 загальнорозвивальні вправи імітаційного характеру, стимулювати наслідування дій дорослого, дотримуватися повторення вправ (4–5 разів), стрибків (8–10 разів). Забезпечити комфортні та безпечні умови для активної спільної рухової діяльності дітей на заняттях з фізичної культури (2 рази на тиждень), тривалістю до 15 хв. та під час ігрових вправ і рухливих ігор, прогулянок.

Залучати дітей до самостійної рухової діяльності, обов'язково здійснювати регулювання їхньої рухової активності, змінюючи види рухової діяльності. Діти цього віку ще потребують індивідуальної форми розучування рухових дій, тривалість індивідуальних занять до 5–7 хв. Поступово їх треба залучати до занять фізичними вправами підгрупами (6–8 дітей). Заняття з фізичної культури має ігровий характер, важливо забезпечити позитивно-емоційну атмосферу, стимулювати зусилля дітей, радіти їхнім досягненням. Необхідно щодня на прогулянці з дітьми проводити рухливі ігри.

Сенсорно-пізнавальний розвиток. З дітьми третього року життя проводять індивідуальні, індивідуально-підгрупові (до 3 дітей), підгрупові (до 8 дітей) ігри-заняття з розвитку сенсорики і предметної діяльності (у т.ч. конструювання).

Підгрупові ігри-заняття означеного спрямування проводять один раз на тиждень у першу чи другу половину дня. Тривалість заняття 10–15 хв. Ці заняття здебільшого включають кілька ігор на вирішення конкретних завдань, кожна з яких триває 3–4 хв. Під час занять необхідно вміти гнучко варіювати тривалість ігор, залежно від ситуації, можливостей дітей та їхньої поведінки; поєднувати спокійні ігри з більш активними. Дорослий забезпечує поступовий перехід від предметного сприймання і пізнання об'єкта до його сенсорного обстеження.

Під час проведення ігор-занять діти дізнаються про назву предмета, його будову, призначення, колір, форму, розмір обстежують його доступними способами (гладять, мацають слухають, куштують на смак тощо); отримують перші уявлення про різні матеріали (папір, дерево, скло, метал) та їх властивості. Для розвитку сенсорики і предметної діяльності у процесі ігор-занять використовують різної складності пірамідки, мотрійки з двох-трьох частин, вкладні чашки, барильця з двома-трьома вкладками,

будівельний матеріал, основу якого складають деталі простих еталонних форм (кубики, цеглинки, бруски, пластини, циліндри, тригранні призми). Отримані на заняттях знання закріплюють у повсякденному житті.

Ознайомлення з природним та предметним довкіллям. Ігри-заняття цього спрямування проводять один раз на тиждень, при цьому відбувається чергування (1-й тиждень – ознайомлення з природним довкіллям, 2-й тиждень – ознайомлення з предметним довкіллям). Проводять підгрупові (до 8 дітей) та групові (до 15 дітей) ігри-заняття тривалістю 10–15 хвилин.

Під час проведення ігор-занять використовують дидактичні ігри на обстеження предметів, порівняння, зіставлення їх між собою, ознайомлення з їхніми властивостями. Ці ігри стимулюють пізнавальну активність малюків, розширюють коло дитячих інтересів. З метою формування уявлень про об'єкти та явища природного довкілля у різні пори року проводять спостереження за станом погоди, за деревами на майданчику, квітами у квітнику, за тваринами, працею людей у природі тощо. Також доцільно проводити ігри-заняття на природі з природним матеріалом.

Мовленнєвий розвиток. Ігри-заняття з розвитку мовлення на третьому році життя проводять двічі на тиждень у першу і другу половину дня. Тривалість занять 7–10 хв. З дітьми цього віку проводять здебільшого індивідуальні (до 3 дітей) та підгрупові (6–8 дітей) заняття. Заняття з усією групою можна проводити тільки тоді, коли діти не будуть заважати один одному. Це показ театралізованих вистав (ляльковий, тіньовий, ігровий театри) та інших розваг. На третьому році життя проводяться такі види занять:

- розглядання тематичних предметних картинок (тварини, птахи, посуд, овочі, фрукти), бесіда про них (назва, колір, форма, звуконаслідування тощо);
- розглядання сюжетних картинок із знайомим і доступним сюжетом («Діти на прогулянці», «Кішка з кошенятами», «Собака з цуценятами»);
- бесіди-розповіді (про те, що діти робили на прогулянці, за чим спостерігали);
- читання невеликих оповідань (наприклад, К. Ушинського «Лялька» тощо);
- розповідання казок («Дід та баба», «Ріпка» тощо);

- заняття на розвиток звукової культури мовлення: звуконаслідування, розвиток мовленнєвої апарату, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху, сили голосу тощо;
- читання і розігрування коротких віршів, забавлянок, українських народних пісень;
- показ інсценівок нескладних ігрових сюжетів;
- показ різних видів театру (ляльковий, тіньовий, іграшок тощо).

Художньо-естетичний розвиток. Основні форми організації образотворчої діяльності з дітьми третього року життя – це індивідуальні, індивідуально-підгрупові повісті (до 3 дітей) та підгрупові (до 8 дітей) ігри-заняття тривалістю до 10–15 хв. Перші два види ігор-занять проводять у повсякденному житті під час адаптаційного періоду та для вдосконалення певних технічних прийомів створення образу.

Підгрупові ігри-заняття з образотворчої діяльності (ліплення, малювання, аплікація) з дітьми третього року життя проводять двічі на тиждень у першу або другу половину дня. Серед них – одне заняття з малювання (один раз на тиждень) та одне заняття з ліплення або аплікації, що чергуються між собою (тричі на місяць – ліплення, один раз аплікація).

За дидактичною метою ігри-заняття з образотворчої діяльності умовно можна розподілити на:

- 1) ознайомлення з властивостями різних зображувальних матеріалів (олівці, фарби-гуаш, фломастери, папір, глина, тісто, пластилін тощо), здебільшого проводять у формі гри-експериментування;
- 2) вправляння в оволодінні певними вміннями і навичками у створенні простих образів за допомогою різних матеріалів. Зважаючи на недостатній художній досвід у дітей третього року життя, цьому виду ігор-занять відводиться найбільше часу;
- 3) розвиток індивідуальних художніх уподобань та образотворчих задатків. На цих іграх-заняттях дітям дається можливість створювати образ за бажанням.

Під час проведення всіх видів ігор-занять з образотворчої діяльності педагог використовує різні форми співпраці з дитиною, створює ситуації зацікавлення, добирає відповідно до віку твори образотворчого, декоративно-ужиткового, музичного, літературного мистецтва, залучає малят до практичного обстеження матеріалів та предметів (розглядання, обмацування, ігрові дії), у процесі навчання конкретного способу зображення застосовує повний і частковий показ.

Музична діяльність. З дітьми третього року життя проводять 2 заняття на тиждень з групою дітей у музичній залі, орієнтовно 12–15 хв. Заняття індивідуальні, з підгрупою – за потребою конкретної дитини, кількох дітей. Форма проведення заняття – сюжетно-ігрова. Простий реальний чи казковий сюжет, ігрова ситуація-інтрига, ігрові образи, чарівна кульмінація становлять життєво цікаве художньо захопливе тло для спілкування з музикою, взаємодії дітей і дорослих, для образних перетворень під музику, вияву індивідуальної дієвості під час заняття. Музичний керівник у контексті життєво-казкових обставин залучає дітей до всіх видів музичної діяльності, створює емоційно-позитивну мистецьку атмосферу радісного сприймання і переживання музики разом із дітьми – в русі, грі, підспівуванні, простих діях з музичними інструментами. Вихователь діє разом і поряд з дітьми, використовує для спілкування доцільні конкретно-образні (іграшки, ляльки, книжки з музикою, дитячі музичні інструменти, картинки тощо) та мовленнєві засоби (примовки, віршовані тексти, вірші). Музичний керівник співає, грає на музичному інструменті – діти разом із вихователем рухаються за змістом пісні, в характері музики, наслідують виконання окремих рухів (легкий біг, оплески, веселі ручки, кружляння, уклін, прямий галоп), забав, ігри таночків, хороводів. Під час слухання музики, співу дорослого (колискові, примовки, забавлянки, заклички, колядки) емоційні мимовільні й довільні рухові реакції дітей (похитування, рухи руками, притупування, приплескування, імпровізація) розглядають як вікові музичні прояви, ставлять дітям лаконічні запитання. Дорослий співає, діти підспівують окремі склади, рядки, закінчення фрази. Прийоми гри на ударно-шумових дитячих музичних інструментах опанують індивідуально.

Структура інтегрованого заняття

Хоча організація інтегрованого заняття – процес творчий, утім ми переконані, що педагогу під час його проведення все ж варто дотримуватися певної структури. Ми виокремлюємо такі етапи інтегрованого заняття:

організаційний – вихователь ставить перед дітьми мету діяльності та з'ясовує знання дітей з тієї чи тієї теми;

мотиваційний – вихователь за допомогою ігрового прийому стимулює пізнавальний інтерес дітей до теми;

етап новизни – вихователь ознайомлює дітей із новою інформацією і спрямовує їхню діяльність так, щоб вони самостійно змогли накласти її на знання, яких вони набули раніше. На цьому етапі варто утворити кілька підгруп дітей по 6–7 осіб і працювати з кожною підгрупою окремо;

етап узагальнення і закріплення знань – вихователь пропонує дітям розглянути наочний матеріал, пограти в розвивальні ігри, розв'язати практичні завдання, які узагальнять закріплять знання дітей;

результативний – вихователь реалізує ідею теми, формуючи у дітей основи світогляду;

узагальнювальний – вихователь підбиває підсумок заняття, аналізує засвоєння знань дітьми, реалізацію виховних цілей.

Наприкінці вивчення теми варто провести з дітьми підсумкове заняття, під час якого закріпити набуті знання та вміння.

Освітній процес у групах раннього віку ми організовуємо так, що, проявляючи свої здібності в різних видах художньо-естетичної діяльності, діти набувають емоційного досвіду, вчаться розуміти свої почуття та почуття інших людей. А щоб створити єдиний емоційно-позитивний розвивальний простір для дітей, ми проводимо активну просвітницьку роботу з батьками. Одним із результатів використання інтегрованого підходу до організації освітнього процесу, окрім розвитку пізнавальних здібностей дітей, є успішна адаптація дітей до умов дошкільного навчального закладу.

Вимоги до педагога під час застосування інтегрованого підходу

Питання інтеграції освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі досліджують сучасні науковці, як-от: Олександра Білан, Алла Богуш, Наталя Гавриш, Катерина Крутій, Світлана Якименко тощо. Вони вважають, що завдяки інтеграційному підходу в організації занять у свідомості дітей формується цілісне уявлення про предмет (об'єкт, явище), об'єктивніша картина світу; діти починають активніше використовувати знання на практиці, підвищується якісний рівень їхньої самостійної роботи. Під час інтегрованих занять значно посилюється зацікавленість дітей темою та покращується якість засвоєння ними знань і вмінь.

Утім досвід свідчить, що успішне проведення інтегрованих занять неможливе без певних умов, як-от:

- знання педагогом теорії інтеграції змісту дошкільної освіти;
- опанування структури проведення різних видів занять, зокрема й інтегрованих;
- глибокі знання педагога з теми, що постане на інтегрованому занятті як центральна;
- ретельна підготовка педагога до проведення заняття, розроблення плану-конспекту на основі карти розумових дій тощо.

Якщо будь-яка із цих умов відсутня або не забезпечена у повній мірі, то заняття не дає очікуваного результату й у дітей не утворюється цілісне уявлення щодо визначеної теми

Аби з'ясувати, у яких випадках і чому ідея інтеграції в організації занять може «не спрацювати» на практиці, необхідно дати відповіді на такі запитання:

- У чому полягають труднощі та страхи педагогів-дошкільників під час підготовки до проведення інтегрованого заняття?
- Наскільки педагоги володіють методикою проведення інтегрованих занять? Які методичні рекомендації застосовують, що беруть за основу під час підготовки до проведення інтегрованого заняття?
- У чому проявляється неузгодженість теорії, методики та власне практики проведення інтегрованих занять?
- На яку методичну допомогу очікують вихователі під час розв'язання складних для себе питань щодо організації інтегрованих занять?
- Які «гострі кути» теорії, методики проведення інтегрованого

заняття потребують найбільшого шліфування та розкриття на практиці з погляду вихователя-методиста?

– Що є незрозумілим у побудові структури інтегрованого заняття?

– Як організувати інтегроване заняття, щоб не перевантажувати дітей?

Особливості організації та проведення інтегрованого заняття

Пам'ятка для педагогів

- Кожний вид роботи на занятті має бути спрямований на розкриття змісту ключового поняття (теми-образу, ключової ідеї).
- Ураховуючи конкретність мислення та нестійкість уваги старших дошкільників, під час підготовки до інтегрованого заняття педагог має створити інтелектуальну карту (карту розумових дій). Вона є найзручнішим способом візуального оформлення матеріалу, оскільки дає змогу розкрити сутність ключового поняття, дивитися на нього крізь призму його міжсистемних зв'язків. Розроблена карта є структурною основою для моделювання і проведення заняття або серії занять, якщо тема – широка.
- Навколо ключового поняття необхідно зібрати підтеми (змістові блоки), а кожен підтему – доповнити конкретними складовими. На цьому ж етапі треба визначити освітні напрями та обрати види роботи, засобами яких педагог розкриватиме дітям ключове поняття.
- Структура інтегрованих занять потребує особливої чіткості, продуманого й логічного взаємозв'язку матеріалів з різних розділів програми на всіх етапах вивчення теми.
- Кількість запропонованих матеріалів, освітніх напрямів та видів роботи з дітьми обирає педагог. Спосіб розкриття кожного змістового блоку залежить від цілей, поставлених педагогом.
- На інтегрованому занятті неможливо відокремити одну галузь знань від іншої. Діяльність дітей має бути цілісною.
- Кожен з методів (дидактична гра, вправа, бесіда, розглядання ілюстрацій, спостереження тощо) чи видів діяльності необхідно організовувати згідно з методикою їх проведення в межах відповідного освітнього напрямку.
- Інтегроване заняття є дещо тривалішим за традиційне. Проте, оскільки на такому занятті чергуються різні види діяльності, активність дітей має хвильовий характер, і час для них минає непомітно. Критерієм визначення тривалості заняття є працездатність вихованців та вихователів, їхня зацікавленість, захоплення процесом.

Взірець конспекту інтегрованого заняття на тему:
«Незвичайна мандрівка»
(для дітей раннього віку)

Програмовий зміст: ознайомити дітей з елементарними правилами дорожнього руху, із характерними для даної місцевості засобами пересування; Продовжувати формувати розуміння і вживання узагальнюючого поняття транспорт: машину веде шофер, транспорт перевозить людей і вантажі; вчити виділяти один предмет із групи і складати групу з окремих предметів; вчити порівнювати предмети за висотою, вживати при визначенні слова: «високо», «низько»; закріпити знання про кольори; учити дітей відповідати на запитання дорослого; розвивати зв'язне мовлення; виховувати повагу до людей різних професій, бажання застосовувати в повсякденному житті отриманні знання.

Хід заняття

(Вихователь разом з дітьми граються з ведмедиком Умкою).

Вихователь: – До нас сьогодні завітали гості, давайте привітаємось! Скажемо голосно «Добрий ранок!».

Вихователь: – Малята наш ведмедик в нас загостювався, він мені шепоче на вушко, що хоче до мами. *(Вихователь підводить ведмедика до вуха, вдаючи розмову ведмедика).*

Вихователь: – А де ж твоя мама?*(Вихователь запитує Умку).*

Ведмедик: – Не знаю.

Вихователь: – Можливо хтось знає, де живе Умка?*(відповіді дітей: Північний полюс, далеко).*

Вихователь: – Там дуже холодно, ви пам'ятаєте ми дивились з вами мультик де живе Умка з мамою. Хочете переглянемо ще раз?*(так).*

Відео «Де живе Умка».

Вихователь: – Ви бачили як там віє вітер. Яка заметіль, мабуть там дуже холодно. Мама Умки дуже хвилюється за ведмедика, допоможемо йому знайти маму? *(так!).*

Вихователь: – Дорога буде далекою, потрібно їхати довго-довго, а як ви гадаєте на чому ми можемо дістатися до їхнього дому.*(на транспорті).*

Дидактична гра: «Вибери транспорт».

(на столі лежать іграшки, діти вибирають з них транспорт).

Вихователь: – Ось подивіться що тут в нас є? (*іграшки*). Скільки їх? (*багато*). А в мене скільки?(*одна*). А чи є тут транспорт? (*так*). Виберіть транспорт(*діти вибирають транспорт, потім вихователь запитує кожну дитину, яка в неї іграшка*). А які машинки? (*маленькі*).

Вихователь: – Погляньте, а яка до нас машинка під'їхала? (*велика*). А що це?(*автобус*).

Вихователь: – Пропоную вирушати на пошуки мами на цьому автобусі. Ви згодні?(*так*).

–Але давайте пригадаємо як потрібно себе поводити в автобусі (*не бігати, не шуміти, бути чемними, не заважати водію*).

–Молодці малята! Ви справжні пасажери! Умка ти чув як себе потрібно поводити в автобусі. Тож сідаємо до автобуса.

Потішка «Кермо».

Я в своє авто сідаю,
І в руках кермо тримаю,
Вліво-вправо повертаю,
Хочеш друже покатаю.

Вихователь: – Як швидко промайнув час, ми вже приїхали до нашої зупинки. Виходимо!(*чути гудок потяга*).

Вихователь: – Як ви гадаєте, що це гуде? (*потяг*). Правильно малята. Ми приїхали на залізничний вокзал, далі ми поїдемо на потязі.

Дидактична гра: «Відремонтуй потяг».

(*діти підходять до столу де лежать вагони потяга, потрібно підібрати відповідне віконечко і колеса за розміром*).

Вихователь: – Ой, лишенько, потяг поламався, ми мусимо його відремонтувати. Ви вмієте це робити? (*так!*).

Вихователь: – От молодці! Потяг відремонтовано! Ставайте за мною. Поїхали!

Звуконаслідування потяга.

Тепловоз загудів і вагони покотив
Чіх-чух-чіх-чух!
Я далеко вас помчу
Ту-ту-ту-ту-туууу!

Вихователь: -Приїхали. Зупинка. Ого, яке велике озеро.

–Погляньте, що це тут?(*кораблики*).

–А скільки їх? (*багато*). Та чомусь вони сумні, не пливуть, бо немає вітру, давайте зробимо їм вітер, допоможемо стати веселими. Дмухаємо спочатку легенько, а тепер сильніше. (*діти дмухають на кораблики*).

–Молодці, допомогли корабликам.

Вихователь: – Малята, ми забавилися, час нам у подорож, повертати нашого Умку.

–Тож сідаємо на машинки і поїхали в аеропорт, але будьте обережні, не штовхайтесь. *(діти сідають на машинки і їдуть в аеропорт)*.

–Ми приїхали в аеропорт, далі ми полетимо літаком, тому машинки потрібно припаркувати на стоянці.

Сюрпризний момент з літаком.

(в повітрі летить літак).

–Де він летить? *(в небі, високо).*

–Ми йдемо до свого літака. *(діти сідають у літак).*

–Ми злітаємо! *(заводиться мотор-пропелер).* Погляньте, як багато хмар, а хто ще літає у повітрі? *(відповіді дітей).*

Мультимедійна презентація «Хто літає».

(на екрані з'являється ведмедик, пташка...).

Вихователь: – Ось ми прилетіли туди, де живе Умка. Далі океан. Нам потрібно для Умки зробити крижинку, щоб відправити його до матусі.

Аплікація «Крижинка»*(колективна).*

(на столі лежить велика «крижинка», вихователь великою губкою наносить клей, а діти посипають конфетті).

Вихователь: – Крижинка наша готова, сідай Умка та пливи до матусі. *(вихователь бере «крижинку» кладе її на воду і вона відливає)* До побачення Умка!

Вихователь: – Ми так довго добирались. Пригадаймо на чому ми їхали?

–Що пливе по воді? *(човни, кораблики).*

–Що їде по дорозі? *(автобус, машинки).*

–Що їде по рельсам? *(потяг).*

–Що літає у повітрі? *(літак, вертоліт).*

Вихователь: – Я вами дуже задоволена, дякую вам малята, молодці!

Вимоги до створення та оформлення мультимедійних презентацій для дітей раннього віку: рекомендації педагогам

1. Дотримання правил безпеки у застосуванні комп'ютерного обладнання:

- заборонено залишати без нагляду дітей біля ввімкненого комп'ютерного обладнання.

2. Дотримання санітарно-гігієнічних вимог:

- монітор має знаходитися не ближче ніж 60–80 см від очей дитини;
- монітор потрібно розташувати так, щоби погляд падав трохи зверху вниз, під кутом 10–20°;
- комп'ютер має бути добре освітленим, але так, щоби на монітор не потрапляли відблиски від ламп та денне світло;
- не допускається тимчасова нестабільність зображення на моніторі.

3. Врахування фізіологічних особливостей вихованців:

Особливості сприйняття інформації дітьми раннього віку:

- зміст навчального матеріалу, що візуалізується, не повинен бути дуже спрощеним чи надто складним, має відповідати віковим особливостям дітей;
- діти раннього віку володіють мимовільною увагою, тобто не можуть свідомо намагатися запам'ятати певний матеріал. Якщо ж матеріал є яскравим та значущим для дитини, із реальними та природовідповідними ілюстраціями, вона мимоволі звертатиме на нього увагу.

Використання ІКТ має бути виваженим та обдуманим, відповідати темі заняття:

- не можна використовувати мультимедійні технології на кожному занятті, оскільки вони потребують як від педагога, так і від дітей більше інтелектуальних та емоційних зусиль, ніж звичайні;
- обов'язковий словесний супровід педагога під час перегляду презентації;
- замінити живе спілкування педагога з дитиною інформаційно-комунікаційні технології не можуть і не повинні, навіть зважаючи на їхній величезний позитивний потенціал;
- правильна і своєчасна зміна виду діяльності;
- помірне перебування за комп'ютером поліпшує концентрацію уваги, занадто тривале – погіршує;

- тривалість перегляду мультимедійної презентації або дидактичної гри не більше 5 хвилин;
- презентація для дітей не повинна бути громіздкою та монотонною, кількість слайдів не має перевищувати 5–6;
- не можна перенасичувати дитину враженнями;
- анімація, що використовується не повинна бути нав'язливою;
- обов'язковий ретельний підбір кольорової гами презентації.

Інтерактивні технології у роботі з батьками

<i>Метод</i>	<i>Як організувати роботу</i>
Робота в парах	<p>Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують великої затрати часу; учасники отримують можливість говорити, висловлюватись.</p> <p>Робота в парах дає час подумати, обмінятись ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед колективом.</p>
Ротаційні (змінювані) трійки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробіть різноманітні запитання, які не потребують однозначної відповіді. 2. Об'єднайте учасників у трійки. Розмістіть трійки так, щоб кожна з них бачила трійку справа й трійку зліва. Разом усі трійки мають утворити коло. 3. Дайте кожній трійці відкрите питання (однакове для усіх). Кожен у трійці має відповісти на це питання по черзі. 4. Після короткого обговорення попросіть учасників розрахуватися від 1 до 3. Учасники з номером 2 переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, а з номером 3 переходять через дві трійки проти годинникової стрілки. З номером 1 – залишаються на місці і є постійними членами трійки. Результатом буде повністю нова трійка. 5. Ви можете рухати трійками стільки разів, скільки у вас є запитань.
Робота в групах	<p>Ця інтерактивна технологія сприяє активному ґрунтовному аналізу та обговоренню нової інформації з метою її глибокого осмислення. Учасників можна об'єднати в групи, використовуючи різні прийоми: улюблені пора року, день тижня, колір, початкові літери імені, метод «пазлів», малюнки, емблеми, за бажанням та ін.</p> <p>Під час роботи в групі учасники дотримуються такого плану:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Обговоріть подану інформацію. 2. Зробіть висновок і підготуйтеся до презентації спільної думки, якої ви дійшли у процесі роботи в групі. 3. Оберіть у групі доповідача, який зуміє відстояти думку групи. 4. Презентація думок; виступи представників груп (доповідачів). <p>Ефективною групова робота буде в групі з чисельністю не більше 5–6 осіб. Більші групи потребують інших технологій.</p> <p>Усе, що пропонують учасники, має бути прийнято та обговорено. Важливо, щоб ніхто не залишився поза обговоренням.</p>
«Карусель»	<p>Дана технологія найбільш ефективна для одночасного включення усіх учасників в активну роботу з різними партнерами і застосовується:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – для обговорення будь-якої гострої проблеми з діаметрально-протилежних позицій; – для збирання інформації з якої-небудь теми; – для можливості аргументувати власну позицію. <p>Організація роботи за технологією «Карусель»:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розставте стільці для учасників у два кола; – учасники, які сидять у внутрішньому колі, розташовані спиною до центру, а в зовнішньому – обличчям, тобто кожен сидить навпроти іншого; – внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє – рухоме: за сигналом ведучого всі його учасники пересуваються на один стілець вправо та опиняються перед новим партнером. Мета – пройти все коло. Виконуючи поставлене завдання.
«Мікрофон»	<p>Технологія надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі. Відповідати на запитання, висловлювати свою думку чи позицію.</p> <p>Організація роботи за даною технологією:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поставте запитання учасникам; 2. Запропонуйте якийсь предмет, який виконуватиме роль уявного мікрофона: учасники передаватимуть його один одному по черзі, беручи слово; 3. Слово має лише той, хто тримає «мікрофон»; 4. Запропонуйте учасникам говорити лаконічно і швидко; 5. Не коментуйте і не оцінюйте подані відповіді; коли хтось висловлюється, інші не мають права перебивати, щось говорити, викрикувати з місця. <p>З даною технологією можна поєднати прийом «Незакінчене речення»: кожен наступний учасник обговорення повинен почати свій виступ із запропонованої формули. Наприклад, «Сьогодні для мене найбільш важливим відкриттям було...»</p>
Навчаючи – учусь	<p>Підготуйте картки з фактами, що стосуються теми зустрічі, по одній на кожного учасника. Роздайте по одній картці кожному. Протягом кількох хвилин батьки читають інформацію. Перевірте. Чи усі зрозуміли прочитане. Запропонуйте їм ходити і знайомити зі своєю інформацією інших учасників, за умови, що спілкуватись одночасно можна тільки з однією особою. Завдання полягає в тому, щоб поділитись своїм фактом і самому отримати якомога більше інформації від інших. Після того, як всі завершать вправу, запропонуйте їм розповісти. Відтворити отриману інформацію. Проаналізуйте та узагальніть отримані ними знання. Відповіді можна записувати на дошці.</p>
Дерево рішень	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виберіть проблему, дилему, що не має однозначного рішення. Вона може бути викладена у формі історії, ситуації з життя, епізоду літературного твору.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Підготуйте на дошці чи роздайте кожному учаснику зразок «дерева рішень». 3. Сформулюйте проблему для вирішення, визначте суть проблеми і запишіть на дошці, заповнюючи схему. 4. Дайте додаткову необхідну інформацію щодо проблеми (або час для її пошуку, перегляду, якщо це було домашнє завдання). 5. Запитайте, чи дійсно хочуть розв'язати проблему люди, яких вона стосується. Якщо проблема важлива й актуальна, процес може продовжуватись. Попросіть пояснити, чому сторони прагнуть до розв'язання проблеми. 6. Шляхи й варіанти вирішення проблеми можна визначити проведенням мозкового штурму. На цьому етапі кожен із варіантів не може бути не правильним. Важливо набрати якомога більше ідей. 7. Обговоріть кожен із варіантів рішення. Що позитивного чи негативного для кожної із сторін він містить? Таким чином можна відхилити частину ідей і залишити 3-4. 8. Поділіть учасників на малі групи і запропонуйте кожній заповнити схему. Група повинна шляхом обговорення прийти до одного варіанта рішення. Якщо єдності немає, застосуйте голосування. 9. Кожна група пропонує своє рішення. Проведіть обговорення. Можна провести голосування всього колективу для вибору одного з варіантів.
--	---

Вправи на покращення взаємовідносин та підвищення рівня згуртованості у колективі батьків

Вправа «Сліпа довіра»

Мета: дати можливість пережити власну безпорадність, довіру й недовіру до партнера, відповідальність за безпеку іншого.

Інструкція. Учасники діляться на пари. Один стає «сліпим», інший – «поводирем». «Поводир» кладе «сліпому» руку на спину і водить його по кімнаті, змінюючи напрямок руху поворотом долоні. Пари не повинні розмовляти і наштавхуватись один на одного. Потім партнери міняються ролями.

Вправа «Спілкування без слів»

Мета: дати можливість батькам одержати новий досвід спілкування, звернути увагу на почуття, власні відчуття, які виникають в результаті тактильних контактів із партнером, дати можливість відчути більше довіри один до одного.

Інструкція. Вправа виконується мовчки. Учасники стають у два концентричних кола обличчям один до одного. Зовнішнє і внутрішнє кола

починають рухатися в протилежні сторони і зупиняються за командою. Зупинившись навпроти один одного, учасники утворюють пару.

Завдання:

1. Учасники закривають очі і вітаються за допомогою рук. Відкривають очі та рухаються далі.
2. По команді знову утворюють пари та кладуть руки на плечі один одному. Протягом 0,5 хвилини дивляться в очі партнерові, посміхаються, опускають руки і починають рухатись далі.
3. По команді знову утворюють пари та висловлюють підтримку за допомогою рук.

Вправа «Побажання»

Мета: сприяти подоланню бар'єрів спілкування між членами батьківського колективу та розвитку відкритості, щирості, емпатії.

Інструкція. Висловіть один одному побажання, які стосуються роботи на цей навчальний рік. Виконаємо це так. Перший учасник бере в руки моток ниток, підходить до іншого, висловлює побажання і віддає моток, залишаючи в себе початок нитки. Той, до кого підійшов перший учасник, у свою чергу, підійде до наступного і так далі, доти, доки кожний не одержить побажання.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Адаптація – встановлення найбільш правильних співвідношень (біологічних та соціальних) між організмом і зовнішнім середовищем. Заснована на формуванні динамічного стереотипу поведінки.

Авторитарний стиль виховання – регламентація батьками поведінки дітей відповідно до стандартів.

Авторитативний стиль – контроль за поведінкою дитини відповідно до потреб її розвитку з одночасним спрямуванням її розвитку, допомогою їй, визнанням її прав і врахуванням можливостей.

Авторитет (лат. *autoritas* – влада) – вплив особи, заснований на знаннях, моральних чеснотах, життєвому досвіді.

Акмеологія – наука про період розквіту життєвих сил людини (від грецьк. *акме* – вершина, вістря, означає вищу ступінь чого-небудь, що квітне, розквітає).

Аксіологічна освіта – процес і результат прилучення особистості до визначеної системи цінностей.

Акселерація (лат. *acceleratio* – прискорення) – прискорений розвиток і збільшення антропометричних показників людини.

Акцентуація (лат. *accentus* – наголос) особистості – граничний вияв окремих психологічних якостей, рис характеру особистості.

Аналітичні вміння – вміння аналізувати і діагностувати рівень розвитку ігрової діяльності групи загалом і кожної дитини зокрема.

Андрогінія (грец. *anêr* (*andros*) – чоловік і *gynê* – жінка) – поєднання в індивіді жіночих (фемінних) і чоловічих (маскулінних) соціальних властивостей, статевої належності, опанування й реалізація відповідних соціальних ролей.

Арт-терапія – це вид психотерапії та психологічної корекції, заснований на мистецтві та творчості. Вперше цей термін був використаний Андріаном Хілом у 1938 р. при описі своєї роботи з хворими на туберкульоз та незабаром отримав широке поширення. У вузькому сенсі слова під арт-терапією зазвичай мається на увазі терапія образотворчим мистецтвом з метою впливу на психоемоційний стан людини. Арт-терапія надає можливість особистості виразити себе «іншими голосами»: рухами, кольором, формою, пластикою, глиною, ландшафтом.

Асертивність – особистісна риса, яку можна визначити як автономію, незалежність від зовнішніх впливів та оцінок, здатність самостійно регулювати власну поведінку.

Базисна довіра до світу – уявлення дитини про надійність дорослих, емоційна близькість із ними.

Бесіда – метод отримання інформації за допомогою словесного спілкування дослідника з дитиною з метою виявлення фактів, що характеризують її особистісні прояви (інтереси, знання, ставлення та ін.).

Біологічна адаптація – перебудова фізіологічних систем організму, що забезпечує доцільне пристосування до нових умов життя. Здійснюється на основі вроджених механізмів.

Будівельно-конструкційні ігри – різновид творчих ігор, у яких діти відображають навколишній предметний світ, самостійно зводячи споруди і обігруючи їх.

Виховання – процес здійснення суспільних впливів, зумовлюючих процес формування особистості, тобто індивіда як члена суспільства, з тими якостями, які дозволяють йому відповідати на вимоги суспільства і дають підстави користуватися правами члена суспільства.

Вихованість – рівень розвитку особистості, що проявляється в погодженості між знаннями, переконаннями і поведінкою, що характеризується ступенем сформованості в неї соціально ціннісних установок.

Відчуття – елементарний психічний процес, що полягає у відображенні окремих властивостей предметів та явищ оточуючого, а також станів внутрішніх органів при безпосередньому впливі подразників на органи чуттів.

Вік психологічний – новий тип будови особистості й діяльності, ті психічні й соціальні зміни, які вперше виникають на даному віковому етапі і які у найголовнішому і основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її зовнішнє і внутрішнє життя, весь хід її розвитку в даний період (Л. С. Виготський).

Вікові новоутворення – новий тип будови особистості та її діяльності, психічні зміни, що виникають у певному віковому періоді й визначають перетворення в свідомості дитини, її внутрішнє й зовнішнє життя.

Вікова педагогіка – наука, що вивчає закономірності навчання і виховання дітей різних вікових груп.

Впертість – свідоме намагання дитини виконувати свої несправедливі бажання.

Гендерне (англ. gender – рід) **виховання** – засвоєння дитиною знань про соціальні особливості буття статей.

Готовність – стан особистості, який дозволяє їй успішно увійти в професійне середовище, швидко розвиватися в професійному відношенні.

Готовність до трудової діяльності – 1) інтегральне особистісне утворення, що включає стійке прагнення до праці в цій галузі, наявність адекватних знань, умінь, навичок, а також комплекс індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей, що обумовлюють високу ефективність її професійного функціонування саме в цій галузі;

2) цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відношення, мотиви, почуття, волюві та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки тощо.

Гра – один з найцікавіших видів людської діяльності, провідна діяльність дошкільника, засіб його всебічного розвитку, важливий метод виховання.

Гра – вид діяльності, ціллю якої виступає сам процес діяльності, а не предметний результат, джерелом якої служить наслідування та досвід і спонукуваний потребою особистості в активності.

Гра будівельна – різновид гри, у якій розгортання певного сюжету пов'язане із предметними діями по спорудженню та конструюванню з кубиків, конструкторів, допоміжних матеріалів з використанням піску, глини, камінців тощо.

Гра дидактична (навчальна) – різновид гри, яка дозволяє наблизити процес навчання до вікових особливостей дошкільника: в ній тісно переплітаються ігрова та навчальна цілі, поєднується ігрова й пізнавальна мотивація.

Гра-драматизація – зображування, розігрування в особах літературних творів зі збереженням послідовності епізодів.

Гуманізація виховання – олюднення виховних стосунків, визнання цінності дитини як особистості, її прав на соціальний захист, щастя, розвиток здібностей, індивідуальності.

Гуманність (лат. humanus – людський) – увага до людей, прагнення добрих стосунків з ними, готовність надавати допомогу, виявляти співчуття і співпереживання.

Діяльність продуктивна – образотворча й конструктивна діяльність дитини, націлена на отримання результату, що має творчий та оригінальний характер.

Дефектологія (лат. defectus – вада і грец. logos – слово, вчення) – наука, що досліджує різноманітні аспекти навчання і виховання дітей із проблемами фізичного та психічного розвитку.

Дидактика (грец. didakticos – повчальний) – наука про навчання, його закони і закономірності, принципи і зміст, методи і форми організації.

Дидактична гра – система впливів, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

Дисциплінованість – здатність свідомо виконувати правила поведінки, обов’язки, доручення в сім’ї та дитячому садку.

Диференціація навчання – підбір змісту, методів і форм навчання залежно від особливостей дітей.

Доброзичливість – позитивне, емоційне ставлення людини до інших людей, груп або соціальних явищ, яке виявляється у внутрішній прихильності, привітності, схильності до спілкування, прояві уваги, готовності до співробітництва; надання допомоги.

Доброта – чуйне, дружнє ставлення до іншої особи; ґрунтується на доброзичливості, привітності у взаєминах. Суть доброти визначається як прагнення людини до досконалості через учинки, які спрямовані на благо людини та її право бути щасливою. Визначальними ознаками доброти є чуйність, лагідність, делікатність, довірливість, милосердя і благодійність.

Допитливість – риса характеру особистості, що проявляється у прагненні до широти та глибини знань про навколишній світ і саму себе.

Доручення – метод, який дозволяє педагогу перевірити якості характеру особистості дитини, його ставлення до виконання безплатної та оплачуваної роботи.

Дотепність – здатність людини винятково точно й естетично красиво відобразити у своїх судженнях ставлення до предметів об’єктивного світу (дотепний жарт, порівняння тощо).

Дошкільна дидактика – теорія навчання дітей дошкільного віку, яка визначає мету, розробляє зміст, методи й форми організації навчання дітей.

Дошкільна педагогіка – наука про закономірності виховання і навчання дітей від народження до вступу до школи.

Екологічне виховання – формування у дитини екологічної свідомості як сукупності знань, мислення, почуттів, волі і готовності до активної природоохоронної діяльності. Допомагає сприйманню навколишньої дійсності як життєвого середовища, орієнтує на дбайливе до неї ставлення. Дозволяє передбачувати і попереджувати негативні наслідки промислового освоєння природних багатств.

Емоції – психічне відображення у формі безпосереднього пристрасного переживання життєвого сенсу явищ та ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта.

Емпатія один з механізмів взаєморозуміння, що полягає в емоційному відгукові на переживання іншої людини (співчуття, співпереживання).

Еталони-зразки етичні – емоційно-когнітивні узагальнення щодо способів поведінки; відображають певну сферу життя дитини та містять собі суспільну оцінку і емоційне ставлення.

Енциклопедичне навчання – навчання дітей дошкільного віку.

Естетика (грец. aisthêscos – чуттєво сприйманий) – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси.

Естетична діяльність (практика) – безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу.

Естетична культура особистості – своєрідний сплав особистісних якостей, які обумовлюють критерії оцінювання нею прекрасного і потворного, вияв чуття міри у власній творчості.

Естетична освіта – процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок.

Естетична свідомість – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів.

Естетичне виховання – послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості.

Естетичне почуття – спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту) емоції людини.

Естетичне сприймання – процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого зі сповідуваними особистістю критеріями.

Естетичне ставлення – здатність до емоційного переживання, активного засвоєння художнього досвіду, самостійного навчання, пошукових дій, спеціальних художніх й творчих здібностей.

Естетичний ідеал – соціально обумовлений взірець досконалості, який є орієнтиром в оцінюванні естетичних явищ і власної художньо-творчої діяльності.

Естетичний розвиток особистості – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості.

Естетичний смак – здатність особистості до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які найбільше відповідають її поглядам та ідеалам, породжують позитивні відчуття в процесі сприймання.

Естетичні погляди – думки, судження, уявлення про прекрасне і потворне, які є основою ставлення до явищ буття загалом і явищ мистецтва зокрема.

Естетичні потреби – внутрішня необхідність в осягненні певних естетичних цінностей і розвитку певних умінь.

Етичні бесіди – розмови вихователя з дітьми на моральні теми під час занять, у повсякденному житті.

Етнізація (грец. *ethnicos* – племінний, народний) – природне входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елементу загальнолюдської культури, позбавлене національної обмеженості та егоїзму.

Етнопедагогіка (грец. *ethnos* – народ і *paidagogike* – наука про виховання і навчання людини) – наука про досвід народу у вихованні підростаючих поколінь, відображений у морально-етичних ідеалах, поглядах на мету і засоби формування людини, у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання дітей.

Життєдіяльність – внутрішня і зовнішня активність особистості в конкретних умовах.

Завдання виховання – забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості.

Завдання сенсорного виховання:

- формування у дітей системи перцептивних (обстежувальних) дій;
- формування системи сенсорних еталонів;

– розвиток уміння самостійно використовувати сенсорні еталони у власній діяльності.

Задатки – це вроджені анатоמו-фізіологічні особливості нервової системи, мозку. Вони становлять основу розвитку здібностей.

Заклад дошкільної освіти – заклад освіти дітей від двох місяців до шести (семи) років, який здійснює догляд, оздоровлення, виховання та навчання дітей.

Закономірності педагогічного процесу – об’єктивні, стійкі й істотні зв’язки, які зумовлюють ефективність навчання, виховання, розвитку особистості дитини.

Заняття – форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з усією групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Звичай – безпосередні приписи певних дій у конкретних ситуаціях, що відтворюють сімейні стосунки у життєдіяльності наступних поколінь.

Здібності – психічні особливості людини, які створюють передумови для успішного оволодіння певним видом діяльності.

Здібності інтелектуальні перші прояви здібностей дитини, основу яких складають дії наочного моделювання: заміщення, використання готових моделей і побудова моделі на основі встановлення відношень між заміником і заміщуваним об’єктом.

Здібності сенсорні – перші прояви здібностей дитини, пов’язані із сприйняттям дитиною предметів та їх якостей, що складають основу розумового розвитку, інтенсивно формуються з 3–4 років.

Здібності творчі – різновид здібностей дитини, пов’язаний з уявою, які дозволяють дитині знаходити оригінальні способи і засоби вирішення завдань, придумати казку або історію, створити задум гри або малюнка.

Зміст розумового виховання – формування у дітей певного обсягу знань про предмети і явища (суспільне життя, природу, людину тощо), способів мислительної діяльності (вміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати).

Змістова цілісність – відображення у меті й змісті освіти досвіду людства у взаємозв’язку знань (в тому числі про способи дій), умінь і навичок досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Зміст гри – той момент дійсності й відносин між дорослими, що виділяється у відповідній сфері дійсності як найбільш значущий у розумінні дітей та відтворюється ними у грі.

Зона найближчого розвитку – одне з основних понять культурно історичної концепції розвитку Л.С. Виготського, що охоплює ті способи діяльності, якими дитина не володіє самостійно, але може їх виконати при допомозі дорослого. Розвивальне навчання має орієнтуватися на зону найближчого розвитку.

Індивідуально-психологічні відмінності – стійкі особливості психічних процесів, за якими люди відрізняються один від одного.

Ініціативність – самостійність дитини у виборі дії, прийнятті рішення, що дає їй змогу відчути себе джерелом дії.

Інновація (лат. in – в, novus – новий) – 1) нововведення, цілеспрямовані зміни, що вносять у середовище нові стабільні елементи, котрі призводять до переходу системи з одного стану в інший; 2) нововведення в педагогічній системі, що покращують перебіг і результати навчально-виховного процесу.

Інтегроване заняття – спеціально організована взаємодія педагогів і вихованців, спрямована на розв'язання освітніх завдань на основі інтеграції змісту освіти та видів діяльності дітей.

Інтегрований освітній процес – найменша одиниця реалізації принципу інтеграції в освітньому процесі, у якій інтегруються зміст і дії, елементи різних видів діяльності.

Інтелект – 1) система психічних процесів, що забезпечує реалізацію здатності людини оцінювати ситуацію, приймати рішення і регулювати поведінку; 2) (від лат. intellectus – розум, глузд) розумові здібності людини.

Інтерв'ю (англ. interview – зустріч, бесіда) – усне опитування. Класична педагогіка – педагогіка, яка орієнтувалася на засади античної культури, дотримувалася формально-граматичних принципів, зосереджувалася на вивченні латинської та грецької мов, згодом – природничих предметів.

Інтуїція – 1) це прихований, несвідомий першопринцип творчості (З. Фрейд), стихійне, безпосереднє почуття, яке засноване на попередньому досвіді і підказує правильне розуміння, здатність осягати істину безпосереднім шляхом, без доведення; 2) (від лат. intuito, від intueor – уважно дивлюся) – процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без його деструктивного виведення й доведення.

Кмітливість – властивість особистості, яка поєднує критичність мислення і готовність пам'яті.

Компетентний (лат. *competens* – відповідний; здатний) – такий, що володіє компетенцією; знаючий, обізнаний у визначеній галузі.

Компетентність – 1) знання, досвід у тій або іншій галузі; 2) інтегральний прояв професіоналізму, у якому об'єднуються елементи професійної та загальної культури, досвіду, стаж педагогічної діяльності та педагогічної творчості; 3) інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції.

Компетенція (лат. *competentia* – приналежність по праву) – коло повноважень якого-небудь органу або посадової особи; коло питань, з яких дана особа має знання, досвід.

Комплекс позбавлення – важливе психічне новоутворення періоду новонародженості, що виникає під час контакту дитини з дорослим і включає емоційні та рухові реакції: посмішку, вокалізації, дитина тягнеться ручками і спрямовує погляд у напрямі дорослого.

Концепція самоцінності дошкільного дитинства – вчення, згідно з яким окремі психічні функції розвиваються не самостійно та автономно, а у взаємозв'язку як якість цілісної, наділеної природними задатками особистості дитини.

Конфлікт – 1) процес різкого загострення суперечностей і боротьби двох чи більше сторін - учасників у вирішенні проблеми, що має особистісну значимість для кожного з його учасників;

2) зіткнення протилежних, несумісних тенденцій у свідомості однієї людини у міжособистісних відносинах індивіда чи груп людей, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями;

3) крайнє загострення суперечностей; зіткнення осіб, їхніх інтересів, потреб, оцінок рівня прагнень, домагань тощо при способах їх вирішення на фоні емоційних станів.

Креативність (з англ. *creation* – створення) – сутність якостей психіки, що забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особи, а також засоби до створення якісно нового.

Креативні здібності – особистісні якості, що дозволяють людині по-новому поглянути на відомі предмети, явища, побачити в них нові закономірності, зв'язки, відтворити нове бачення, придумати дещо нове, раніше невідоме.

Криза 3-х років – одна з криз психічного розвитку, що виникає на межі раннього та дошкільного періодів вікових визначається кризовими

явищами у поведінці дитини (негативізм, протест, знецінення дорослих, свавілля, непокоря, впертість) і відбувається при невідповідності між операційно-технічною (володіння способами і засобами діяльності) і мотиваційною (прагнення, інтереси, бажання щодо виконання діяльності) сторонами предметно маніпулятивної гри. Виникає при блокуванні дорослим прагнень дитини до самостійності.

Культура поведінки – сукупність корисних, стійких форм щоденної поведінки у побуті, спілкуванні, різних видах діяльності.

Лепет – див.: мовлення жестикуляторне.

Логічне мислення – операції порівняння, синтезу, аналізу, узагальнення, абстрагування, дедуктивних (від загального до часткового) та індуктивних (від часткового до загального) його форм.

Материнська школа – виховання дітей від народження до 6 років, коли закладаються основи фізичного, розумового і морального розвитку особистості.

Мета виховання – ідеальне передбачення кінцевих результатів виховання.

Методи виховання (від гр. *methodos* – спосіб, шлях) способи впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування в нього стійких переконань і певних норм поведінки.

Метод навчання – система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань.

Метод мозкової атаки (мозкового штурму) – це метод групового рішення творчої проблеми, що забезпечується цілим рядом проблем.

Метод синектики – це спосіб стимулювання в дітей уяви, діти імпровізують, об'єднують, порівнюють, шукають відповідні аналогії (прямі, суб'єктивні, символічні, фантастичні). Синектика – з англ. поєднання різнорідних елементів.

Методи морального виховання – способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети і завдань морального виховання і вікових особливостей дітей.

Методи педагогічного дослідження – сукупність прийомів, операцій, спрямованих на вивчення педагогічних явищ і розв'язання різноманітних науково-педагогічних проблем.

Методи сенсорного виховання: *наочні* (показ, наслідування, спільні дії, зорово-перцептивне обстеження предметів тощо); *практичні* (предметні дії, практичне примірювання, накладання, дидактичні вправи); *словесні* (пояснення, розучування потішок, віршів).

Методика педагогічного дослідження – комплекс теоретичних та емпіричних (заснованих на досвіді) методів, поєднання яких забезпечує найдостовірніше дослідження такого складного і багатофункціонального об'єкта, як процес виховання.

Методологічні принципи педагогіки – основні положення, на яких ґрунтується дослідницьке і практичне перетворення педагогічних систем.

Мислення – пов'язаний із мовленням психічний процес пошуків і відкриттів нового, узагальненого відображення дійсності в процесі її аналізу і синтезу.

Мова – система знаків, що служить засобом людського спілкування діяльності вираження самосвідомості, передачі від покоління до покоління і зберігання інформації: мова існує і реалізується.

Мовлення – це форма спілкування за допомогою мови, що склалась історично в процесі матеріальної перетворювальної діяльності людей.

Мовлення жестикуляторне (лепет) – перша форма мовлення дитини немовлячого віку, що складається з перших слів, зрозуміти які дорослий може лише з урахуванням міміки, жестів дитини та ситуації.

Моніторинг (англ. monitoring – спостереження) – збір, оброблення та аналіз інформації про хід дослідження, його проміжні та остаточні результати.

Мораль (лат. moralis – моральний, від mos (moris) – звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості.

Моральне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки.

Моральний реалізм дитини – концепція, згідно з якою у дітей дошкільного віку значно вище розвинута логіка моральних суджень, ніж моральні почуття.

Моральний розвиток – рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки.

Моральні інстанції (лат. instantia – безпосередня близькість) – прагнення поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі (батьки, вихователі), а тому, що це приємно для себе й інших.

Моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, які зумовлюють її вольові реакції, ставлення до себе, інших людей, явищ суспільного буття.

Навички – застосування знань на практиці, що здійснюється на рівні автоматизованих дій через багаторазові повторення.

Навички – здатність виконувати певні дії автоматично, не застосовуючи поелементного контролю; дія, що характеризується високою мірою засвоєння. Часто кажуть, що навички – це автоматизовані уміння.

Навчальна діяльність – особлива форма активності дитини, зорієнтована на зміну себе як суб'єкта учіння.

Навчання – спільна діяльність педагога і дитини, зорієнтована на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності.

Народна дидактика – досвід народу в розумовому вихованні, формуванні основ світогляду підростаючого покоління.

Народна дидактика – складова частина етнопедагогіки, яка об'єднує педагогічні знання і досвід народу в навчанні дітей.

Народна педагогічна деонтологія (грец. deon (deontos) – потрібне, необхідне і logos – слово, вчення) – етична сфера думок і вчинків кожної людини.

Народна фамілістика – знання і досвід будівництва міцної та здорової сім'ї.

Народне дитинознавство – ставлення народу до дітей, виховні чинники формування особистості у дошкільному віці.

Народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Народні ігри – прадавній засіб виховання і навчання дітей; нескінченне джерело духовних сил, патріотичних почуттів, формування характеру і світогляду дошкільнят.

Народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління.

Народознавство – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Національна самосвідомість – відчуття належності до певної нації, яке виявляється в етнічному самовизначенні (віднесенні себе до певної етнічної групи).

Натхнення – особливий стан людини, що характеризується піднесенням її творчих сил, активізацією всіх психічних процесів.

Національний дитячий садок – дошкільний заклад, який забезпечує трансляцію культури народу, сприяє етнізації особистості, засвоєнню духовних надбань нації.

Національні почуття – комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і форм життя, а також до інших народів.

Негативізм – такі прояви у поведінці дитини, коли вона не хоче чогось робити лише через те, що це запропоновано дорослим; це реакція не на саму дію, а на дорослого.

Непокірність – прояви поведінки, які на відміну від негативізму особистісні, спрямовані проти норм поведінки, що нав'язують дитині.

Новаторство (від лат. novator – оновлений – вияв ініціативи, творення нового в науці, мистецтві). Новаторство як специфічний вид діяльності, у ході якого досягається вихід за межі існуючого, творення нових зразків матеріальної та духовної культури. Виникнення задуму, суперечливий процес творення нового, апробація його, упровадження і масовість, психічні феномени, які діють при цьому, – усе це є об'єктом вивчення психології творчої діяльності.

Новаторський педагогічний досвід – шляхи, засоби, методи виховної діяльності педагога, що становлять цілісну систему роботи, яка забезпечує психологічні умови для активної життєвої діяльності вихованців, їх творчий розвиток, формування кожного учня як особистості. Створена система відрізняється новизною, оригінальністю та високою результативністю.

Новація (лат. novatio – оновлення, зміна, від novo – оновлюю) – власне нове (метод, методика, технологія, програма тощо).

Обдарована дитина – дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень у певному виді діяльності.

Обдарованість – високий рівень загальних і спеціальних здібностей, які є передумовою творчих досягнень.

Обдарованість – це високий рівень здібностей людини, що дозволяє їй досягти особливих успіхів у певній галузі діяльності. Розрізняють загальну і спеціальну обдарованість. Загальна розумова обдарованість виявляється в оволодінні всіма видами діяльності, для успішного здійснення яких необхідні певні розумові якості. Спеціальна обдарованість пов'язана з певними видами діяльності, в яких вона найбільше розвивається.

Розрізняють обдарованість:

- соціальну – лідерську;
- художню – музичну, образотворчу, сценічну;
- психомоторну – спортивні здібності;
- інтелектуальну – здатність аналізувати, мислити, зіставляти факти (серед інтелектуальних дітей є такі, які навчаються відмінно з 1–2 предметів і не встигають з інших);

- академічну – надзвичайна здатність до навчання взагалі, стають відмінними спеціалістами;

- творчу – нестандартне бачення світу й нешаблонне мислення.

Оригінальність (від лат. *originalis* – первісний, природжений) – морально-психологічна риса особистості, означає її несхожість на інших, неповторність, самобутність духовного світу.

Операційно-технологічна цілісність – внутрішня цілісність процесів освоєння, організації змісту освіти і матеріальної бази, ділової взаємодії педагога і вихованців, освіти і самоосвіти.

Опіка – намагання відгородити дитину від життєвих реалій, випробувань, намагання вирішення всіх проблем за неї, задоволення її потреб і примх.

Організаційна цілісність – наслідок єдності процесів освоєння, організації змісту освіти і матеріальної бази; ділової взаємодії педагогів і вихованців щодо змісту освіти і в міжособистісному спілкуванні; самоосвіті та самовихованні.

Освітнє середовище – форма організації освітнього процесу, ключовою характеристикою якої є об'єднання та взаємопроникнення знань різних галузей та різних видів діяльності, що дає можливість забезпечити системність знань дітей.

Пам'ять – процеси фіксування (запам'ятовування), зберігання, відтворення, забування індивідом його попереднього досвіду.

Патріотизм (грец. *patris* – батьківщина) – любов людини до Батьківщини, відданість їй і своєму народу.

Педагогічна емпатія (англ. *empathy* – співчуття) – співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей.

Педагогічна і психологічна компетентність – здатність зрозуміти потреби дітей, раціонально спрямувати зусилля і засоби на уміння бачити перспективи розвитку дитини.

Педагогічна інноватика – розроблення, освоєння та впровадження нових педагогічних технологій, методик, засобів.

Педагогічна інтуїція – 1) специфічна здатність учителя передбачати нахили, поведінку, учинки дитини за певних умов у

відповідному середовищі, неможлива без значного досвіду, творчості, глибоких знань учителя про дитину та світ, що її оточує; 2) здатність учителя здобувати істину шляхом її безпосереднього розгляду за допомогою почуття та без обґрунтування її за допомогою доказів; 3) один з рівнів передбачення (уміння генерувати нові оригінальні ідеї). Характерна для більшості. Результат – педагогічний винахід; 4) здатність приймати педагогічне рішення без розгорнутого усвідомлення аналізу; 5) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, які враховує вчитель, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Педагогічна креативність – внутрішня передумова творчої педагогічної діяльності, що полягає у творчій активності вчителя і не стимулюється ззовні.

Педагогічна культура батьків – компонент загальної культури, який акумулює в собі накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї.

Педагогічна парадигма дитинства – сукупність характерних для суспільства на певному історичному етапі установок, цінностей, шляхів і механізмів їх реалізації в галузі педагогічної підтримки, освіти і виховання дітей.

Педагогічна рефлексія – вміння батьків аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок.

Педагогічна творчість (як новація) – пошук і знаходження принципово нових, раніше відсутніх і не описаних задач, засобів і способів праці (це знахідки і педагогічні винаходи, які можуть бути локальними – стосуватися окремих методів, форм чи системи – призводити до усвідомлення нових високоефективних систем навчання та виховання); у широкому розумінні слова «відкриття» учителем відомих у науці й досвіді співвідношення методів, прийомів і умов їх застосування, бачення деяких варіантів вирішення однієї задачі, оновлення відомого відповідно з новими вимогами.

Педагогічне дослідження – процес наукового визначення, вивчення та аналізу результатів актуальної педагогічної проблеми.

Педагогічне спостереження – спеціально організоване, цілеспрямоване, систематичне та планомірне сприйняття досліджуваного об'єкта в природних умовах повсякденного життя.

Педагогічний експеримент – комплексний дослідницький метод, суть якого полягає в дослідженні педагогічного явища у спеціально створених умовах, організованих ситуаціях.

Педагогічний процес – спеціально організована, динамічна взаємодія педагога і дітей, спрямована на забезпечення їх навчання, виховання, розвитку.

Педагогічні знання – уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, про основні завдання виховання.

Педагогічні інновації – створення, освоєння і використання педагогічних нововведень.

Педологія – наука про дітей; сукупність анатомічних, біологічних, соціологічних концепцій психологічного, фізичного розвитку дітей і молоді.

Пермісивний стиль виховання – відсутність контролю за розвитком, вихованням і життєдіяльністю дитини, що може бути зумовлена надмірною любов'ю до неї, недостатнім досвідом батьків, побоюванням втручатися в її розвиток, переоцінкою її можливостей.

Перспективне планування – черговість вирішення поставлених завдань на тривалий період (навчальний рік, півріччя, квартал, місяць).

Перспективність навчання і виховання – визначення пріоритетних напрямів підготовки дітей до школи з урахуванням її потреб.

Поточне (календарне) планування – планування педагогічної роботи на термін від 1–2 днів до 1–2 тижнів, місяця, кварталу.

Поведінка – 1) система взаємозалежних рефлексивних і свідомих дій, здійснюваних людиною при досягненні визначеної мети, у процесі взаємодії із соціальним середовищем; 2) особливості дій і вчинків, здійснюваних особистістю в ході й у результаті виховання, оволодіння культурними цінностями.

Погляди – прийняті людиною в якості достовірних ідеї, знання, теоретичні концепції, положення, що пояснюють явища природи і суспільства та служать орієнтирами в поведінці, діяльності і відносинах.

Потреба – стан живого організму, людини, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності. Організовує і спрямовує пізнавальні процеси, уявлення і поведінку.

Почуття – вища культурно обумовлена емоція людини, пов’язана з деяким соціальним об’єктом.

Праця – діяльність, спрямована на створення суспільно-корисного продукту, що задовольняє матеріальні і духовні потреби людей.

Правове виховання дітей – виховання, яке полягає у прищепленні їм елементарних правових знань, формуванні найпростіших навичок правової поведінки.

Предметно-ігрова діяльність – ігри, що допомагають усвідомлювати світ предметів, сприяють оволодінню новими об’єктами дійсності.

Приєм навчання – конкретна дія вихователя чи дитини.

Принцип навчання – основне вихідне положення теорії навчання, що впливає із його закономірностей, окреслює загальне спрямування навчального процесу, вимоги до його змісту, методики й організації.

Принцип наочності навчання – необхідність демонстрації дітям конкретних предметів, явищ, процесів, моделей.

Принцип свідомості й активності – використання методів навчання, які відкривають дитині можливості бути реальним суб’єктом процесу пізнання.

Принцип систематичності й послідовності – раціональне планування пізнавального матеріалу, дотримання логічної послідовності під час подання його дітям, у повтореннях того, що вивчається, з метою глибшого його засвоєння.

Природовідповідна освіта дитини – забезпечення відповідних до її розвитку змісту, форм і методів навчання і виховання.

Предмети-атрибути – різновид ігрових предметів, що безпосередньо вказують на певну професійну діяльність дорослих і є їх обов’язковими ознаками (білий халат і шапочка у лікаря, указка й дошка у вчителя).

Предмети ігрові – предмети використовувані в ігровому призначенні, за допомогою яких дитина унаочнює уявну ситуацію, як основу задуму гри: поділяються на три основних групи: іграшки, атрибути, предмети-замінники.

Пристрасть – форма прагнення, що відображає потреби непереборної сили, сильне, стійке, тривале почуття.

Провідна діяльність – діяльність, в якій формуються основні особистісні новоутворення, відбувається перебудова психічних процесів і виникають нові види діяльності (О.М. Леонт'єв).

Програма виховання і навчання – державний документ, який визначає цілі, завдання і зміст роботи з дітьми з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Проектувальні (конструкційні) вміння – вміння проектувати рівень розвитку ігрової діяльності дітей у передбачуваній часовій перспективі.

Реактивність організму – здатність організму змінювати фізіологічні функції під впливом зовнішнього середовища.

Релаксація (від лат. *relaxatio* – зменшення, ослаблення) – перехід системи у стан рівноваги, розслаблення. Релаксація є компонентом регуляції глибинних психофізіологічних процесів, засобом зняття нервово-психічної напруги (аутогенне тренування), психогігієнічного очищення.

Режим дня – обґрунтований розподіл у часі і правильна послідовність задоволення основних фізіологічних потреб дитини уві сні, годуванні й активності (за Н.М. Щеловановим).

Режисерські ігри – ігри дитини з іграшками та їх заміниками за створеним нею сюжетом.

Рівень розумової активності – здатність дитини самостійно ставити пізнавальні завдання та знаходити способи їх вирішення.

Розвивальне середовище – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі.

Розвиток – процес і результат кількісних та якісних змін в організмі людини, психіці, інтелектуальній та духовній сфері, зумовлених впливом зовнішніх (природних і соціальних: виховання, колективна діяльність, спілкування) і внутрішніх (анатомо-фізіологічні передумови, власна активність особистості, реалізована в діяльності), керованих (виховання та самовиховання) і некерованих (об'єктивних, стихійних впливів середовища) чинників.

Розвиток особистості – якісні і кількісні зміни, що відбуваються в організмі людини.

Розвивальне навчання – навчання, спрямоване на розвиток потенційних можливостей людини та їх реалізацію.

Розумове виховання – систематичний, цілеспрямований вплив дорослих на розумовий розвиток дитини з метою формування системи знань про навколишній світ, розвитку пізнавальної діяльності, здатності до самостійного пізнання.

Розумовий розвиток – ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів (відчуттів і сприймання, мислення та мовлення, пам'яті й уяви), сформованість уміння міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно до вимог старших, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями.

Самовиховання – систематизована і цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на формування й удосконалення її позитивних якостей та подолання негативних.

Саморозвиток – самостійна діяльність суб'єкта, спрямована на «збирання», оформлення і розвиток своєї індивідуальності, характеру, здібностей, реалізація потреби в самовдосконаленні, саморусі.

Самосвідомість – виділення себе («Я») з об'єктивного світу («не Я»); усвідомлення, оцінка людиною себе, свого місця у світі, своїх інтересів, знань, переживань, поведінки.

Самовілля – прагнення до самостійності, виражене в реакції «Я сам».

Самоспостереження – цілеспрямоване фіксування об'єктом педагогічного дослідження себе самого: думок, почуттів, душевного стану.

Свобода – усвідомлена поведінка і діяльність у конкретному правовому полі.

Свобода волі – здатність особи самостійно приймати рішення і діяти на свій розсуд.

Сензитивний період – специфічний для кожної психічної властивості віковий інтервал, коли вона розвивається найбільш інтенсивно.

Сенсорика – система сприйняття навколишнього світу.

Сенсомоторні передеталони – неусвідомлювані способи виділення просторових властивостей предметів за допомогою рухів тіла, руки, спочатку з реальним предметом, потім уявним; виникають у немовлячому віці.

Сенсорна культура – результат засвоєння уявлень про якості й відношення предметів або сенсорних еталонів.

Сенсорні еталони – психічні образи, що містять уявлення про чуттєво сприймані властивості об'єктів; формуються у дитини з трьох років.

Сенсорні еталони – зразки якостей предметів, створені людством у процесі суспільно-історичного розвитку.

Сенсорне виховання (лат. sensorium – орган чуттів, від sensus – відчуття) – система педагогічних впливів, спрямованих на формування уявлень про властивості предметів, способів чуттєвого пізнання, вдосконалення відчуттів і сприймань.

Сенсорний розвиток дитини – розвиток її відчуттів і сприймання, формування уявлень про властивості предметів (форму, колір, розмір, положення у просторі тощо).

Середовище – все те, що оточує дитину від народження до кінця життя, починаючи з сім'ї, ближнього оточення і кінчаючи середовищем соціальним, в якому вона народжується і яке створює умови для її розвитку і виховання.

Синтез – одна з основних операцій мислення що полягає у поєднанні окремих елементів предметів, в об'єднанні окремих його частин у єдине ціле.

Система виховання – сукупність взаємопов'язаних цілей і принципів організації виховного процесу, методів і прийомів поетапної реалізації у рамках певної соціальної структури (сім'ї, дитячого садка, школи, вузу, держави).

Систематизація знань – об'єднання, групування предметів і явищ за характерною або суттєвою ознакою.

Систематизовані знання – організовані у певній послідовності й повноті знання, що дає змогу розглядати і використовувати їх як єдине ціле.

Сім'я – мала соціально-психологічна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними стосунками, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю.

Сімейна педагогіка – галузь педагогіки, яка вивчає закономірності виховання дітей у сім'ї.

Совість – категорія етики, що характеризує здатність людини здійснювати контроль за власною діяльністю, давати об'єктивну оцінку своїм діям.

Соціальна компетентність дитини – відкритість до світу людей як потреба особистості, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки.

Соціальна педагогіка – галузь педагогіки, яка вивчає закономірності становлення і розвитку особистості в процесі навчання і виховання у різних соціальних інститутах.

Соціально-психологічна адаптація до школи – активне пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

Соціальна ситуація розвитку – співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов розвитку психіки особистості (Л.С. Виготський).

Соціальна адаптація – здатність передбачити і заздалегідь підготуватися до змін середовища, що дає можливість швидко і без суттєвих порушень пристосуватися до нових умов, так само як впливати на них відповідно до своїх потреб. Ця висока адаптивна здатність людини не вродженою, вона розвивається як наслідок зв'язків людини із середовищем, що постійно розширюються.

Соціологізаторський підхід – психологічні теорії, для яких характерне перебільшення ролі суспільних факторів (суспільства) у формуванні особистості.

Спадковість – здатність біологічних організмів передавати своєму потомству певні задатки.

Спілкування – складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами у спільній діяльності, який передбачає обмін інформацією, взаємодію, сприймання та розуміння між його учасниками.

Спільна праця – складний різновид колективної діяльності, що передбачає досягнення спільного результату шляхом виконання послідовних трудових дій над певним об'єктом, який переходить від одного учасника трудового процесу до іншого.

Спостереження – цілеспрямоване збирання фактів про предмети і явища дійсності, поведінку і діяльність особистості з метою їх аналізу і тлумачення.

Спостережливість – здатність людини концентрувати увагу на тому або іншому об'єкті, зауважувати і сприймати істотні, характерні, а також малопомітні властивості явищ і предметів.

Сприйняття – процес прийому і переробки людиною різної інформації, що надходить у мозок через органи чуття; завершується формуванням образу.

Спрямованість особистості – система мотивів поведінки людини.

Ступені адаптації: *легкий* – поведінка дитини нормалізується (протягом 10–15 днів) – фізіологічна, природна адаптація; *середній* – (протягом 15–30 днів) – дитина худне, хворіє, але не важко, без

ускладнень; *важкий* – (триває від 2 місяців і більше) – патологічна адаптація.

Ступінь компетентності – комплекс особистісних якостей і властивостей, потреб і здібностей, елементарних теоретичних уявлень, що становлять систему знань дитини, життєво важливих практичних умінь, які гарантують здатність реалізувати можливості розвитку особистості.

Суспільний ідеал – уявлення про те, яка особистість відповідає вимогам суспільства.

Сюжетно-рольова гра – образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей.

Талант – 1) природний хист, вища здатність людини до певного виду діяльності (творчої, наукової, політичної), фізіологічні джерела таланту слід шукати у фізичній організації людини (особливості нервової системи, гостроті органів чуття, неповторному баченні світу, гнучкості пальців, тіла, швидкості реакції). Однак не природжена, а набута здатність людини, він формується і розвивається під впливом соціальних умов; 2) (з гр. терези) – якісно вищий рівень здібностей особистості.

Творча діяльність – діяльність, спрямована на вирішення протиріччя (розв'язання творчого завдання), для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) умови та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особисту та соціальну значимість, а також прогресивність.

Творча особистість – 1) індивід, що володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне, потреба у творчості для нього – життєво необхідна, а творчий стиль діяльності – найбільш характерний; це такий тип особистості, для якої характерна стійка спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, яка поєднується з високим рівнем творчих здібностей і дозволяє їй досягти суспільно та особистісно значимих результатів в одному чи декількох видах діяльності.

Творчий акт – умовна одиниця творчого процесу.

Творчий процес – послідовність творчих актів у мозку людини, поєднання нормативних та евристичних компонентів.

Творчі здібності – синтез якостей особистості, що формуються на основі вроджених задатків та виявляються у певній діяльності.

Творчі ігри – ігри, які придумують самі діти, відображаючи у них враження від пізнання навколишнього світу.

Творчість – надзвичайно складна форма людської активності, що породжує якісно нові матеріальні і духовні цінності суспільного або індивідуального значення. Ознаками творчості є зв'язок інтуїтивного і логічного; відчуття натхнення, бажання творити; діалектична єдність продуктивної і репродуктивної діяльності, усталеного і нового; позитивна цінність результатів. Творчість – необхідна умова людського існування. З одного боку, вона є оптимальною формою глибокої реалізації індивідуальності, з іншого – є необхідною умовою соціального прогресу.

Теорії розвивального навчання – сукупність принципів, методів, прийомів навчання, спрямованих на ефективний розвиток психічних функцій, особистісних якостей дітей.

Тестування (англ. Test – випробовування) – метод діагностики, який використовує стандартизовані запитання і завдання, що мають визначену шкалу значень.

Трудове виховання – цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності.

Турбота – безперервна активність, спрямована на досягнення блага когонебудь (чого-небудь). Серед об'єктів турботи називають світ у цілому, навколишнє середовище, тварин, суспільні інститути. Турбота також характеризує ставлення людини до самої себе та до інших людей. Трактують турботу як діяльнісно-зацікавленого ставлення до іншого (інших), протилежного ворожості, егоїзму, байдужості і заснованого на усвідомленні значущості зв'язку між людьми, їхньої взаємозалежності, має корені в різних культурних традиціях.

Увага – спрямованість і зосередженість особистості, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної, рухової активності індивіда.

Уміння – готовність людини успішно виконувати діяльність, що ґрунтується на знаннях і навичках.

Умовивід – зв'язок між думками, форма мислення, в результаті якого із кількох пов'язаних відомих суджень випливає нове судження.

Успіх – оптимальне співвідношення між очікуваннями особистості людини та результатами її діяльності.

Уява – процес створення людиною образів об'єктів на основі попереднього досвіду.

Уявлення – чуттєво-наочний образ предметів чи явищ дійсності, який зберігається і відтворюється у свідомості та без безпосереднього впливу самих предметів на орган чуття.

Фантазія (лат. Phantasia від грец. Φαντασία – уява).1) Уява – створення нових образів на основі колись сприйнятого. В цьому сенсі фантазія – це компонент творчої діяльності. 2) Мрія, продукт уяви; ситуація, що представляється індивідом або групою, не відповідна реальності, але висловлює їх бажання.

Фізичне виховання дітей дошкільного віку – систематичний вплив на організм дитини з метою його морфологічного і функціонального вдосконалення, зміцнення здоров'я, формування рухових навичок і фізичних якостей.

Фізичний розвиток – процес зміни морфологічних і функціональних ознак організму, основою якого є біологічні процеси, зумовлені спадковими генетичними факторами, умовами зовнішнього середовища і вихованням.

Функція (від лат. ĩ functio – виконання, звершення) – спосіб діяння речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту. Функція сім'ї спрямована на вирішення біологічних (репродуктивних), соціальних та економічних завдань у системі продовження роду

Характер особистості – сукупність індивідуально-своєрідних психічних властивостей, які виявляються у типових для даної особистості способах діяльності за типових обставин і визначаються ставленням особистості до цих обставин.

Художнє виховання – процес формування у дітей здатності сприймати, відчувати, переживати, любити, оцінювати мистецтво, насолоджуватися ним і створювати художні цінності.

Художнє сприймання – пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва.

Цілісність педагогічного процесу – єдність мети, змісту, методів виховання і навчання, виховання і самовиховання, процесів, етапів і дій.

Цінність – значущість, якої люди надають речам і явищам і яка є основою ставлення до них.

Наукове видання

**Наталія Каньоса
Тетяна Бабюк
Іванна Пукас**

**МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ
РАНЬОГО ВІКУ**

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 02.11.2021 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум. друк. арк. 15,58. Тираж 60. Зам. 047

Видавець Ковальчук О.В.
32315, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Васильєва, 13, корп. А, 37.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7057 від 25.05.2020 р.